

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Integrita u seniorů

Integrity in seniors

Bc. Martina Demaj

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vladimír Chrz, CSc.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Odevzdáním této diplomové práce na téma Integrita u seniorů potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 1.5.2020

.....

Martina Demaj

Tímto bych ráda poděkovala především vedoucímu práce doc. PhDr. Vladimíru Chrzovi, CSc. za jeho přístup, podporu i připomínky. Dále bych chtěla poděkovat všem svým respondentům za důvěru a sestřičkám z Domova sv. Alžběty za jejich vstřícnost a lásku k práci, kterou vykonávají. Chtěla bych také poděkovat své mamince za trpělivost při korekturách a svému manželovi za jeho podporu a taky, že si konečně zapamatoval, co je to integrita.

ABSTRAKT

Tato diplomová práce byla zaměřena na zkoumání integrity, jejích aspektů, podob a zdrojů u seniorů, které jsme na základě stanovených kritérií označili za osoby s vysokou mírou integrity. Cílem této práce bylo zachytit a porozumět unikátní životní zkušenosti těchto seniorů. Práci tvoří teoretická a empirická část. Teoretická část je tvořena přiblížením pojmů integrity a stáří, zejména se zaměřujeme na Eriksonovo pojetí integrity a koncept úspěšného stárnutí. Empirickou část tvoří kvalitativní výzkum, jehož cílem je hledání zdrojů a projevů integrity ve třech jedinečných životních příbězích seniorů ve věku 75-91 let. Data pro výzkum jsme získali v domově pro seniory pomocí polostrukturovaných rozhovorů, které jsme následně analyzovali za použití metody interpretativní fenomenologické analýzy. Výsledky zde prezentujeme ze dvou perspektiv. První je analýza zkušenosti jednotlivých seniorů, druhá představuje perspektivu témat, která jsou pro integritu důležitá a objevila se u většiny našich respondentů. Těmito tématy jsou: Aktivita, Morální integrita, Důvěra - přijetí - odevzdanost, Způsoby prožívání, Skromnost, Vztahová orientace a Spiritualita. Dále jsme vytvořili kategorii pro jedinečné kvality, které se velmi významně objevily u jednotlivých respondentů. Jedná se o témata: Systém, pravidla, pořádek, Humor, legrace a pozitivní přístup, Bezpodmínečná „mateřská“ láska. V diskuzi propojujeme všechna tato témata s již existujícími pojmy, teoriemi a výzkumy.

KLÍČOVÁ SLOVA

integrita, stáří, moudrost, životní příběh, úspěšné stárnutí, senioři, interpretativní fenomenologická analýza

ABSTRACT

This diploma thesis was focused on the study of integrity, its aspects, forms and resources in seniors, which we have identified as persons with a high degree of integrity based on established criteria. The aim of this work was to capture and understand the unique life experience of these seniors. The work consists of a theoretical and empirical part. The theoretical part consists of explanation of concepts of integrity and old age, in particular we focus on Erikson's conception of integrity and concept of successful aging. The empirical part consists of qualitative research aimed at finding sources and manifestations of integrity in three unique life stories of seniors aged 75-91. We obtained data for our research in a home for the elderly through semi-structured interviews, which we then analyzed using the method of interpretative phenomenological analysis. The results are presented from two perspectives. The first is an analysis of the experience of individual seniors, the second represents the perspective of themes that are important for integrity and appeared in most of our respondents. These themes are: Activity, Moral Integrity, Trust - Acceptance - Surrender, Ways of Living, Modesty, Relationship Orientation and Spirituality. We also created a category for unique qualities, which appeared very significantly in individual respondents. These themes are: System, rules, order, Humor, fun and positive attitude, Unconditional "motherly" love. In the discussion, we connect all these themes with existing concepts, theories and researches.

KEYWORDS

integrity, old age, wisdom, life story, successful aging, seniors, interpretative phenomenological analysis

Obsah

Úvod	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Integrita	10
1.1 Morální integrita	11
1.2 Integrita jako dimenze osobnosti	11
1.3 Integrita jako součást ctnosti	12
1.4 Ego integrita	13
1.5 Integrita vs. zoufalství	14
2. Stáří	16
2.1 Aspekty stáří	16
2.2 Úspěšné stárnutí	18
II. EMPIRICKÁ ČÁST	20
3. Kvalitativní přístup	20
3.1 Interpretativní fenomenologická analýza	21
4. Výzkumné otázky	22
5. Výzkumný soubor	22
6. Sběr dat	24
6.1 Rozhovor	24
7. Etika výzkumu	26
8. Analýza a její postup	26
9. Výzkumná zjištění	31
9.1 Analýza zkušenosti jednotlivých respondentů	31
9.2 Témata vyplývající z analýzy	49

9.2.1 Aktivita	51
9.2.2 Morální integrita	55
9.2.3 Důvěra - odevzdanost - přijetí	59
9.2.4 Způsoby prožívání	60
9.2.5 Skromnost	63
9.2.6 Vztahová orientace	65
9.2.7 Spiritualita	68
9.2.8 Systém, pravidla, pořádek	70
9.2.9 Humor, legrace a pozitivní přístup	72
9.2.10 Bezpodmínečná „mateřská“ láska	73
III. DISKUZE	75
Závěr	84
Seznam použitých informačních zdrojů	85
Seznam příloh	90

Úvod

Michel de Montaigne (2007) ve své knize Eseje napsal: „*Kdo by naučil lidi umírat, naučil by je žít.*”, což může vést k otázce, zda lidé v závěru svého života nacházejí nějakou novou doposud nepoznanou kvalitu, která dělá jejich život šťastnější či autentičtější?

Perspektiv, jak můžeme nahlížet na stáří, je nepochybně mnoho a do jisté míry je na člověku, zda bude jeho stáří optimistické a otevřené novým prožitkům a nebo bude pasivní či naplněné neklidem. V naší práci hledáme elementy, které ovlivňují podobu stáří a specificky ty, které se podílejí na úspěšném stárnutí. Dosažení integrity můžeme svým způsobem považovat za jeden z úspěchů stáří a nebo právě za nalezení zmíněné kvality či dokonce ctnosti.

V naší práci tedy hledáme odpovědi na otázku, co dělá z lidí ve stáří moudré stařenky a starce? Co je možná odlišuje od těch ostatních a co jsou ty aspekty, díky kterým nepodlehli zoufalství a naopak jaké fenomény jsou pozitivně spojeny s integritou?

Diplomovou práci tvoří teoretická a empirická část a jejím cílem je hledání zdrojů a projevů integrity v jedinečných životních příbězích. V první kapitole představujeme teoretické koncepty a možnosti pojetí integrity a snažíme se zachytit podstatné aspekty stáří. Zaměřujeme se primárně na Eriksonovo pojetí integrity v první části a na koncept úspěšného stárnutí ve druhé části. Teoretická východiska naší práce, která zde uvádíme, považujeme za velmi podstatná, avšak jsme přesvědčeni, že největší přínos naší práce tkví v její empirické části.

V naší práci předkládáme zjištění, která jsme učinili za základě interpretativní fenomenologické analýzy rozhovorů, ve kterých jsme se snažili o zachycení jedinečné životní zkušenosti vybraných seniorů. Použitou metodu v práci dále představujeme a uvádíme podrobnosti sběru dat. Primárně si klademe za cíl tuto životní zkušenost našich respondentů prozkoumat a následně její analýzu diskutovat s dosavadními pojmy, teoriemi a výzkumy.

Pro uvedení naší práce nás napadá ještě jedna paralela, která velmi dobře vystihuje její základní myšlenku. J. W. Goethe kdysi napsal, že: „*Krásní mladí lidé jsou hříčkou přírody, ale krásní staří lidé jsou uměleckými díly.*” (Smitka, 1997), a my se v naší práci

ztotožňujeme zejména s tou druhou částí a obrazně řečeno se v ní zaměřujeme právě na rozbor těchto uměleckých děl.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Integrita

Integrita je pojmem, pro který existuje velké množství významových definic, synonym i teoretických východisek. Tento psychologický fenomén tak není snadné jednoznačně uchopit a jak uvádí Connelly, je nejlepší ho chápat jakožto otevřený koncept s nejasnými hranicemi i vnitřní povahou (Connelly, Schmeelk, Lilienfeld, 2006). V následující části se tedy budeme věnovat tomu, jakým způsobem lze na integritu pohlížet a specificky se zaměříme na pojetí, která se objevují v naší práci.

Jednoduše můžeme integritu definovat jakožto celistvost či neporušenost, což můžeme vyvodit již z latinského základu slova *integritas* (Říčan, 2010) a již tím se nám integrita zjednodušeně řečeno stává opakem porušenosti, narušení celku či patologie. Integrita bývá v psychologii spojována s kladnými osobnostními charakteristikami a hodnotami a za alternativní pojmy se často používají pojmy jako je poctivost, svědomitost, důvěryhodnost, spolehlivost nebo stálost (Preiss, Krámský, Příhodová, 2014). Dále může být za integritu považována spravedlnost, pravdomluvnost či férovost (Becker, 2005 in Connelly, Schmeelk, Lilienfeld, 2006), konzistence mezi jednáním a hodnotami (Mitt Romney, 2003 in Gostick a Telford, 2003) a nebo také autenticita a upřímnost (Blatný, 2010). Hodnoty spojované s integritou jsou empatie, respekt k druhým či vůle žít smysluplný život (Barnard, Schurink, Da Beer, 2008). Autoři se shodují, že integrita je něčím, čeho bychom měli chtít dosáhnout pro ni samotnou a nikoliv pro její sekundární společenské zisky a současně s tím představuje integrita převzetí odpovědnosti za své chování (Beebe, 1992). Integrita podle Eriksona vyžaduje takt, kontakt a dotyk a naučit se taktu je celoživotním úkolem a je k němu zapotřebí trpělivosti a zručnosti (Erikson, 2015).

Na integritu tak můžeme skutečně nahlížet z několika možných úhlů pohledu, jimiž jsou primárně morální vývoj, osobnost nebo právě vývojové hledisko, které ji specifikuje jakožto ego integritu a právě v tomto posledním hledisku jako jediném je integrita přímo spojována se stářím. Otázkou, kterou si na tomto místě můžeme klást je, zda a do jaké míry se tyto koncepty překrývají a případně zda jsou si vzájemně jeden druhému předpokladem. V následujícím vymezení těchto jednotlivých hledisek se tuto otázku pokusíme objasnit.

1.1 Morální integrita

Morální integrita je vymezením vztahu mezi integritou, morálním usuzováním, rozhodováním a jednáním, přičemž jejich vzájemné vztahy jsou jednou z diskutovaných oblastí v rámci konceptu integrity. Morální integrita je považována na komplexnější fenomén než pojmy zde zmíněné a současně je více než tradičním pojetím poctivosti (Preiss, Krámský, Příhodová, 2014).

Dobrá úroveň integrity je podle Cartera (1996) podmíněna třemi kroky, z nichž prvním je to, že jedinec musí umět rozeznat, co je dobré a špatné. Druhým je, že to otevřeně dává najevo a třetím je potom to, že se tak chová bez ohledu na své osobní zisky. Integrita tak zde nemá a pravděpodobně ani nemůže znamenat, že je člověk ve svém jednání vždy plně koherentní (Cribb, 2011), ale jednoznačně můžeme říci, že pravým opakem vysoké míry integrity jsou projevy člověka prahnoucího po moci či síle a její následné využívání ve vlastní prospěch (Barnard, Schurink, Da Beer, 2008), které jsou dále doprovázeny nepoctivým jednáním jako je lhaní, podvádění či krádeže (Hooijberg, Lane, 2010). Toto pojetí integrity je často měřeným konstruktem například v pracovním prostředí a jeho částečně alternativním pojmem je právě poctivost (honesty), které má označovat člověka, který je čestný, poctivý a upřímný k ostatním i sám k sobě, a současně s tím, jeho chování odpovídá jeho přesvědčením (Kaiser & Hogan, 2010).

1.2 Integrita jako dimenze osobnosti

Pojetím integrity jako jedné z dimenzí osobnosti se psychologie zabývá s ohledem na známé teorie osobnosti, se kterými hledá překryv za pomoci testových metod. Toto pojetí integrity převažuje v oblasti psychologie práce, kde se využívá ke zjišťování kvalit osobnosti a predikci nepoctivého či jinak nežádoucího jednání. V psychometrii tak bývají do integrity zahrnovány aspekty jako je například odpovědnost, stálost, dlouhodobá věrnost profesi a také morální složka integrity, jako je morální usuzování aj. (Ones, Viswesvaran a Schmidt, 1993). Integrita také negativně koreluje s jevy jako je machiavelismus či disociální porucha osobnosti (Connelly, Schmeelk, Lilienfeld, 2006) a bývá tak někdy považována za jejich opačný protipól.

Souvislost integrity s konstruktem osobnosti byla prokázána zejména u jedné z dimenzí Big Five a to u dimenze Svědomitost, dále pak také u dimenze Přívětivost a Emoční stabilita (Ones, Viswesvaran a Schmidt, 1993). Ones (2001) se dokonce domnívá, že to, co testy integrity měří, je právě dimenze Svědomitosti. Autoři Ashton, Lee a Son (2000) se zase domnívají, že koncept integrity (honesty) si zaslouží samostatné vyčlenění jakožto další dimenze osobnosti, a to z toho důvodu, že zahrnuje specifické aspekty, které s žádnou z pěti dosavadních dimenzí nekorelují (Ashton, Lee, Son, 2000 in Brázdová, 2017).

Ačkoliv se tak o to, co všechno integrita zahrnuje a kam přesně by měla být zařazena, vedou spory, autoři se shodují, že integrita je jednoznačně něčím, co všechny doposud definované konstrukty přesahuje a neměla by tak za žádný z nich být zcela zaměňována.

1.3 Integrita jako součást ctnosti

V předchozím úryvku jsme se věnovali integritě, jakožto dimenzi osobnosti a zde se jí budeme věnovat jakožto silné stránce osobnosti, tedy ctnosti. Jako charakterovou přednost ji vidí zástupci pozitivní psychologie Peterson a Seligman (2004), kteří ji všeobecně na základě svého studia vidí jako součást jedné ze šesti základních ctností, jimiž jsou moudrost, odvaha, lidskost, spravedlnost, umírněnost a transcendence. Integritu (authenticity, honesty) zařazují k ctnosti, kterou nazývají odvaha (courage) a to společně s kvalitami jako je statečnost (bravery), vytrvalost (persistence) a vitalita (vitality) (Peterson, Seligman, 2004). Integrita tak jako vnitřní charakterová kvalita je dáována do kontextu s upřímností a autenticitou a to zejména v kontextu člověka k sobě samému (Peterson, Seligman, 2004).

Zajímavé je, že autoři vnímají všechny uvedené ctnosti jako stejně důležité, s čímž je v rozporu například tvrzení, které na základě svého studia integrity uvádí Beebe (1992), který zjistil, že integritu lidé řadí mezi kvality, které nejvíce oceňují jak u sebe, tak i u druhých. Stejně tak i Erikson (2015), k jehož pojetí integrity se ještě dostaneme, vnímal integritu jako určitou ctnost, konkrétně polaritu k zoufalství mezi nimiž se odehrává konflikt osmého vývojového stádia.

Pojetí integrity jakožto silné stránky, přednosti či dokonce součást ctnosti se nám tak zdá jako velmi platné pojetí a to ať už si integritu vykládáme jakýmkoliv způsobem, protože

ve všech svých pojetích je bezesporu velmi žádoucí kvalitou, která život člověka může činit kvalitnějším a především autentičtějším.

1.4 Ego integrita

Vztah integrity a vývoje ega je další možností chápání integrity a současně je pravděpodobně i tou nejstarší. Integrita je v tomto pojetí vnímána jako dosažení určitého vývojového stupně, kterému předchází celá řada dalších mechanismů. Je tak zde kvalitou, které může být dosaženo za určitých podmínek a také v příslušném vývojovém období.

Loevingerová (1976) stanovila pro vývoj ega, které vnímá jako samostatnou psychickou entitu, devět stádií. Tento vývoj probíhá prostřednictvím osvojování mechanismů jako je zvnitřňování sociálních pravidel, rozvoj svědomí, morálky, či zodpovědnosti nebo ohleduplnosti. Devátým a současně posledním vrcholným stádiem, kterého by mělo dosahovat asi procento osob, je integrované stadium. Člověk v tomto stadiu integroval svoje zkušenosti a dosáhl porozumění sobě i druhým a tím nabyl něco, co můžeme označit jako životní moudrost. Tato moudrost dle Loevingové obnáší uvědomování si svých vnitřních konfliktů, schopnost opětovně obnovovat svůj vnitřní klid, toleranci, přijetí a respekt k jedinečnosti, svobodě a všeobecně mezilidským vztahům (Loevinger, 1976 in Thorová, 2015). V pojetí vývoje ega Loevingerové (1976) můžeme vidět, že ho vnímá jako velmi komplexní proces v rámci celé osobnosti člověka, který v sobě nese vývoj oblastí jako je charakter, morálka, kognice i oblast interpersonálních vztahů.

Pokud na všechna zde uvedená pojetí integrity nahlížíme s odstupem, můžeme vidět, že dle této koncepce vývoje ega, pojem integrity, jakožto posledního a vrcholného vývojového stádia, v sobě nese vše výše zmíněné. Je tak zde přítomna definice integrity jak v kontextu morálního vývoje, dimenze osobnosti i charakterové ctnosti. Rozdíl tak oproti některým předchozím koncepcím spočívá v tom, že zde tato kvalita přichází v rámci psychosociálního vývoje jedince společně s procesem stárnutí a tedy se přirozeně objevuje až v pozdějším věku. Integrita tak zde zůstává dimenzí, kterou může, a měl by chtít, člověk dosáhnout, ale nemůže se tak stát bez dosažení předchozího vývoje. Můžeme tak na všechny výše uvedené pojetí a výklady integrity nahlížet jako na předpoklady či předstupně pro dosažení této plné integrity ve smyslu celistvosti či životní moudrosti.

1.5 Integrita vs. zoufalství

Posledním pojetím, kterému se zde budeme věnovat, a které je pro naši práci současně i tím stěžejním z nějž primárně vycházíme, je Eriksonovo pojetí. Eriksonova (2015) teorie psychosociálního vývoje osobnosti stanovuje pro každé vývojové stádium člověka hlavní konflikt a krizi, jež vycházejí z geneticky determinovaných fyziologických faktorů, které se dostávají do interakce s okolními sociálními a kulturními vlivy. Tento vývoj považoval především za vývoj identity a na rozdíl od pojetí mnoha jiných autorů se podle něj tento vývoj odehrává po celý život člověka. Nás v tuto chvíli zajímá především Eriksonovo osmé vývojové stádium, jehož psychosociální krize spočívá v zoufalství vs. integritě a odehrává se ve stáří, přičemž ctností neboli dosaženou kvalitou ega se zde stává moudrost (Erikson, 2015).

„Integrita ega je Eriksonem vymezena jako stav mysli, ve kterém dozrávají plody všech předchozích vývojových stadií” (Erikson, 1963 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019) - tedy důvěry, autonomie, iniciativy, zručnosti, identity, intimity i generativity (Erikson, 2015). Podle Eriksona (1963) lze integritu vidět u jedinců, kteří čelí otázkám spojených se stárnutím, u kterých se tak objevuje potřeba integrace životních zkušeností a otázky po smyslu života a s tím i spojené smrti, které je člověk v tomto období blíže. Ego integrita je tak spojena s osobami, které se v individuální rovině zabývají těmito otázkami, přičemž z toho plynou kvality jako je přijetí životních úspěchů i zklamání, spiritualita, přijetí průběhu života, tolerance a přizpůsobení druhým, absence strachu ze smrti, osvobození se od pocitu, že čas jejich života vypršel, emoční integrace a v neposlední řadě životní spokojenost (Santor and Zuroff, 1994).

Eriksonova integrita je tak přijetím života se všemi jeho neodmyslitelnými výhrami i prohrami a současně i přijetím vlastní jedinečnosti i jedinečného životního cyklu, jejímž předpokladem a současně i zdrojem je naplnění těchto bodů: *„(a) péče a starostlivost, (b) plodnost v rovině idejí, potomků či věcí, (c) adaptace na vlastní životní vrcholy, pády a turbulence, (d) chápání minulých dějů, epizod a událostí ve svém životě jako jedinečných a nezrušitelných přijetí vlastní jedinečnosti a jedinečného životního cyklu jako něčeho, co muselo a nutně nemůže být jinak”* (Erikson, 1963 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019).

Vznikající smysl pro integritu však může v pozdějším životě čelit tendencím k zoufalství (Capps, 2002 in Lee, 2017). Pokud se na chvíli zastavíme u tohoto pojmu a zkusíme hlouběji pochopit podstatu zoufalství, můžeme nalézt oporu u Kierkegaarda (2018), který zoufalství považuje za chorobu ducha nebo chorobu Já a uvádí jeho tři podoby: zoufale si neuvědomovat, že mám Já; zoufale nechtít být sám sebou; zoufale chtít být sám sebou (Kierkegaard, 2018). Zoufalství tak vychází ze vztahu člověka se sebou samým a také uvádí, že největším zoufalstvím je právě to, pokud člověk tuto chorobu ducha nikdy nezakusí a vědomě se s ní nesetká (Kierkegaard, 2018). V tomto filozofickém základu tak můžeme lépe pochopit i podstatu zoufalství, o kterém mluví Erikson. Zoufalství nebo také beznaděj (ego despair), která je podle něj antipatickým protějškem integrity, je reakcí na pocity konečnosti, bezmoci a zmatení (Erikson, 1963). „*Zoufalství vyjadřuje pocit, že času je nyní málo, příliš málo, než abychom se pokusili začít jiný život a vydat se jinou cestou...*” (Erikson, 2015). Souvislost s Kierkegaardovým výkladem můžeme vidět v tom, že je zde třeba zoufalství a pocitům, které přináší, čelit, abychom mohli směřovat k integritě.

Jak už jsme uvedli, ctnost zrající v tomto životním období, která vystupuje z dialogu mezi integritou a zoufalstvím je moudrost, která je charakterizována jako „*nestranná zaujatost životem tváří v tvář smrti, jež se udržuje a učí z integrované životní zkušenosti*” (Erikson, Erikson, Kivnick, 1994 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019). Moudrost se projevuje šesti možnými způsoby, kterými jsou: (1) bystrý vtip, nashromážděné znalosti a zralý úsudek; (2) udržování a předávání zkušenosti integrity, ve které je obsažena akceptace vlastní minulosti; (3) energičnost mysli spojená s odpovědným odevzdáním se; (4) stání se živým příkladem integrity pro další generace; (5) překonání zoufalství své nemoci nebo bezmocnosti a (6) vlastnění několika věcí, které potvrzují příspěvek k dobrému životu (Erikson, 1964 in Lee, 2017).

Díky již nabytým ctnostem v předchozím životě, tak jedinec může dosáhnout této moudrosti, která je současně i poslední ze ctností. Moudrost člověku umožní dokončit svůj životní cyklus a splnit tento vývojový úkol, díky čemuž se mu povede dobře i v jeho dalším žití. Člověk ve stáří řeší konflikt mezi integritou a zoufalstvím ega tím, že reflektuje a rekonstruuje svůj životní příběh (Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019) a pocit uspokojení z vlastního života vede k prožitkům celistvosti a naplnění (Erikson, 1982 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová).

2. Stáří

Definovat stáří je složité a existuje několik perspektiv, ze kterých na stárnutí můžeme nahlížet. Věk člověka lze rozdělit s ohledem na několik aspektů, na základě čehož můžeme mluvit o věku chronologickém, biologickém, funkčním, psychologickém či sociálním (Hegyí, 2001). V současné době je obecně v naší kultuře za začátek stáří považována hranice 60 let (Thorová, 2015). Světová zdravotnická organizace (World Health Organization, dále jen WHO) rozděluje stáří na období raného stáří (60-74 let), období vlastního stáří (75-89 let) a období dlouhověkosti (nad 90 let) (Haškovcová, 2010). Stáří však bývá rozdělováno různými způsoby a dalším z nich je rozdělení stáří na čtyři období. Tím čtvrtým a současně posledním je období od osmdesáti let až do smrti a je také jinak označováno jako kmetství (Gruss, 2009). To nás vede v úvaze o tomto pojmu, který původně označoval hlavu rodiny a posléze i obce, jež byly volány ke knížecím poradám. Význam tohoto výrazu je tedy dále přenesen na rádce knížecího a soudce zemského, a protože se většinou jednalo o starší a zkušené muže, nabyl tento pojem významu, který je spojován s věkem (Malý, 1877). Již na základě tohoto přenesení významu můžeme nabýt dojmu, že již od dávných dob může být stáří spojováno s jistou kvalitou moudrosti, spravedlnosti či čestnosti.

Eriksonem popsané vývojové období integrity vs. zoufalství je časově vymezeno od 65 až do smrti, přičemž v rozšířeném díle o životním cyklu, které doplnila Eriksonova manželka, se nachází ještě poslední stádium pro etapu pozdního stáří (přes 80 let), ve kterém akcentuje konstrukt gerotranscendence (Erikson, 2015). Všeobecně by se jistě dalo říci, že podle Eriksona je stárnutí obdobím duchovního růstu, ve kterém člověk na základě dosažené integrity dochází k životní moudrosti případně zmíněné gerotranscendenci a otevírá se mu jiný pohled na jeho život a obecně na životní cyklus jako takový.

2.1 Aspekty stáří

Období stáří je poslední vývojovou etapou člověka a jeho život je jím završen. Proces stárnutí je přirozeně spojován s biologickými, psychologickými i sociálními změnami. Souhrně bychom mohli říci, že se jedná o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických, které probíhají se specifickou rychlostí a výraznou individuální variabilitou

a vedou k typickému obrazu označovanému jako fenotyp stáří (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

Existuje několik teorií stárnutí, ale všeobecně se shodují v tom, že s přibývajícím věkem člověka je organismus zranitelnější a dochází ke kumulaci chyb v jeho fungování (Thorová, 2015). V rovině tělesných změn dochází k oslabování imunity a autoimunity a začíná se objevovat polymorbidita, která je pro stáří typická (Vágnerová, 2000). Všeobecně dochází u člověka k úbytku sil, snížené výkonnosti svalů i smyslových orgánů, objevují se záněty poškozující tkáň, rozpadá se homeostáza, zvyšuje se výskyt nádorových onemocnění (Thorová, 2015). Všechny tyto projevy samozřejmě vedou ke snížené či zhoršené funkčnosti celého organismu či dalším degeneracím. Se stářím jsou spojeny také úbytky v kognitivní rovině či poruchy spánku (Gruss, 2009). Dalšími negativními důsledky stárnutí může být zvýšené riziko úrazu, demence, depresivních symptomů, alkoholismu nebo dokonce špatného zacházení či zneužívání ze strany rodiny či instituce (Thorová, 2015). V sociální rovině je pak důležitým aspektem odchod do důchodu, který může vést ke zhoršení psychické, sociální i ekonomické situace člověka. Při této zhoršené adaptaci člověka provází pocity méněcennosti, neúčinnosti či sníženého sebehodnocení a může dojít i ke zhoršení blízkých vztahů v rodině (Thorová, 2015). Většina lidí se ale jistě na tuto situaci dokáže dobře adaptovat a nalézt radost v pozitivních aspektech s ní spojených jako je dostatek volného času, možnost pečovat o vnoučata a jiné.

Jak můžeme vidět již z uvedeného výčtu, stáří je obecně spojováno s mnoha negativními aspekty a ve velké míře i stereotypy a negativními postoji. Všechny tyto negativní aspekty určují společenský postoj ke starým lidem a do velké míry i to, jak se budou přijímat i oni sami. Jak uvádí Pinel (1999), senioři sami očekávají a předpokládají, že na ně bude nahlíženo negativně, což současně s tím způsobuje, že oni sami prokazatelně přejímají deklarované sociální vidění stáří (Pinel, 1999; Levy, 2009; Vauclair et al., 2016 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019).

Stárnutí a potažmo stáří může nabývat různých podob, zde nám literatura předkládá tři základní podoby. Jsou jimi úspěšné stárnutí a zdravé aktivní stárnutí, obvyklé stárnutí a stáří a patologické stárnutí (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Na první z uvedených podob se dále zaměříme a pokusíme se blíže specifikovat aspekty s touto podobou spojované.

2.2 Úspěšné stárnutí

I přes výše zmíněné negativní aspekty může být stáří i šťastným obdobím či obdobím růstu, jak ho vnímal právě Erikson. V psychologii existuje několik adaptačních teorií stárnutí, které se snaží zachytit proces adaptace člověka na proces stárnutí. Pokud probíhá tento proces dle předpokladů, tak se můžeme na jeho konci setkat například s označením úspěšné stárnutí (successful aging) (Castel, 2019). Dalšími pojmy, se kterými se v této souvislosti můžeme setkat, jsou pojmy aktivní stárnutí (active aging), pozitivní stárnutí (positive aging), produktivní stárnutí (productive aging), dobré stárnutí (aging well), efektivní stárnutí (effective aging) atd. (Baltes, Baltes, 1990; Fernández-Ballesteros et al., 2007; Fries, 2002; Rowe, Kahn, 1997; Ryff, Singer, 2009; Wiesmann, Niehörster, Hannich, 2009 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019).

Na otázku, co je úspěšné stárnutí, Castel (2019) odpovídá, že je těžké ho definovat, ale pokud ho uvidíme, tak ho poznáme. Z toho je nám jasné, že se jedná o proces, který nabývá jedinečné podoby dle individuality jedince. Ukazuje nám také, že koncept úspěšného stárnutí, stejně jako integrita, není uzavřeným konceptem, který by měl nabývat nějaké konkrétní či zcela jasně definované podoby.

Jako jeden z aspektů úspěšného stárnutí uvádí Castel (2019) moudrost (wisdom) a dodává, že moudrost neznamená být velmi chytrý, ale je to kvalita považovaná za samostatnou entitu inteligence a spirituality a zahrnuje integraci mnoha kognitivních i emocionálních faktorů, což považuje za přístupnější pro člověka ve starším věku. Ve výzkumném šetření, kde definici moudrosti zúžil na „*schopnost vnímat problém z mnoha perspektiv a projevovat sociální citlivost*“, došel k závěrům, že mnohem větší míra této kvality se objevuje u lidí ve věku od 65 let (Castel, 2019). Tato zjištění se tak v zásadě shodují i s Eriksonovým pojetím moudrosti jakožto velmi komplexní kvality, která je spojena se stářím a koncepce úspěšného stárnutí a integrity tak pravděpodobně mají lecos společného.

Staří lidé jsou údajně mistry toho, jak se vyrovnávat se životem. Baltes (2009) ve svém příspěvu v knize Perspektivy stárnutí uvádí, že přesto, že se mnoha lidem z objektivního hlediska nevede dobře, jsou v průměru stejně spokojení jako lidé mladší. Mají schopnost přizpůsobit se svému aktuálnímu zdravotnímu, sociálnímu i dalšímu stavu a současně přizpůsobují i to, s čím svůj život srovnávají. Na úrovni subjektivního prožitku tak

může být i velká ztráta považována za zisk, pokud ji srovnáváme s ještě větší ztrátou. Tento mechanismus vyrovnávání se s těžkými okamžiky, které nám všeobecně život a ponejvíce pak právě stáří přináší, Baltes nazývá psychologickou teorií relativity a míní tím, že subjektivní a objektivní realita se může velmi odlišovat (Baltes in Gruss, 2009). Tato koncepce nám zase ukazuje jeden z adaptačních mechanismů stárnutí, kterým je člověk vybaven, aby se dokázal vyrovnat s tíhou, kterou může stáří přinášet. Současně tento mechanismus můžeme považovat za jeden z těch, které pomáhají k úspěšnému stárnutí a tím možná i k integritě.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

3. Kvalitativní přístup

Vzhledem k cílům naší práce, kterými jsou lepší porozumění a popsání integrity jakožto specifické kvality, která je jen obtížně jednoznačně definovatelná a u každého člověka se projevuje ve své jedinečnosti, zvolili jsme pro naše zkoumání kvalitativní přístup. Důraz byl kladen na uchopení aspektu integrity a přitom zachování individuální zkušenosti jednotlivců v celé jejich hloubce. S ohledem na to, že nám šlo o hlubší porozumění tohoto pojmu a hledání skutečného a jedinečného obsahu, který ho v konkrétních příbězích sytí, bylo jasné, že jedinou možnou cestou pro jeho zkoumání je pro nás cesta kvalitativního výzkumu.

V kvalitativním přístupu je kladen důraz na jedinečnost zachyceného jevu v prostoru a čase, tedy na jeho kontext a kvalitativní sytost (Štech, 1999 in Heller, D., Sedláková, M. & Vodičková, L, 1999). Kvalitativní výzkum zakládá na důkladném popsání a pochopení konkrétního jedinečného příběhu a rezignuje na představu o univerzálním a obecném závěru (Štech, 1999 in Heller, D., Sedláková, M. & Vodičková, L, 1999). Vhodnost použití kvalitativní metodologie pro toto téma potvrzují i následující Smékalova slova: „*Nezastupitelnost metod kvalitativní metodologie se týká problémů, které jsou spjaty s vnitřním světem osobnosti. Jsou to otázky hodnotových orientací, smyslu života, svědomí a morálního rozhodování.*” (Smékal, 1999 in Heller, D., Sedláková, M. & Vodičková, L, 1999).

V rámci tohoto přístupu nám jde o uchopení singularity a studium jednotlivých případů v jejich hloubce. Obecně můžeme tento přístup definovat skrze jeho základní pojmy, kterými jsou dle Miovského jedinečnost, neopakovatelnost, kontextuálnost, procesuálnost, dynamika a reflexivita (Mioviský, 2006). Poslední z těchto pojmů - *reflexivita* - je zejména podstatným a současně i citlivým elementem v kvalitativním přístupu. Důvodem je fakt, že výzkumník je za všech okolností součástí procesu a tedy přímo či nepřímo ovlivňuje zkoumané. Cílem dle Miovského není tento aspekt eliminovat, ale porozumět mu a pokusit se popsat, jakým způsobem k tomuto ovlivňování dochází (Mioviský, 2006).

3.1 Interpretativní fenomenologická analýza

Interpretativní fenomenologická analýza (interpretative phenomenological analysis, dále jen IPA), je jedním z přístupů ke kvalitativní analýze, který nám umožňuje porozumění žité zkušenosti člověka a pomáhá nám prozkoumat způsob, jakým člověk utváří význam své zkušenosti, což nám umožňuje lépe porozumět danému fenoménu (Smith & Flowers & Larkin, 2009).

IPA je jako kvalitativní přístup rozvíjena od 90. let minulého století Jonathanem A. Smithem a její počátky jsou spojovány s psychologií zdraví (Smith, 2011 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). Podnětem pro její vznik byla potřeba fenomenologického přístupu, který umožní podrobnou exploraci subjektivní zkušenosti a zároveň bude přístupný výzkumníkům, kteří nemají hluboké filozofické znalosti (Willig, 2001 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013).

Za teoretická východiska této metody můžeme považovat fenomenologii, hermeneutiku a idiografický přístup. Fenomenologie se v rámci této analýzy projevuje v hledání jedinečné zkušenosti člověka a v prozkoumávání způsobu, jakým je svět zažíván konkrétními lidmi v konkrétním čase (Smith, 2004 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). Hermeneutika se projevuje zejména v metodologické pozici v níž je metoda fenomenologického popisu úzce spojena s interpretací (Shinebourne, 2011 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). V této části můžeme odkázat na již výše zmíněnou reflexivitu, která je v rámci interpretativní fenomenologické analýzy zcela otevřeně přiznanou součástí. Osobní přesvědčení, postoje a interpretace výzkumníka jsou zde nezbytné k tomu, aby mohlo dojít k porozumění žité zkušenosti jiného člověka (Fade, 2004 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). Třetím důležitým aspektem IPA je idiografický přístup, který se projevuje v zaměření na konkrétní jedince. Na toho se zaměřuje natolik dlouho, dokud nedosáhne požadovaného stupně, a to z toho důvodu, že jedinci mohou nabídnout jedinečnou perspektivu ve vztahu ke zkoumanému fenoménu (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Následující citaci jsme si vypůjčili, abychom ještě lépe přiblížili důvod, pro který jsme se v rámci naší práce rozhodli pracovat právě s touto kvalitativní analýzou: „*IPA je považována za přístup, který poskytuje více prostoru pro kreativitu a svobodu výzkumného procesu než jiné kvalitativní přístupy*” (Willig, 2001 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). „*Jeví se jako vhodná perspektiva, z níž můžeme pohlížet na kvalitativní data, jestliže chceme*

popsat a interpretovat způsob, jakým nositel zkušenosti, která nás zajímá, přisuzuje této zkušenosti význam.” (Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). Také oproti jiným výzkumným perspektivám směřuje IPA, jak již bylo naznačeno, více k porozumění zkušenosti člověka se zaměřením na význam, který člověk sám přisuzuje své zkušenosti v určitém čase a určitých podmínkách či situaci a také, jakým způsobem tento proces nabývání významu konkrétně vypadá (Řiháček & Čermák & Hytych, 2013).

4. Výzkumné otázky

„Výzkumná otázka se v IPA ptá, jak určitý jednatel nebo skupina vnímají či prožívají určitou situaci, s níž jsou konfrontováni, a jakým způsobem této zkušenosti přisuzují smysl” (Smith & Osborn, 2003 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). A v souladu s touto definicí a také vědomím, že by otázka měla být formulována otevřeně, ale neměla by být příliš široká, se v našem výzkumu primárně ptáme:

Jak „moudří” senioři prožívají své stáří?

Jaká vynořující se témata jsou významná pro integritu?

Pro upřesnění tím myslíme, jak senioři, které bychom mohli označit za integrované nebo s dosaženou vnitřní integritou, jak ji definuje Erikson, prožívají své stáří a jaká témata jsou s tou integritou spojena. Dále také přibližujeme, proč jsme zvolili právě tuto formulaci

5. Výzkumný soubor

V rámci kvalitativního výzkumu, konkrétně za použití IPA, jsme vycházeli z premisy, že vzhledem k povaze fenomenologického výzkumu je smysluplné zaměřit se na menší počet zkoumaných osob. Podmínkou však je, aby vybrané osoby dobře reprezentovaly zkoumaný fenomén a vybraný vzorek byl homogenní (Smith, Flowers, Larkin, 2009).

Výběr výzkumného souboru byl tedy záměrný, jak je pro IPA typické. Kritériem pro výběr respondentů byl na prvním místě věk. Stanovili jsme si pouze dolní hranici, a to na 75 let a více, což je věkové období, které dle WHO odpovídá tzv. vlastnímu stáří. Od 90 let se

potom podle WHO jedná o tzv. dlouhověkost (Haškovcová, 2010). Erikson časově vymezuje období osmého věku člověka do období okolo 80-90 let věku člověka (Erikson, 2015). Nicméně v tomto životním období již časový horizont několika let nehraje tak zásadní roli pro určení vývojového stádia, ve kterém se tento člověk nachází, jako tomu je naopak v dětství, kdy je klíčový každý měsíc. Věkové kritérium zde tedy sice uvádíme jako první, ale jeho význam pro nás rozhodně nebyl na prvním místě. Toto období života Erikson charakterizuje jako konflikt ego integrity a zoufalství (Erikson, 2015). Co pro nás tedy naopak bylo významné, byla integrita. Kladli jsme si tedy na prvním místě otázku, zda bychom tohoto člověka mohli považovat za někoho, kdo naplňuje naši představu o takovém člověku, kterou jsme si předem ujasnili a dále o ní budeme mluvit níže.

Vzhledem k tomu, že IPA preferuje bohatost dat jednotlivých případů nad počtem těchto případů, je pro tento přístup doporučený vzorek o velikosti 3-6 respondentů, což nám umožňuje skutečně detailní analýzu jednotlivých případů a zároveň poskytuje prostor pro provedení následné mikroanalýzy podobností a rozdílů napříč případy. Pro IPA současně platí, že je problematictější pracovat v této perspektivě spíše s větším vzorkem než menším (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Výzkumný vzorek se tak skládá celkem ze tří respondentů, z nichž jsou dvě ženy a jeden muž. A to ve věku 75, 83 a 91 let. Všichni respondenti aktuálně žijí v Domově sv. Alžběty, což je domov pro seniory zřizovaný Kongregací Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Brně. Všechny vybrané osoby měly chuť se výzkumu zúčastnit, což bylo současně také jedno z kritérií pro konečný výběr.

Jednotlivě jsme respondenty oslovovali na základě doporučení řádových sester, se kterými jsme vedli rozhovor o zaměření výzkumu a snažili se jim důkladně přiblížit, jaké respondenty hledáme. Naše zadání směrem k nim znělo nadneseně tak, že hledáme „*pohádkové moudré stařečky a stařenky*“. Čímž v překladu myslíme osoby, které mají i přes nelehký osud radost ze života, žijí ho v rámci možností naplno, přijímají ho takový, jaký je a mají co předávat ostatním.

Na základě doporučení jsme dále prováděli pozorování běžných aktivit v domově a projevů chování zejména vytipovaných osob. V domově jsme celkem strávili několik dní a měli jsme tak možnost výběr opravdu dobře zvážit. Finální výběr respondentů jsme tedy

prováděli na základě uvedených aspektů (věk a míra integrity) a za použití uvedených metod (předvýběr na základě doporučení a pozorování).

Společným rysem pro všechny osoby výzkumného vzorku jsou dále následující aspekty, které však nehrály roli při jejich výběru. Jsou jimi dlouhodobý pobyt v domově a určitá míra (u každého trochu odlišná) odkázanosti na pomoc a podporu okolí. Jeden respondent je aktuálně plně odkázán na lůžko, jeden se částečně dokáže pohybovat prostřednictvím invalidního vozíku a jeden za občasného použití hole. Všichni respondenti jsou v domově pravidelně navštěvováni někým z rodiny a využívají dalších možností kontaktu s nimi. Současně s tím žijí v domově v rámci komunity, mají pravidelný kontakt s ostatními obyvateli domova, sestrami a dobrovolníky.

6. Sběr dat

Sběr dat byl zaměřený na získání a zachycení jedinečného životního příběhu a zkušenosti respondentů. Vzhledem k fenomenologickému přístupu, v rámci kterého jsme k výzkumu přistoupili, byla pro zachycení jedinečné zkušenosti použita metoda polostrukturovaného rozhovoru, který nám umožnil získat velmi autentická data s možností udržet se v rámci sledovaného tématu. Vzhledem k tomu, že sledovaným atributem byla integrita, bylo podstatné prozkoumat přístup respondentů k mnoha oblastem v rámci jejich života a každé téma, o kterém měli přirozeně tendenci mluvit, tak bylo pro náš výzkum významné.

6.1 Rozhovor

Podoba rozhovoru, kterou jsme se rozhodli použít, měl polostrukturovanou formu. Obnášel sadu otázek, z nichž nemusely být všechny přímo položeny. Na některé otázky respondenti odpovídali přirozeně v rámci jiných otázek a nemusely tak být otázky přímo použity. Nesnažili jsme se držet uvedeného pořadí otázek s ohledem na přirozený vývoj rozhovoru a autentické plynutí myšlenek respondentů. Naopak některé otázky se během rozhovoru vynořily bez ohledu na předchozí přípravu a rozhovor si sám říkal o jejich položení. Během rozhovorů jsme se snažili udržovat plynulost a respondenty příliš nepřerušovat, zejména z důvodu přirozeného vynoření odpovědí bez ohledu na položenou

otázku. Věřili jsme během rozhovoru, že i zdánlivě nesouvislé vyprávění či odbočky od tématu, jsou důležitou součástí rozhovoru, která nám může přinést lepší poznání osobnosti a pochopení prožívání a jednání daného respondenta.

Zde uvádíme výčet připravených otázek, které byly použity ve všech rozhovorech a tvořily tak hlavní rámec rozhovoru. Pořadí jejich použití nebylo fixní a odvíjelo se od průběhu rozhovoru. Základní kostra rozhovoru se tedy skládala z těchto otázek:

- Zajímá mě váš životní příběh. Když se ohlédnete, jaký podle vás byl? Zkuste mi ho nějak stručně popsat.
- Co pro vás v životě bylo nejvíce důležité?
- Co vám v životě pomáhalo překonávat těžké situace?
- Na co se těšíte?
- Bojíte se něčeho? Jestli ano, čeho?
- Máte pocit, že se svět okolo vás změnil?

Následně zde uvádíme výčet doplňujících otázek, které mohly a nemusely být použity ve všech rozhovorech dle uvážení a s ohledem na skutečnost, zda už na ně nepřímo respondenti neodpověděli dříve. Zde je seznam těchto otázek:

- Změnilo se nějak vaše prožívání určitých situací?
- Jaký smysl vám dává všechno to, co jste v životě prožil/a?
- Co je pro vás teď nejtěžší?
- Připadáte si moudřejší, než jste byl/a dříve?
- Jak se teď díváte na všechno, co jste v životě prožil/a?
- Chtěl/a byste si některé momenty svého života zopakovat?

- Jaké pro vás je vzpomínat na svůj život?

Dále byly v rozhovoru použity otázky, jejichž cílem bylo upřesnění či lepší pochopení odpovědí respondenta, které vždy vycházely z aktuální situace během rozhovoru. Ty zde neuvádíme, protože bez kontextu rozhovoru by na tomto místě postrádaly význam.

7. Etika výzkumu

Během celého výzkumu jsme přirozeně kladli důraz na dodržení etických principů běžných pro výzkumné šetření. Těmito principy jsou „*Etické principy při výzkumu s lidmi*“, které přijala Americká psychologická asociace (APA, 1982 in Ferjenčík, 2000). Konkrétně se jedná o respekt a ohled vůči účastníkům výzkumu, právo na informace, právo na soukromí a důvěrnost informací o účastnících a právo odstoupit z výzkumu (Ferjenčík, 2000).

Před začátkem rozhovorů jsme účastníky seznámili s typem, tématem i účelem naší práce. Ujistili jsme je, že všechna jména budou v rámci výzkumu změněna a jejich účast ve výzkumu je tak anonymní. Před započítím rozhovoru jsme si vyžádali informovaný souhlas a nahráli ho ještě před začátkem rozhovoru.

Všechny rozhovory byly nahrávány na mobilní telefon a následně doslovně přepsány. Nahrávky nebyly poskytnuty žádné třetí osobě a jejich přehrání je v nosičích, ve kterých jsou uloženy, chráněno heslem.

Respondenti se výzkumu účastnili dobrovolně a měli možnost na cokoli neodpovědět, případně rozhovor přerušit či z rozhovoru plně odstoupit. Místo rozhovoru si v rámci domova sami vybrali tak, aby se cítili komfortně. Délka rozhovoru byla přizpůsobena jejich aktuálnímu psychickému i fyzickému stavu.

Účast respondentů ve výzkumu byla nastavena v souladu s etickými principy a nezpůsobila respondentům žádné nepříjemné důsledky. Byla jim nabídnuta možnost se po skončení rozhovoru na cokoli zeptat či se jakkoliv vyjádřit k průběhu rozhovoru.

8. Analýza a její postup

V této části práci se budeme zabírat již konkrétním způsobem analýzy našich dat a jejím postupem specifickým pro fenomenologický přístup. K tomuto je podstatné říci, že:

„Cílem analýzy v IPA je formulování témat, která zachycují esenci fenoménu, jenž je předmětem výzkumu” (Willig, 2001 in Řiháček & Čermák & Hytych, 2013). A jak jsme již výše uvedli, IPA umožňuje kreativnější přístup, a to i v postupu analýzy a v zásadě neexistuje žádný správný ani špatný postup jejího vedení, jak uvádějí Smith, Flowers a Larkin (2009). Dopoučejí však dvě možnosti jejího vedení, z nichž jsme si vybrali i jimi upřednostňovaný postup, jímž je provádění analýzy každého následujícího případu samostatně včetně identifikace témat (Smith, Flowers a Larkin, 2009). Při každé nové analýze se výzkumník snaží o udržení maximální otevřenosti z důvodu objevování nových témat, ačkoliv je jasné, že určitému vlivu předchozích analýz se samozřejmě nelze plně vyvarovat (Řiháček & Čermák & Hytych, 2013).

Během naší analýzy jsme postupovali takto uvedeným způsobem a snažili se o udržení si otevřeného pohledu na každou analýzu. Přistupovali jsme k nim tedy jednotlivě a vždy od „začátku” se snahou o minimální ovlivněnost předchozí analýzou.

Před začátkem analýzy jsme provedli krok, který Smith, Flowers a Larkin (2009) označují jako nultou fázi výzkumu. Tou je *reflexe vlastní zkušenosti* s daným tématem, kterou jsme provedli prostřednictvím vnitřního dialogu a sebereflexe. Tato fáze představuje především nástroj uvědomění si interpretativní role ve výzkumném procesu, díky čemuž jsme pak schopni užitečně pracovat s daty a zajistit přitom validitu naší analýzy (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Následujícím krokem bylo *čtení a opakované čtení* nasbíraného a přepsaného materiálů. To nám umožnilo rozvíjet tzv. *insider's perspective* a prohloubit poznání pohledu respondentů (Smith, Flowers a Larkin, 2009). V tom nám pomohlo také opětovné přehrávání rozhovoru nebo jeho částí.

V následující detailnější části analýzy, kterou bylo vytváření *poznámek a komentářů*, jsme text rozhovorů zaplňovali ručně psanými poznámkami, které vznikaly na základě označení částí textu, které se nám během čtení jevily důležité či nějak významné, a to jak z obsahového, tak i lingvistického hlediska.

Další část analýzy tvořila snaha o *rozvíjení vznikajících témat*, která spočívá v redukci objemu poznámek do jednotlivých nadražených celků, či témat. V této části jsme pracovali na základě principu hermeneutického kruhu, což znamená, že jsme pracovali s

fragmenty respondentovy zkušenosti, které se na konci analýzy však opět spojí v nový celek a tím se kruh uzavírá (Řiháček & Čermák & Hytych, 2013).

Následujícím krokem bylo *hledání souvislostí napříč tématy*, což obnáší mapování vzájemného propojení pojmenovaných témat. Tyto souvislosti jsme hledali za pomoci chronologického seznamu nám vyjevených témat a následné vytvoření „grafu“ (viz *Schéma 1-3*). Toto prostorové znázornění nám usnadnilo práci s tématy a uvědomění si vztahů mezi nimi. Sledovali jsme u témat kvality jako míra abstrakce, polarizace, frekvence výskytu či začlenění podobných témat.

Všechny tyto výše uvedené kroky jsme opakovali u všech tří rozhovorů stejným způsobem a následně jsme se uchýlili k poslednímu kroku analýzy, který uvádíme dále.

Posledním krokem analýzy bylo potom *hledání vzorců napříč případy*, ve kterém jsme hledali souvislosti mezi zkušenostmi našich respondentů, na základě čehož máme možnost uvědomit si význam či nadřazenost některých témat nebo tématu (viz *Schéma 4*). Na základě tvorby tohoto schématu jsme mohli snadněji spatřit společnost některých témat všem osobám, ale také specifičnost jiných témat pro konkrétní osoby, která utváří právě onu jedinečnou integritu daného člověka.

Schéma 1 - Pan K.

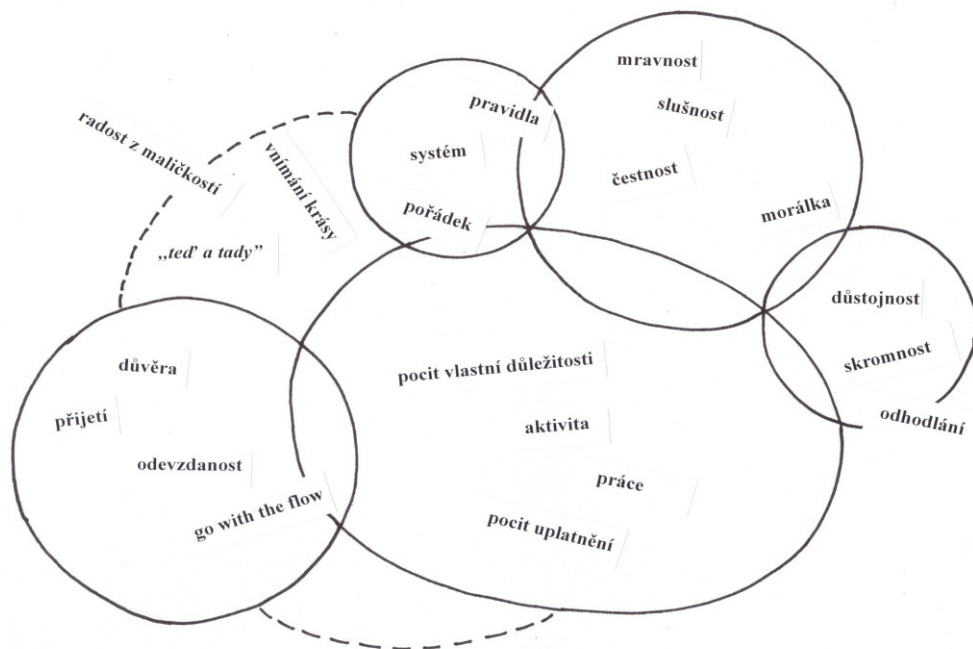

Schéma 2 - Paní C.

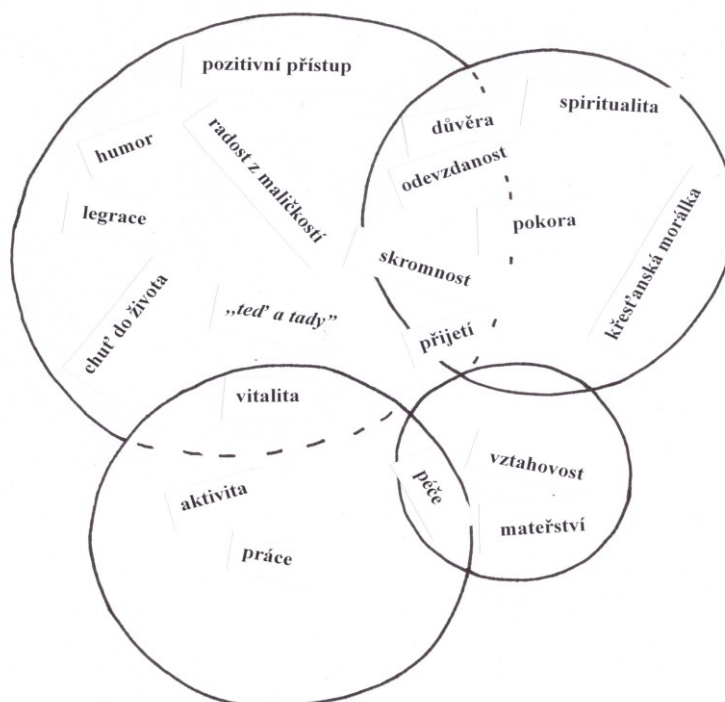

Schéma 3 - Paní R.

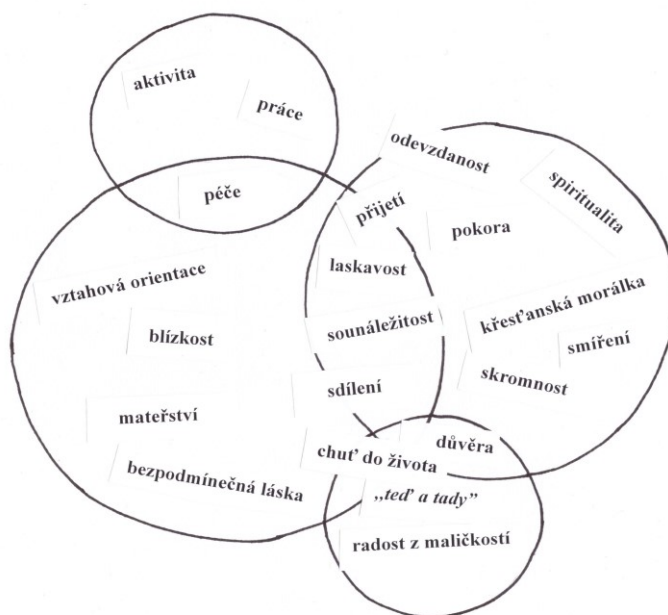
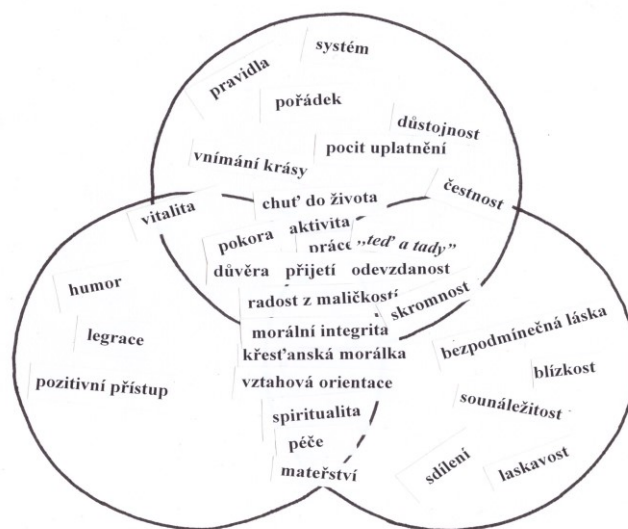

Schéma 4 - Propojení témat

9. Výzkumná zjištění

Výsledky analýzy v následující části budeme prezentovat prostřednictvím portrétů jednotlivých respondentů, které považujeme za „moudré“ seniory. V nich se objevují dvě perspektivy, jednou z nich je náš komentář a druhou samotná citace části rozhovoru, ve které se objevuje komentované. Případně naopak náš komentář se vyjadřuje k něčemu, co se objevuje v této citaci.

9.1 Analýza zkušenosti jednotlivých respondentů

Na základě analýzy rozhovorů s jednotlivými respondenty jsme vytvořili následující portréty, do kterých jsme se snažili zkoncentrovat vše podstatné, co v rozhovoru zaznělo. Tyto portréty obsahují životní zkušenosti i názory jednotlivých respondentů a přináší nám tak zhuštěné životní příběhy seřazené do přehlednějších celků než jakými jsou samotné rozhovory. Tyto portréty nedodržují chronologii rozhovoru ani chronologii životních příběhů, ale jsou rozčleněny do tématických oblastí. Stejně jako samotné vyprávění respondentů není chronologicky přesné, ani my jsme se o to v těchto portrétech nesnažili a orientovali jsme se na reprezentované významy. Tyto analýzy obsahují jak přímé citace částí rozhovoru, tak i komentář, který nás portrétem provází a „uvádí nás do děje“.

Pan K.

Panu K. je 91 let a je v Domově sv. Alžběty již několikátým rokem. Do domova ho přivedla četná zranění, na jejichž základě se již o sebe nedokázal plně postarat. V současné chvíli má problémy s hybností, pohybuje se na kolečkovém křesle a s úsměvem na rtech říká, že se teď musí naučit chodit. Do této doby však stále pracoval. Pan K. je povoláním lékař a této profesi skutečně zasvětil celý svůj život. Do důchodu šel pan K. ve svých osmdesáti letech.

„Člověk stárne, když už jsem měl za sebou pět roků v nemocnici, pět roků tam, pět roků tam, to už máte patnáct roků. Mezitím byly takové dva roky, takže tak dvacet. Na důchod jsem měl 65, ale já vlastně nešel do důchodu, furt jsem to prodlužoval, protože když jsem měl jít do důchodu, já jsem měl pořád plno sil.“

Rozhovor s panem K. začíná otázkou na jeho životní příběh, na kterou odpovídá slovy:

„Tak já vám to řeknu no, (ukazuje na fotky) tam je maminka, tam je tatínek a tam jsem já, jako prvorozený syn ze šesti dětí.“

A dále pokračuje vyprávěním o seznámení jeho rodičů. Pan K. má tendenci při vyprávění postupovat chronologicky, věcně a popisně. Hlavní dějovou linku ve vyprávění tvoří studium a práce.

„Já jsem chodil na gymnázium sedm roků, potom jsem tam maturoval, pak jsem přemýšlel, co se mnou, a tak jsem šel na vysokou školu na medicínu. To byla ta Masarykova Univerzita, no a tam jsem byl šest roků. To jsem takhle absolvoval a potom jsem získal tamten diplom. To je diplom z lékařské fakulty.“

V této části rozhovoru se také objevuje zajímavá historka o obraze, který byl darem k promoci od strýce a má pro pana K. zvláštní hodnotu. Již při jejím prvním přečtení si začínáme klást otázku, co se v ní manifestuje a čeho všeho je tento obraz symbolem. Zejména z toho důvodu, že je pro pana K. tak významným artefaktem, který mu visí nad postelí společně s několika málo fotografiemi.

„Ten obraz je takový slavný, dokonce je na americké známce, no a tak jsem rád, že ho mám. No a on mi tam řekl, že když to udělám, tak je tvůj. Tak já jsem měl důvod se snažit. No a pak když přišel do toho Brna, tak poprosil syna, aby to přinesl, byl zabalený a zašněrovaný a on mi ho dal.“

Při těchto slovech máme z tónu a výrazu pana K. pocit, že se jedná o nějaký magický předmět nevídané hodnoty a budí v nás zvědavost a zájem. Ptáme se tedy, co pro pana K. znamenalo, že mu strýc obraz daroval.

„Já jsem byl nadšený tím, že jsem ho u něj viděl, jak je krásný. A on mi řekl, že mi ho dá, když to udělám a on dodržel slovo. V každém bytě, kde jsem byl, jsem ho měl, vždycky na důstojném místě. Ted' je pro mě důstojné místo Žernůvka, a tak ho mám tady.“

Zde se poprvé ve vyprávění setkáváme s prvkem, který se v různých podobách bude objevovat i dále v rozhovoru a tím je dodržování pravidel, v tomto případě jde konkrétně o dodržení slova. Z tohoto a dalších uvedených příkladů můžeme číst, že dodržování slibu, jež můžeme také nazvat jako čestnost, je pro pana K. významnou hodnotou. Významnost této kvality nás dále provází i celým rozhovorem.

„Pak jsem se ale musel vrátit zpátky, protože kdybych se nevrátil, tak bych byl ne zavřený, ale prostě bych porušil slib a to by nebylo dobré. Nechtěl jsem škodit svým sourozencům, protože ti by ztratili místa.“

Významnými elementy, které ve vyprávění pana K. můžeme zachytit, jsou tedy systém a pravidla, integrita ve smyslu čestnost či poctivost a současně je také často během rozhovoru odkazováno na důstojnost, slušnost a mravnost.

„No byl jsem slušně vychovaný, tak jsem mu podal ruku a představil se.“

„No, víte, vystoupil jsem ze strany, protože se mi nelíbilo, co dělají. Začal to být útlak a to já nesnáším. Takže když jsem to viděl, tak jsem si řekl, že to k ničemu není. Tak jsem vystoupil. No, mohl jsem dělat kariéru, ale nechtěl jsem, nelíbilo se mi to. Chtěl jsem žít tak nějak správně, nedělat zlé věci.“

V rozhovoru se touha po pořádku a pravidlech dále manifestuje tím, když se pan K. vyjadřuje k tomu, jak je spokojený s životem v domově.

„No to je čistý ústav, je tady pořádek. Všechno to, co já mám rád.“

„Když já jsem byl primářem na dětském oddělení, tak tam taky byl pořádek, protože jsem si ho tam držel.“

A naopak k aktuálnímu dění ve světě se vyjadřuje negativně se slovy, že v něm není žádný pořádek a to považuje za největší problém.

„Například není možné, abychom žili v takových podmínkách, že svět po volbách je rozdělen na dvě poloviny. Vy to nevidíte? Oni se nemůžou v té vládě dohodnout, a tak nic nedělají. No to já nesnáším. Co to je za pořádek, to není žádný pořádek!“

Na své úspěchy je pan K. hrdý a velice rád o nich mluví s blaženým úsměvem na rtech. Zejména rád vzpomíná na dobu, kdy pracoval jako lékař na Maltě.

„Já jsem byl hodně pilný. Hodně pilně a poctivě jsem se připravoval. Anatomii jsem uměl, všichni se jí báli. Byl tam takový přísný pan profesor. Já jsem se to ale naučil a všechno jsem věděl, a to se mě už neptal na normální otázky, ale tahal z kapes kdeco, kosti, a tak a já jsem to věděl. Nabídl mi, abych se stal jeho asistentem a já měl ve zvyku na všechno říkat ano. Řekl jsem mu, že se ještě musím poradit s maminou a tatínkem a pak jsem za dva dny přišel a řekl mu, že teda budu jeho asistent. Dostal jsem šedý plášť, studenti měli bílý a já šedý.“

„Potom jsem měl nastoupit tedy na tu Maltu, to bylo senzační, páč Malta byla taková výkladní skříň anglických lékařů, kteří se na Maltu chodili školit a pak se vrátili zpátky. Tak to bylo senzační. Byl jsem tam pět roků. Angličtina, divadlo, všechno možný, no krása.“

„Tak já myslím, že ta Malta. Ta byla dobrá, ta byla nejšťastnější. Tak Malta byla vynikající, poněvadž tam znali ty anglické mravy a doktor tam cosi znamenal, ten lid byl takový skromnější, plat jsem měl vysoký, tak jsem měl, co jsem chtěl.“

Během jeho vyprávění, kde se dozvídáme vše o pracovním životě pana K., který se v rámci své práce navíc často přesouval z místa na místo, bychom mohli nabýt dojmu, že pan K.

nikdy nezaložil rodinu. Ke konci rozhovoru se však dozvídáme, že má dva syny, se kterými je v pravidelném kontaktu.

„No a synové se o mě nemůžou starat, protože mají ženy, které taky chodí do práce, a tak mi podle pravidla, že rodiče se starají o děti a děti o rodiče, dávají příspěvek, abych mohl být tady. Jeden syn přišel a řekl mi: „Tati v Žernůvce je jeden dobrý ústav, tak my tě tam dostaneme“.

Téma rodiny se ve vyprávění objevuje ve spojitosti spíše s rodiči pana K., na jejichž názoru mu velmi záleželo. Dále uvádí, že po smrti otce se musel starat o své sourozence a všechny své peníze, které v té době vydělal, dával matce a stal se tak vlastně hlavou rodiny.

„Totiž když jsem si uvědomil, že já su nejstarší syn, otec má šedesát roků a už se chystá umřít, takže já potom převezmu vládu v rodině. Ne jako vládu, ale zodpovědnost za rodinu, pomocníka maminky. Takže my dva jsme drželi tu rodinu, takže co já jsem vydělal, jsem nosil mamince. To bylo dobrý.“

To je současně i odpovědí na otázku po smyslu života pana K. Z jeho odpovědí je patrné, že ten se v jeho životě odrážel především v jeho soustavné práci, kterou vykonával skutečně do posledních sil.

„Dává, to jo, protože já jsem chtěl hlavně pracovat.“

„Já nikdy nepil, nekouřil, já pracoval. Žil jsem proto, protože co bych jinýho dělal. Den co den jsem ráno vstal, šel do knihovny a do desíti do večera jsem tam seděl a učil se.“

„Já jsem si vybral vždycky šťastně. Neříkám, že jsem prožil úplně šťastný život, ale život plný práce.“

Během celého rozovoru pan K. i přes fakt, že leží v pyžamu na lůžku, působí velmi šarmantním dojmem. Na rtech má až šibalský úsměv a o svém životě vypráví s lehkostí a

chvílemi máme pocit, jako by ani nemluvil o době před několika desítkami let, ale o aktuálně prožívaném. Není z něj cítit žádná hořkost ani stesk, naopak máme pocit, že skutečnost přijímá s možná až lehce nezajímavým nadhledem. Na základě odpovědí i způsobu, jakým pan K. o svém životě hovoří, nabýváme dojmu, že svým životem proplul s určitou mírou důvěry a odevzdanosti.

„Nabídl mi, abych se stal jeho asistentem a já měl ve zvyku na všechno říkat ano.”

„A ptal jsem se, zda by pro mě neměli ještě něco jiného. No a tím, že jsem se vrátil, tak jsem si vlastně pomohl, protože mě brali vážně.

Ptala se mě: „No a kam byste chtěl isť soudruh doktor?”

Já jsem nevěděl kam a tak jsem řekl: „Burunda Burundi.”

A ona: „Co?”

A tak jsem řekl další: „Mozambik.”

Tak řekla: „Chod'te do Libye, lebo tam je dobre. Chod'te tam!”

A tak mě tam dala.”

„Víte, já, trpím s trpícími, raduju se s radujícími, takže to bych vám přece nemohl udělat, abyste kvůli mně trpěla.”

Z toho i dalších odpovědí je zřejmé, že pan K. během celého svého života oplývá schopností přizpůsobit se a přijmout situaci takovou, jaká je. Skvěle se tento fenomén projevuje v následující větě pana K.

„Říkalo se tomu chcačky nechcačky.”

A stejně tak máme dojem, že pan K. přijímá vše, co ho v životě potká, chtě nechtě neboli „chcačky nechcačky”. Například když mluví o svém aktuálním zdravotním stavu a svých problémech s hybností, vnímám velkou míru popisnosti tohoto vyprávění bez výrazného emočního ladění či stesku nad touto situací. Pan K. sice řekne, že se děsí toho, že už třeba

nebude moci chodit, ale současně je patrné, že přijímá aktuální stav velmi věcně a jako přirozenou součást svého života.

„Děsím se, že už nebudu moct chodit. Po všech těch mých úrazech, jak jsem byl přepracovaný, tak já jsem pořád padal a třeba jsem si zlomil nohu tady dole na křížovém, tak to trvalo dlouho, jak se to zahojilo. No a jak jsem se málo hýbal, tak jsem ztratil návyky. Takže já se teď musím naučit chodit. Se sestřičkama tady se učím, ale nešlo mi to, dokonce pojišťovna se mnou byla nespokojená, že nedělám žádné pokroky.“

Pan K. nepřestává být ve svém životě nikdy vytrvalý a pilný, jakoby život byl úspěch nebo cíl, kterého může dosáhnout. V závěru rozhovoru nám pan K. na otázku, zda má z něčeho strach, odpovídá, že by se chtěl dožít sta let, protože už zbývají jen dva, včetně něj, z jejich třídy.

„Mám 91 roků. Já bych si přál ještě... Jsme poslední dva z naší třídy. Té stovky bych se chtěl dožít. Mám tady smlouvu, pobyt natrvalo. Čili do umřetí.“

Zajímavou skutečností, které si v rozhovoru můžeme všimnout, je jedno malé nedopatření, kterého se pan K. dopustil. Je jím to, že na otázku, na co se pan K. těší, jeho odpověď začíná slovy: *„Já se spíš děsím.“* A naopak na otázku z čeho má strach nebo čeho se bojí odpovídá: *„Mám 91 roků. Já bych si přál ještě...“*

Paní C.

Paní C. je 75 let a vzhledem ke svému a manželovu zdravotnímu stavu žije společně s ním v domově již více než deset let. Velkou část života se paní C. potýkala se zdravotními obtížemi a nebo byla v domácnosti a starala se o rodinu. Její hlavní životní náplní byla péče o dvě děti, zahradu, domácnost a posléze o rodiče.

„Můžu říct, že špatně jsme si nežili. Manžel byl Ostravák, takže my jsme se stěhovali do Ostravy na dědinu, což bylo jediný štěstí, protože já bych mu jinak utekla. To město bylo

hrozný. No a tam byla krásná zahrada, rodinný domek. Dá se říct, že tam se nám žilo dobře. Já jsem tam věčně zavařovala a takovýty věci, který jsem jako doma nedělala. Tak rodiče, ty měli strach, jak to dopadne. No a můžu říct, že otec byl sám překvapený, jaksi mně to všechno jde.”

Jako významný životní okamžik uvádí paní C. narození dcery, což podstatným způsobem ovlivnilo celý její život.

„To je vlastně nejšťastnější okamžik, když tam máte to malý. To je vlastně, já jsem říkala, ten život bez dětí je takovej smutnej. Je fakt, že někdo třeba nemůže mít děti, a tak si to nahradí něčím, třeba někdo pejskama, druhý já nevím, čím... Ale doopravdy to, když máte to mimino, tak to je něco nádhernýho.”

Během rozhovoru také paní C. často mluví o vztahu s dcerou. Tento vztah je komplikovaný a během let prošel mnoha zvraty. Aktuálně je paní C. s dcerou v kontaktu a uvádí, že se s tím vyrovnala a nic by neudělala jinak, i přes to, že někdy došlo na velmi vypjaté situace. Navzdory tomu se toto téma v rozhovoru vynořuje často v mnoha ohledech.

„No a tak vlastně začaly problémy s dcerou, protože začala nám chodit za školu. Chtěla, abych jí psala omluvenky. Já jsem jí řekla, že to dělat nebudu, že nebudu lhát tak, jako ona. Byla to katastrofa, do školy jsme ji nemohli dostat. Já normálně přemýšlela, že půjdeme na sociálku, jak to bylo hrozný, ale bylo mi jí líto.”

„No ze začátku jsem se ptala, kde jsem udělala chybu? Jenomže víte, ono ta chyba se těžko hledá. Protože já jsem na děcka byla jako, ne přísná, ale zkrátka když jsem něco řekla, tak to platilo. Když jsem řekla, to nesmíš, tak to nesměli.”

„Ona tak jako nějak neuvažovala. Já můžu říct, že mě to z té hlavy nejde. Já jsem jí odpustila, já se snažím. Zkrátka když přišly ty vnoučata, tak já jsem je ani nepoznala. Já byla ráda, když přišli, objala jsem je, byla jsem šťastná, že je vidím. Ale nevím, no, je to takový... Něco v ní je, já nevím co. Buď by to asi chtělo psychologa nebo... Já jí nikdy neublížovala, o

manželovi se to nedá říct vůbec, babička, když Hanička si vzpomněla, tak ona s ní letěla kamkoliv. Babička nadřžovala oboum dvoum. Ale jenomže víte, no ještě jsem se toho nedobrala, abych vám řekla. Člověk si vždycky říká, jak je to možný, že holka dokáže být horší než kluk.”

„No ale co bylo pro mě nejhorší, že máti z toho dostala infarkt. Protože ono to není příjemný, já jsem seděla doma, ale manžel s mamkou museli vycházet ven a od všech sousedů jsme museli poslouchat: „No ta se vám odvděčila!” No a to furt jste slyšela a přitom třeba doma měli něco podobnýho. Tak mamku odvezli s infarktem a až se Hanička vrátila a já se dívala z okna, tak ona šla jak z dovolené.”

„Víte, já strašně ráda na to vzpomínám a víte, že to jsme všem vykládali, že kdyby to šlo vrátit, ale je zajímavý, že třeba tu Hanu jaksi člověk jako...říkala jsem si bylo to tele, svoje si prožila taky, má to tak být.”

Paní C. mluví i o vztahu se synem, který je z jejího pohledu bezproblémový na rozdíl od vztahu s dcerou. Uvádí, že je často navštěvuje a že jsou na něj hrdí.

„Protože syn je velice hodnej, snacha je taky velice hodná, to na ně nemůžu říct ani slovo, ale přece jenom ten klid, kterej máte tady. Chybí nám tady vnoučata, to jo. Ale oni se maj dobře, i tchán a tchyně, to jsou hodný lidi. No a tak se tady za ně modlím, i za tu našu Hanu, ona už má skoro třicet, tak by měla mít rozum.”

Několikrát během rozhovoru paní C. zmiňuje sousedské vztahy, které jí někdy působily těžkosti. Také uvádí, jakým způsobem ovlivnila její a manželův život péče o jejich rodiče.

„No a potom to jsme se ještě starali o manželovi rodiče, kolem osmdesáti let měli a dá se říct, že jsme tam žili v klidu a pokoji. Já sice, mně ze začátku hrozně vadilo, jako holka z města, že tam se o vás každej zajímá, že vám prostě koukaj do talíře, no to bylo hrozný. Manžel mi ale řekl, že si musím zvyknout, že jsem na dědině.”

„No a to sme potom řešili, protože mně zemřel otec. Oni se k nám měli přestěhovat, ale jak on umřel, tak mamka obrátila a už k nám do Ostravy nechtěla. Tak manžel mně říkal, slíbila jsi tátovi, že se o matku postaráš, tak se musíme nastěhovat do Brna. No musím vám říct, že bych z toho byla nějak nadšená, to teda ne, protože tam jsme měli velkej barák a my jsme se stěhovali do dvoupokojovýho bytu, takže si dovedete představit... Jeden pokoj jsem nechala matce a my všichni jsme se tiskli v jednom pokoji.”

Další významné události z života paní C. jsou spojeny s jejími nemocemi, které ji zásadním způsobem proměnily život.

„Můžu říct, že jsme byli spokojení. Jako práce jak na kostele, jako žili jsme v klidu a pokoji, jenže po čtyřech letech se nám narodil syn, no a to jsem proležela celej ten čas od sedmýho do devátýho měsíce ve špitále. No a nejhorší, co se stalo, bylo, když Markovi bylo dva a půl roku, když mě ranila mrtvica. Takže vlastně manžel zbyl na všechno sám, než moje matka dostala volno z práce, aby přišla jako nám pomoci.”

„Potom doktoři přišli na to, že mám rakovinu. No tak to víte no, člověk do toho špitálu šel. Doktoři mi říkali, že jdu v hodině dvanácté, že mi nemůžou slíbit, jak to dopadne. Ale nejhorší bylo, že mě to nedocházelo, mě to jako jaksi bylo jedno. Ale pak až bylo po všem, to trvalo půl roku, protože tu chemoterapii a to...”

„Nejhorší ale, já vždycky říkám, znovu ty nemoce bych prožívat nechtěla.”

Paní C. žije společně se svým manželem v domově poměrně aktivní a naplněný život. Oba vyrábějí mnoho rukodělných výrobků, které zde prodávají nebo slouží jako věcné poděkování sponzorům tohoto domova. Je vidět, že si této možnosti velmi váží a jsou na své výrobky patřičně hrdí. Po skončení rozhovoru nám paní C. věnovala jedno ručně vyšívané přání.

„Víte na co já se těším? Já se těším na to, když pán bůh dá a probudím se a podívám se z okna a uvidím ty ptáčky zpívat, tak to je něco krásnýho a potom po snídani, zasednu k práci

a dělám. A já vám řeknu, že to je pro mě takový povzbuzení, protože když nemáte do čeho píchnout, tak ten čas se vám táhne. Já jsem byla nemocná a měla jsem pocit, že ležím tři týdny a oni to byly jen dva. A můžu vám říct, že já nerada, já chvíli vydržím, ale jak mě už je líp, tak já jsem byla zvyklá doma hned vstát, sednout na vozejk. Ale můžu říct, že doopravdy nic jinýho vod toho života už nežádám, než dožít takhle v klidu až k té smrti a doopravdy odejít jako klidná a spokojená a já věřím v to.”

Z tohoto úryvku i několika dalších je patrné, že paní C. je velmi vitální a bere život s úsměvem a hlavně humorem. Je vděčná a přijímá život se všemi jeho aspekty a dokáže se radovat z maličkostí.

„Nádherně. Můžu vám říct, že v ten moment ty nervy se uklidnily, byl klid, pohoda. Jezdil za náma syn, my jsme tady měli kostel. Já jsem předtím nemohla chodit do kostela, protože jsme měli pětáosmdesát schodů a to dolů bych se dostala, ale horší bylo nahoru. Tak vám můžu říct, to byly první Vánoce, kdy jsem úplně jásala. Já jsem nemusela nic chystat, já jsem úplně v klidu a pohodě celej den čekala, až půjdu na mši, to jako člověk si teprve uvědomí, až ten klid a pohoda nastane.”

U paní C. se nedá přehlédnou právě její smysl pro humor a neustále dobrá nálada. Nepřestává být veselá ani když mluví o těžkých věcech, které ji v životě potkaly. Ačkoliv prodělané nemoci změnily život paní C., její smysl pro humor zůstal nedotčen.

„Protože já jsem si říkala, no když, tak se budu koukat z vrchu. Já jsem to řekla i tomu doktorovi. Já říkám: „Když to dobře dopadne, tak přijdete za mnou k posteli, a když ne, tak se na vás budu koukat z vrchu a budu takhle houpat nohama.” On se na mě tak díval a říkal mi: „No nezlobte se, ale to je vážnej případ.” Tak říkám: „No a když vám tady začnu dělat scény, pomůžu si? Vás akorát naštvu a já myslim, to je zbytečný.”

„Já jsem se s tím asi narodila, ale můžu vám říct, že mě to taky dělá problémy, protože já třeba když jdu a říkám, že mě něco bolí, tak se furt směju. Vždycky mi říkaj, paní C. jak máme vědět, kdy vás to bolí. To je moje no. To už mě musí být jo zle, že su na chvíli vážná.”

Z paní C. máme během rozhovoru pocit, že nejdříve mluví a až potom přemýšlí, je trochu taková „velká voda“. Mluví hlasitě a její vyprávění je spíše útržkovité bez systematičnosti či chronologie. Vypráví zrovna o tom, co jí běží hlavou. Pozorovat to můžeme například v úryvku níže.

„Já jsem to zažila v nemocnici, kde tam byla paní, která furt chtěla operovat a oni neměli co operovat a furt jí to vysvětlovali, že tam nic není a ona furt mermomocí chtěla na operaci a šla na nervy doktorům, šla na nervy rodině. A největší legrace byla, já jsem se chodila modlit růženec do té společenské místnosti tam a ženskejm to vadilo, já nevím proč. Já jsem vždycky říkala, nemluvím, tak vám po tom může být prd. A ona si vám sedla vedle mě a tam byl blbej výhled do baráků, to jste viděla takovou škaredou stěnu a teď ona si sedla vedle mě a řekla mě, tak co říkáte, že umřete? Tak jsem na ni vyvalila oči, že jak já umřu? Já neumřu! Jo a až potom jsem se zvedla a šla jsem do pokoje a až potom mě došlo, že jak to můžeš vědět?“

Následující větu vnímáme jako zásadní v tom, jak je paní C. vnímána svým okolím. V rozhovoru to již několikrát zaznělo a ukazuje se nám to tímto jako další aspekt, ve kterém vnímáme právě onu zrcadlící se vitalitu a chuť do života paní C., který zcela přehluší problémy, se kterými se potýká.

„Každej se diví, co tady dělám, ale přitom já na tu levou stranu su jako postižená.“

Důležitou součástí života paní C., jak už jsme si již mohli všimnout výše na uvedených úryvcích, je také spiritualita. Ta paní C. dle jejích slov pomohla unést těžké životní situace.

„Já vám nevím, já si myslím, že to byla víra. Víte, protože doopravdy bez víry člověk tady toto těžko unese. Můžu vám říct, ona chyběla nám půl roku. A to už já jsem sama měla strach, jestli ju vůbec ještě živou uvidím. Já jsem se za ňou, jak jsem předtím nadávala, tak pak jsem se za ňou modlila a prosila pána, aby ji ochránil. No a najednou nám přišel dopis z Holandska a dcera nám psala, abychom jí poslali pas. Tak jsem se na to dívala a já jsem nevěřila vlastním očím.“

Paní C. věří v Boha a modlí se především za svoje blízké. Mluví také o tom, že i v nejhorsších chvílích nemoci měla strach spíše o ně než o sebe.

„Já tu životní filosofii beru, pán bůh mě na svět poslal, dožila jsem se v té době pětapadesáti let, když mě brali na tu operaci. Dcera ta už byla dospělá, už měla rodinu. A tak jsem si říkala, proč bych si měla dělat zbytečný starosti, manžel by to se synem už nějak jako dožil. Já si nepřipouštím nikdy takový.. Já spíš mám strach, aby manžel na sebe víc dbal, protože mám strach jako o něho. Ale o sebe já nevím, já si říkám, je to tak jak pán bůh dá, rožne vám takovou svíčku a teď záleží, kdy ju sfoukne. Zase si říkám, prožívat to s nějakajma depresema, víte?“

Vidíme, že paní C. přijímá život se vším, co jí přináší a působí vyrovnaně, spokojeně a smířeně. I přes to z ní proudí velké množství energie a emocí.

„Ale můžu říct, že doopravdy nic jinýho vod toho života už nežádám, než dožít takhle v klidu až k té smrti a doopravdy odejít jako klidná a spokojená a já věřím v to, že ono to se těžko vysvětluje (slzy), ale doopravdy ten život, i když někdo říká, že je po něm pendrek, tak já říkám, je, ale člověk si ho sám tak dělá.“

„No ale člověk to bere tak, já děkuju pánubohu, že mám kde žít, hladem neumíráme, je nám tady dobře, žijeme spokojeně, takže člověk nemá na co naříkat. Ale víte, bála bych se třeba, kdybych musela jít bydlet znovu do bytu, to už nevím jestli bych zvládla. No když už člověk neustojí, tak to je naprdlajs, ale stejně je život krásnej. Já to beru tak, že já si vážím všeho a to, co si člověk sám zapříčiní...“

Paní R.

Paní R. je 83 let a do domova se dostala kvůli svému zdravotnímu stavu, protože potřebuje nepřetržitou péči. V domově je několikátým rokem, pravidelně ji navštěvuje dcera, vnuk a

vnučka s rodinami. Během svého života se věnovala především péči o rodinu a pracovala na dvou pracovních pozicích v kanceláři.

„Tam jsem pracovala v kanceláři až než jsem se provdala. Až jsem byla provdaná, tak potom jsem byla s tím dělátkem doma na mateřské, no a pak jsem měla ještě druhou holčičku, takže celkem jsem byla osm roků doma. A potom jsem našla zaměstnání zase ve Velkém Meziříčí a tam jsem pracovala. To bylo Kablo Velké Meziříčí a byla jsem tam na osobním oddělení. No a pracovala jsem tam až tak dlouho, až ten podnik se úplně zrušil. Takže no a to už jsem šla rovnou do důchodu. Takže to byl můj takovej jednoduchej život jenom.“

Většina života paní R. se točila okolo rodinného života. Měla s manželem dvě dcery a následně po odchodu do důchodu se věnovala péči o vnoučata. Již na začátku rozhovoru se od paní R. dozvídáme, že její starší dcera již zemřela. Během tohoto sdělení je patrná bolest, kterou to paní R. způsobilo, ale současně s tím i přijetí. Již v tento moment rozhovoru můžeme poprvé zachytit statečnost, se kterou paní R. čelí svým životním těžkostem.

„Šla jsem do důchodu a pak to už jsem byla takhle doma. Měli jsme zahradu velikou a byly vnoučata od těch dcer, takže takhle jsem se zabavovala. A tady ta dcera, to je ta starší, tak teď to bude sedm roků v červnu, ta nám zemřela. Takže jednu dceru mám tady za Brnem v Bílovicích nad Svitavou. No tak s těma jsme tady pořád. Ona sem jezdí každý týden. Byli tady včera s vnukem, a tak mě přivezl krásnou kytici a já jsem ji dala do kaple, protože tady je teplo hrozný a ony tulipány nevydrží vůbec. Tak zase jednou jede vnučka z Dolních Louček, oni se střídají.“

Největší zlom v životě Paní R. nastal ve chvíli, kdy se dozvěděla o své nemoci. V tomto okamžiku se jí podstaným způsobem změnil život, protože s jejím onemocněním byla spojena spousta dalších komplikací, které její život ovlivňovaly a stále ovlivňují.

„Nejdůležitější byl ten bod, kdy jsem onemocněla. Já jsem onemocněla s ledvinama a byla jsem na operaci, měla jsem těžké onemocnění. Takové, no ono se tomu říká cysty, ale jsou to totiž nádory, že. Takže to jsem měla na těch ledvinách a na střevech a na všem prostě, ale

povrchově. Tak oni mě operovali, co se dalo, tak odoperovali. A to mně náš závodní lékař, když jsem přijela z té nemocnice, tak říkal: „Víte, takhle vám obírali střeva“. Takže to by šok. Ale že mně vyndali jednu ledvinu, to jsem ani nevěděla.”

Aktuálně bere paní R. velké množství léků a je odkázána na dialýzu, na kterou pravidelně dvakrát týdně dojíždí do nemocnice.

„Tak já jsem, zlatíčko, žila s tou jednou ledvinou třicet roků a ona nebyla úplně zdravá. A s tou teď už, já nevím, co je tam za zbytek, to už nevím, ani nechci vědět, jen nějaký kousek ledviny špatné. Tak s tou teď musím jezdit na dialýzu dvakrát týdně do Blanska. Takže to je dost takový náročný. No a to byl ten zlom takovýho života nejkrutšího, protože oni mně řekli v té nemocnici, že nesmím, já jsem bydlela v jednopokojovém bytečku sama, že tam nesmím už být sama, že musím pobývat jedině tam, kde bude o mě péče. Takže: „Co teď?“ Shodou okolností paní doktorka tady z toho domu byla moje obvodní lékařka, tady v Dolních Loučkách. A ona mně říkala jednou: „Nechtěla byste si dát žádost tady?“ A já jsem říkala, že žádost tam můžu mít. Přesně tak, žádost nemusíte potřebovat, ale nikdy nikdo neví. Takže jsem měla šest roků tady tu žádost. Tak dcera hned, ta starší už nežila, se šla tady na to hned podívat a přeptávat co a jak, a oni mě sem vzali a od té doby jsem tady.”

Během celého rozhovoru paní R. často mluví o své rodině a o tom, jak je pro ni důležitá a jak jí v jejím těžkém zdravotním stavu velmi pomáhala a stále pomáhá. Je zcela patrné, že blízkost rodiny je pro paní K. zcela zásadní a rodinný život pro ni byl vždy zcela prioritní.

„Tak to, že ta rodina člověka podrží. Oni říkají, co potřebuješ, všechno ti pomůžeme. Nejses na to sama.”

„Já si myslím, že jsem žila životem plným a takovým, jak bych řekla, smysluplným. No prostě, pro koho jsem potřebovala žít? No pro tu rodinu. A všechny bylo moje takový prvotřídní, abych byla s tím okolím jako sžitá dobře a aby se dobře cítil vedle mě ten, kdo musí být vedle mě.”

„Já nevím, jak bych vám na to odpověděla. Popravdě nevím. Je to hodně velké zlom v tom životě. Doma jsem měla velkou posilu. Dcera byla blízko, teď je to jiný.“

„Tak zavolá, mamí kde seš a co děláš a už si denně popovídáme. Člověk je hned takovej jakoby načerpanej té síly další do života.“

„Takže já mám hodnou rodinu a je jich taky dost už taky zase od těch vnoučat pravnoučata, takže žiju ráda.“

Tato potřeba blízkosti a vztahovosti se u paní R. neprojevuje pouze vůči rodině, ale celému jejímu okolí. Je patrné, že je to něco, z čeho čerpá velké množství své síly a energie.

„Ale jsem tady spokojená, protože tady je taková maminkovská láska, to není jenom ta, že oni si odvedou tu práci. Kdyby neměli cit pro ty lidi, tak by to nemohli dělat, protože to jsou vlastně pětaosumdesátiletý mimina.“

„Velice dobře si rozumíme, pěkně se večer rozloučíme, večer se tady pomodlíme. Sousedka večer přijde sem, protože ta bydlí sama, ta večer přijde sem a my se ve třech pomodlíme a až na to, že včera jsem přijela z dialýzy a byla jsem tak unavená, že ona večer přišla chudák sama a já jsem spala. Tak mě ani nezbudily a pomodlily se potichu a nechaly mě spát. Máme spolu hezký vztahy.“

„No tady to okolí moje. To mi dává takovou sílu, protože si říkám, kolik je lidí, kteří jsou taky staří, nemocní, ale jsou opuštění. Tady já, když mě přiveze saniták z té dialýzy, tak už na chodbě sestřičky všechny křičí jedna na druhou, paní R. už je tady a objímají mě na chodbě. Jsou takový, je to krásný spolužití. To mě překonává tady. Ty dost těžkosti životní.“

I přes podporu rodiny a okolí a veškerou péči, kterou paní R. má, zazněla v rozhovoru z mého pohledu důležitá věta, která nás odkazuje k další podstatné souvislosti, která se během rozhovoru postupně vynořuje.

„Jenomže v té nemoci vám nepomůže nikdo, no to se nedá nic dělat.“

Vztahovost je zcela jistě zásadní součástí života paní R. Mimo rodinu a její bezprostřední okolí se však projevuje také v jejím vztahu k Bohu a to velmi významně. Všeobecně můžeme pozorovat, že spiritualita či víra je pro paní R. jednou z významných hodnot, která ji provází celým jejím životem a pomáhá jí překonat nejtěžší okamžiky.

„Já říkám, za prvé, krásná je jenom panenka Marie, to mě učila maminka moje už jako děcko. Nikdy ničemu neříkej, že je krásný, krásná je jenom panenka Marie.“

„Nebojím, nebojím. Já říkám, to co mám, to je můj kříž. A ten si nesu (pláč). Tady mám panenku Marii a k té se modlím, pana Ježíše mám naproti a tak vždycky, když lezu do té sanitky, tak říkám, já vím, že seš bože tady, jinak bych to nezvládla. Takže ta víra taková hodně, ta mě drží. Jinak já nevím, no. Každý si musí to svoje odtrpět. Někdo má ten kříž.“

Paní R. i přes své vyprávění, které je plné bolestivých událostí, působí velice příjemným a pozitivním dojmem a její úcta a láska k životu je doslova nakažlivá. Aktuálně jí nejvíce trápí to, že není pohyblivá, ale i přes to si udržuje stále pozitivní pohled na věc.

„Těšila bych se, no ale já málo chodím. Měla jsem teď velký problémy s nohama, takže mám problém se vůbec dostat na nohou. Takže to kdyby se zlepšilo, tak bych byla moc ráda, ale už je to lepší. Mívala jsem hrozný bolesti a to už nemám. Oni mě dávají místo prášků nálepky, ty náplasti, protože už jsem těch prášků měla tolik, protože zase žaludek tím trpí, takže takhle bych se trošku ráda postavila na ty nohy.“

Vnímání dnešního světa je u paní R. velmi střízlivé a i v něm si zachovává všechny doposud uvedené hodnoty, zejména se opět objevuje především vztahová orientace. Již v prvních chvílích setkání s paní R. můžeme pozorovat, že působí dojmem pohádkové vlídné a především moudré stařenky, což z našeho pohledu následující slova jen potvrzují.

„No to určitě, to se určitě změnil hodně. Hodně k lepšímu a hodně k horšímu. Já bych řekla, že je to tak napůl. Nejsou mladí lidi špatní, to ne. Jak se všeobecně říká, že dneska jsou ty mladí lidi zlí, to ne, nejsou špatní. Nejsou zlí, ale doba je taková. Doba je taková, která hodně přispívá, pro to zlo, který by ani nemuselo být. Tak takhle to je. Jak se taky ty rodiny věnují těm dětem, jak je vychovávají, jak je odmalička vedou ty děcka.”

Během rozhovoru cítím z paní R. i přes všechny těžkosti, které ji v životě potkaly, nezlomnou chuť do života a nekonečné přijímání všeho, čím si v životě prošla. Paní R. na mě působí velice pokorně a probouzí ve mě velký obdiv, jak s úctou a vděkem přijímá svůj životní příběh plný těžkých okamžiků. Mimo mé pozorování se to manifestuje také hned v několika úryvcích rozhovoru.

„Tak je život, člověk musí brát život, tak jak je, a je to koloběh života. Říká se, kdo se narodí, ten musí i zemřít. Takže to tak nějak člověk musí spojit a žít dál. Nejdřív mně odejde manžel, potom dcera, ale mám kolem sebe tady ty (ukazuje na fotky dcery a vnoučat).”

„Žiju ráda, večer pánbůh zaplat' poděkuju za všechno, co mně život ten den dal a poprosím za příští den a takhle to jde denodenně, je to už takový koloběh, ale co se dá dělat. Tak to je stáří. Mládí bylo jinak.”

Zejména v tomto posledním úryvku je patrná velká skromnost, pokora a zejména chuť do života se vším, co přináší.

„Takže tak to je v tom životě. Je pravda, jsou někdy ty dny takový tesknější a to zase, no tak. Vždycky říkám večer, Maruško, pěkně se vyspíme, ráno nás probudí sluníčko, a tady kukačka kuká. No a je tady život, je tady příroda, takže já vidím krásně do toho lesa a su tak spokojená.”

9.2 Témata vyplývající z analýzy

V této části naší práce rozebereme podrobněji témata, která se během analýzy vynořila a našli jsme je v nějaké podobě či kvalitě u našich respondentů. Tato témata, jejichž výčet uvádíme níže, nám umožňují lépe pochopit jedinečnou zkušenost moudrých seniorů, ale také nám pomáhají porozumět oné kvalitě intergity, potažmo moudrosti, kterou jsme se rozhodli zkoumat. Současně nám tato nalezená témata přinášejí odpověď na naše výzkumné otázky, kterými jsou: „*Jak „moudří“ senioři prožívají své stáří?*” a „*Jaká vynořující se témata jsou významná pro integritu?*”.

Prostřednictvím naší analýzy jsme u všech osob identifikovali témata, která uvádíme níže v souhrnné tabulce (viz *Tabulka 1*). V této tabulce jsou témata seřazena na základě toho, jak vnímáme jejich významnost. Na tomto místě jsme zvažili kritéria jako četnost, v jaké se v rozhovorech objevovala, ale také důležitost, jakou jim respondenti sami přiřadili.

Rozhodli jsme se však připojit navíc tři další témata, z nichž každé se objevilo pouze u jednoho respondenta (viz *Tabulka 2*). Vnímáme tyto tři kvality jako jedinečnosti specifické pro tyto individuality a došli jsme k názoru, že ač se objevily samostatně, jsou pro každého z nich natolik dominantní a významné, že je pro nás podstatné o nich zde zvlášť pojednat.

Tabulka 1

1	Aktivita
1.1	Práce
1.3	Péče
2	Morální integrita
2.1	Morální vědomí
2.2	Křesťanská morálka
3	Důvěra - přijetí - odevzdanost
4	Způsoby prožívání
4.1	„ <i>Ted' a tady</i> ”
4.2	Umění radosti
5	Skromnost
6	Vztahová orientace
7	Spiritualita

Tabulka 2

8	System, pravidla, pořádek
9	Humor, legrace a pozitivní přístup
10	Bezpodmínečná „ <i>mateřská</i> ” láska

9.2.1 Aktivita

Aktivita, jež v sobě nese podobu jak fyzické, tak psychické činnosti, se na základě naší analýzy ukázala jako významný životní aspekt u všech dotazovaných osob, ačkoliv u každého z nich nabývala jiné podoby či kvality. Zhodnotili jsme, že téma aktivity bylo pro respondenty důležité během celého jejich života a zůstává i nadále. Dalo by se tak označit za ústřední či centrální téma v životech všech našich respondentů. I přes různé podoby a významy, které se nám během analýzy vynořili, jsme identifikovali společné rysy, za které bychom mohli považovat z aktivity plynoucí přínosy. Těmi zcela jistě jsou pocit naplnění, uplatnění a potřeby.

Pan K.: *„Neříkám, že jsem prožil úplně šťastný život, ale život plný práce.“*

Současně s tím přinášel a přináší našim respondentům aktivně strávený čas radost a chuť do života.

Paní C.: *„A já vám řeknu, že to je pro mě takový povzbuzení, protože když nemáte do čeho píchnout, tak ten čas se vám táhne. Já jsem byla nemocná a měla jsem pocit, že ležím tři týdny a oni to byly jen dva. A můžu vám říct, že já nerada, já chvíli vydržím, ale jak mě už je líp, tak já jsem byla zvyklá doma hned vstát, sednout na vozejk.“*

Pan K.: *„Na důchod jsem měl 65, ale já vlastně nešel do důchodu, furt jsem to prodlužoval, protože když jsem měl jít do důchodu, já jsem měl pořád plno sil.“*

Důležité je na tomto místě určitě zmínit fakt, že ačkoliv všichni respondenti svůj zdravotní stav nesou velmi statečně, všechny trápí skutečnost, že mají problém se svojí hybností. To pochopitelně v současné situaci velmi ovlivňuje jejich možnosti aktivního života. Většina z nich tak má velmi omezené možnosti fyzické aktivity.

Paní R.: *„Měla jsem teď velký problémy s nohama, takže mám problém se vůbec dostat na nohou. Takže to kdyby se zlepšilo, tak bych byla moc ráda, ale už je to lepší. Mívala jsem hrozný bolesti a to už nemám. Oni mě dávají místo prášků nálepky, ty náplasti, protože už*

jsem těch prášků měla tolik, protože zase žaludek tím trpí, takže takhle bych se trošku ráda, postavila na ty nohy.”

Pan K.: „Děsím se, že už nebudu moct chodit. Po všech těch mých úrazech, jak jsem byl přepracovaný, tak já jsem pořád padal a třeba jsem si zlomil nohu tady dole na křížovém, tak to trvalo dlouho, jak se to zahojilo. No a jak jsem se málo hýbal, tak jsem ztratil návyky. Takže já se teď musím naučit chodit. Se sestřičkami tady se učím, ale nešlo mi to, dokonce pojišťovna se mnou byla nespokojená, že nedělám žádné pokroky.”

Téma aktivity je v životech našich respondentů silně spjata i s dalšími tématy, kterými jsou například vztahovost. Z toho důvodu jsme se rozhodli toto téma dále rozčlenit na dvě podkategorie jimiž jsou *práce* a *péče*, jakožto specifické podoby souboru činností, které se nám během analýzy ukázaly jako základy pro toto téma.

Práce

Prací v této části míníme aktivitu, která je spojená s výkonem povolání či profese našich respondentů. Práce tvoří převážnou část našich životů a je tak významnou a neodmyslitelnou součástí nás všech a ačkoliv jsme všichni určitě někdy zatoužili nemuset pracovat, zde se nám ukazuje, že právě pracovní úspěchy či čas strávený prací je něco, na co budeme ve stáří rádi vzpomínat. Nebo minimálně naši respondenti to tak určitě mají a například pan K. nám na otázku, jaký mu jeho život z jeho nynějšího pohledu dává smysl, odpovídá slovy:

„Dává, to jo, protože já jsem chtěl hlavně pracovat.”

Čas strávený prací považuje za jednu z nejvyšších hodnot, ve které současně vidí i smysl života a dává ji do kontrastu s lidskými neřestmi jako je alkohol nebo kouření. Z toho je nám patrné, že když říká, že strávil svůj život prací, je na to náležitě hrdý. Pro paní R., ačkoliv své zaměstnání nepovažuje za své životní poslání a nejvyšší hodnotu, je práce zcela přirozenou součástí života, která k němu neodmyslitelně patří a stejně tak pro paní C., která jak sama říká, musí pořád něco dělat a měla to tak celý život.

Pan K.: „*Já nikdy nepil, nekouřil, já pracoval. Žil jsem proto, protože co bych jinýho dělal. Den co den jsem ráno vstal, šel do knihovny a do desíti do večera jsem tam seděl a učil se.*”

Paní R.: „*Tam jsem pracovala v kanceláři až než jsem se provdala. A potom jsem našla zaměstnání zase ve Velkém Meziříčí a tam jsem pracovala. To bylo Kablo Velké Meziříčí a byla jsem tam na osobním oddělení. No a pracovala jsem tam až tak dlouho, až ten podnik se úplně zrušil. Takže no a to už jsem šla rovnou do důchodu. Takže to byl můj takovej jednoduchej život jenom.*”

Paní C.: „*Dá se říct, že tam se nám žilo dobře. Já jsem tam věčně zavařovala a takovýty věci, který jsem jako doma nedělala. Tak rodiče, ty měli strach, jak to dopadne. No a můžu říct, že otec byl sám překvapenej, jaksi mně to všecko jde.*”

„*Můžu říct, že jsme byli spokojení. Jako práce jak na kostele, jako žili jsme v klidu a pokoji...*”

Píle a činorodost jsou vlastnosti, které jsou zcela jistě spjaty s tímto tématem. Dalo by se říci, že všichni naši respondenti oplývají těmito vlastnostmi a práce, ve smyslu činnosti, pro ně byla vždy nejen nepostradatelnou součástí života, ale současně i motorem, který jim přinášel radost a chuť do života.

Pan K.: „*Já jsem byl hodně pilný. Hodně pilně a poctivě jsem se připravoval.*

Paní C.: „*Já se těším na to, když pán bůh dá a probudím se a podívám se z okna a uvidím ty ptáčky zpívat, tak to je něco krásnýho a potom po snídani, zasednu k práci a dělám. A já vám řeknu, že to je pro mě takový povzbuzení, protože když nemáte do čeho píchnout, tak ten čas se vám táhne. Já jsem byla nemocná a měla jsem pocit, že ležím tři týdny a oni to byly jen dva. A můžu vám říct, že já nerada, já chvíli vydržím, ale jak mě už je líp, tak já jsem byla zvyklá doma hned vstát, sednout na vozejk. Ale můžu říct, že doopravdy nic jinýho vod toho života už nežádám, než dožít takhle v klidu až k té smrti a doopravdy odejít jako klidná a spokojená a já věřím v to.*”

Péče

Rozdílem mezi prací a péčí je v propojení péče s tématem vztahovosti. Péči tedy na základě toho můžeme definovat jako práci, která je orientovaná na činnosti spojené s obstaráváním potřeb jiných osob, a to jak dětí, rodičů, tak i jiných blízkých osob.

Ačkoliv pan K. byl povoláním lékař a nabízelo by se zařadit tak jeho činnost částečně k aktivitám spojeným s péčí, domníváme se, že by to nebylo správné. Na základě jeho odpovědí nevnímáme jeho motivaci k výkonu lékařské profese v souladu s tímto tématem, se kterým je spojena jistá vztahová orientace, potřeba blízkosti či afiliace. Prolnutí těchto dvou témat však u něj můžeme nalézt v pocitu zodpovědnosti vůči své rodině.

Pan K.: *„Totiž když jsem si uvědomil, že já su nejstarší syn, otec má šedesát roků a už se chystá umřít, takže já potom převezmu vládu v rodině. Ne jako vládu, ale zodpovědnost za rodinu, pomocníka maminky. Takže my dva jsme drželi tu rodinu, takže co já jsem vydělal, jsem nosil mamince. To bylo dobrý.“*

Téma péče se však naopak v plné míře projevilo v rozhovoru obou žen, u kterých byla primárně tato činnost spojena s mateřstvím. Péče o děti a jejich výchova sehrála velice významnou roli v jejich životech.

Raní R.: *„Až jsem byla provdaná, tak potom jsem byla s tím děťátkem doma na mateřské, no a pak jsem měla ještě druhou holčičku, takže celkem jsem byla osm roků doma.“*
„Šla jsem do důchodu a pak to už jsem byla takhle doma. Měli jsme zahradu velikou a byly vnoučata od těch dcer, takže takhle jsem se zabavovala.“

U paní C. mimo péči o děti byla také významná péče o její i manželovi rodiče, což velmi významně ovlivnilo jejich životy. Určitě bychom nebyli daleko od pravdy, kdybychom se domnívali, že paní C. skutečně péči o své blízké zasvětila velkou část svého života a i přes komplikace, které jí to přinášelo, se tomu vždy přizpůsobila.

Paní C.: „*No a potom to jsme se ještě starali o manželovi rodiče, kolem osmdesáti let měli a dá se říct, že jsme tam žili v klidu a pokoji.*”

„*No a to sme potom řešili, protože mně zemřel otec. Oni se k nám měli přestěhovat, ale jak on umřel, tak mamka obrátila a už k nám do Ostravy nechtěla. Tak manžel mně říkal, slíbila jsi tátovi, že se o matku postaráš, tak se musíme nastěhovat do Brna. No musím vám říct, že bych z toho byla nějak nadšená, to teda ne, protože tam jsme měli velké barák a my jsme se stěhovali do dvoupokojového bytu, takže si dovedete představit... Jeden pokoj jsem nechala matce a my všichni jsme se tiskli v jednom pokoji.*”

Současně s tím je péče i něco, co například paní R., jako jeden z nejdůležitějších aspektů, oceňuje i v domově, kde pobývá. Téma péče se tak v jejím příběhu odkrývá nejen jako činnost, kterou sama po celý život vykonávala, ale i jako velmi důležitá hodnota, kterou dokáže na ostatních ocenit.

Paní R.: „*Ale jsem tady spokojená, protože tady je taková maminkovská láska, to není jenom ta, že oni si odvedou tu práci. Kdyby neměli cit pro ty lidi, tak by to nemohli dělat, protože to jsou vlastně pětadesátiletý mimina.*”

„*Jak se taky ty rodiny věnují těm dětem, jak je vychovávají, jak je od malička vedou ty děcka.*”

9.2.2 Morální integrita

Morální integritou v této části míníme jistou konzistenci a také tendenci k čestnému či poctivému jednání, tedy jistou charakterovou přednost, silnou stránku osobnosti či dokonce ctnost, tak jak ji definuje například Peterson a Seligman (Peterson, Seligman, 2004). Za alternativní pojmy integrity se dají považovat pojmy jako je poctivost, důvěryhodnost, spolehlivost, svědomitost nebo stálost (Preiss, Krámský, Příhodová, 2014). Integrita v tomto smyslu je také konzistence mezi vnitřními hodnotami a jednáním jedince a projevuje se žitím v souladu s těmito zásadními hodnotami (Mitt Romney, 2003 in Gostick a Telford, 2003). Navenek se integrita projevuje například jako čestnost či poctivost a současně uvnitř jedince jde o vnitřní harmonii, celistvost či neporušenost osobnosti (Brázdová, 2017).

Tuto integritu můžeme u všech našich respondentů nalézt a to v mnoha projevech. V první rovině ji můžeme nacházet v obecných vlastnostech, jako je čestnost, mravnost a slušnost, ale také a zejména právě v konzistenci mezi vnitřními hodnotami a vztahováním se k okolnímu světu. V další rovině můžeme integritu vidět v obrovské pokoře, kterou všichni respondenti projevují. Dokáží vnímat spravedlnost, ale také přijímat to, co jim život přináší a přizpůsobovat se. Pokora se u nich projevuje tedy již v elementární skutečnosti toho, že si váží života.

Paní R.: „*Tak je život, člověk musí brát život, tak jak je, a je to koloběh života. Říká se, kdo se narodí, ten musí i zemřít. Takže to tak nějak člověk musí spojit a žít dál.*”

Toto téma jsme dále rozdělili na dvě podtémata a to z důvodu, že jsme vnímali fakt, že v některých případech byly právě tyto výše uvedené hodnoty součástí křesťanské spirituality a tuto kapitolu jsme tak pojmenovali jako *křesťanská morálka* a podkapitolu, ve které tyto hodnoty nejsou přímo spjaty s křesťanským založením, jsme nazvali *morální vědomí*.

Morální vědomí

Za morální vědomí můžeme obecně považovat naše psychické stavy a procesy, které se podílejí na morálním usuzování a jednání a jsme schopni si je do určité míry uvědomovat. Specificky je to například osvojení mravního kodexu, schopnost sebekontroly, prožívání morálních emocí a také zvnitření morálních pravidel, které můžeme ve výsledku nazývat svědomím (Thorová, 2015). Všechny tyto procesy se tak podílejí na tom, za jak morálně vyvinutého můžeme člověka považovat, ve spojitosti s integritou potom, zda je člověk v tomto chování konzistentní a je s ním v souladu.

To vše se u pana K. projevuje v mnoha ohledech, tou zásadní a velmi výraznou je určitě čestné jednání, kterého si již ve svých mladých letech velice vážil u svého strýce. Můžeme říci, že ho za toto chování vysloveně obdivoval a sám se snažil ve svém životě chovat stejným způsobem. Toto čestné jednání se pro něj patrně stalo i symbolem důstojnosti a bylo pro něj velmi vysokou hodnotou, kterou mu, dle našeho názoru, symbolizuje právě

onen obraz, který má po celý svůj život ve své blízkosti. Dodržení slibu bylo pro pana K. v životě významným tématem, které poukazuje právě na jeho důvěryhodnost či spolehlivost, jakožto základní pilíře jeho integrity.

Pan K.: *„A on mi řekl, že mi ho dá, když to udělám a on dodržel slovo. V každém bytě, kde jsem byl, jsem ho měl, vždycky na důstojném místě.“*

„Pak jsem se ale musel vrátit zpátky, protože kdybych se nevrátil, tak bych byl ne zavřený, ale prostě bych porušil slib a to by nebylo dobré. Nechtěl jsem škodit svým sourozencům, protože ti by ztratili místa.“

Současně s tím je do morální integrity také zahrnována tendence vyhovět sociálním normám a vyhýbat se kriminálnímu chování či, jak už jsme zmínili, osvojit si smysl pro spravedlnost, pravdomluvnost a férovost (Becker, 2005 in Connelly, Schmeelk, Lilienfeld, 2006).

Pan K.: *„No byl jsem slušně vychovaný, tak jsem mu podal ruku a představil se.“*

To jsou všechno aspekty, které můžeme přímo najít v dalším úryvku rozhovoru s panem K., u kterého je tendence vyhýbat se zlu a naopak konat dobro naprosto patrná. Mohli jsme to pozorovat již v úryvku citovaném výše v kapitole práce, ve kterém říká: *„Já nikdy nepil, nekouřil, já pracoval.“* Kde je jasně patrné, že jedno považuje za to špatné a jedno za to dobré, tedy správné.

Pan K.: *„No, víte, vystoupil jsem ze strany, protože se mi nelíbilo, co dělají. Začal to být útlak a to já nesnáším. Takže když jsem to viděl, tak jsem si řekl, že to k ničemu není. Tak jsem vystoupil. No, mohl jsem dělat kariéru, ale nechtěl jsem, nelíbilo se mi to. Chtěl jsem žít tak nějak správně, nedělat zlé věci.“*

Křesťanská morálka

V této podkategorii nacházíme spojitost mezi integritou a spiritualitou, protože z životních příběhů respondentů, které máme k dispozici, se nám ukazuje, že morální integrita má v jejich případě svůj základ právě v jejich spirituálním založení. Vzhledem k tomu, že integritu můžeme definovat jako závazek k určitým morálním principům (Schlenker, 2008; Schlenker et al., 2009, in Schlenker and Miller, 2011) a stejně tak religiozita a spiritualita představují určitý závazek k morálním principům (Smith, 2013), je na místě hledat jejich překryv.

Toto téma jsme tedy nazvali *křesťanská morálka*, protože původ morálního usuzování a jednání některých našich respondentů vidíme právě v jejich spiritualitě. Morálka v tomto pojetí je založená na Bohu, jenž je jejím zdrojem a zároveň kritériem mravnosti, chce zaměřit život člověka k poslednímu cíli, jímž míní štěstí či blaženost (Pinckaers, 2018). Zjednodušeně řečeno tak člověk, který žije podle této morálky, směřuje k absolutnímu štěstí, tedy k tomu, k čemu je jako člověk stvořen a žije tak v souladu se svými vnitřními hodnotami.

Vzhledem k tomu, že u paní C. i paní R. jsme identifikovali spiritualitu jako velmi významnou hodnotu a důležité téma, můžeme usuzovat, že je pro ně i zdrojem jejich morálního vědomí nebo se na něm při nejmenším velkou měrou podílí.

Paní R.: „*A vždycky bylo moje takový prvotřídní, abych byla s tím okolím jako sžitá dobře a aby se dobře cítil vedle mě ten, kdo musí být vedle mě.*”

U paní C. se projevuje tato integrita nepochybně například také v její zásadovosti a důslednosti, s jakou vychovávala svoje děti, které mimo jiné vedla k tomu, aby se chovaly poctivě a čestně.

Paní C.: *Protože já jsem na děcka byla jako, ne přísná, ale zkrátka když jsem něco řekla, tak to platilo. Když jsem řekla, to nesmíš, tak to nesměli.*”

„*Chtěla, abych jí psala omluvenky. Já jsem jí řekla, že to dělat nebudu, že nebudu lhát tak, jako ona.*”

Tendence chovat se slušně a důstojně se také projevovala v tom, jak paní C. těžce nesla život na vesnici v rámci sousedských vztahů, které přinášely klevetění, popichování a jedovaté poznámky, které se jí vždy přičily. Raději se tak vyhýbala společenskému životu v době, kdy zde bydlela, v souladu se svými vnitřními přesvědčeními.

Paní C.: *„Protože ono to není příjemný, já jsem seděla doma, ale manžel s mamkou museli vycházet ven a od všech sousedů jsme museli poslouchat: „No ta se vám odvděčila!“. No a to furt jste slyšela a přitom třeba doma měli něco podobného.“*

9.2.3 Důvěra - odevzdanost - přijetí

Pro toto téma jsme nedokázali najít jeden dostatečně výstižný termín, který by v sobě dokázal nést celý jeho význam. Každé z těchto slov tak v sobě nese podstatnou významovou část tohoto celku, jejichž propojení však vytváří specifickou kvalitu.

Důvěra jakožto ochota spoléhat se na druhou stranu, jíž může být myšlena osoba, instituce či entita. V tomto pojetí důvěrou míníme důvěru v širším pojetí, tedy všeobecně spíše schopnost důvěřovat. Máme tak na mysli jak důvěru směřovanou k jednotlivci, skupině, společnosti, tak důvěru v rámci víry. Všeobecně bychom mohli říct, že touto důvěrou míníme důvěru bytostně spojenou s esencí života a mohla by být vnímána jako víra v život.

Paní R.: *„Nebojím, nebojím. Já říkám, to co mám, to je můj kříž. A ten si nesu.“*

Odevzdanost se významově nachází někde mezi důvědou a přijetím a vnímáme ji jako schopnost nechat se životem unášet, nikoliv bezvládně, ale ani s přehnanou mírou usílí. Angličtina má pro tento proces slovní spojení *„go with the flow“*, jehož překlad by mohl znít jako *„jít s proudem“*, v němž je však skryto větší množství negativní konotace, než by bylo v tomto případě záhodno.

Pan K.: *„Nabídl mi, abych se stal jeho asistentem a já měl ve zvyku na všechno říkat ano.“*

Paní R.: *„Jinak já nevím, no. Každý si musí to svoje odtrpět. Někdo má ten kříž.“*

Přijetí vnímáme jako schopnost vypořádat se funkčním způsobem s těžkými situacemi, například umět se vyrovnat se ztrátou či nemocí, aniž bychom rezignovali na ostatní aspekty svého života.

Paní C.: *...,říkala jsem si bylo to tele, svoje si prožila taky, má to tak být.*”

Aby se člověk mohl plně odevzdat životu, musí mu důvěřovat a současně být následně schopen přijímat to, co mu přinese, a právě tento model jsme našli u všech našich respondentů. U každého z nich má své specifické projevy, typické pro jejich individuality a můžeme je přímo vidět například v následujících úryvcích.

Pan K.: *„Víte, já, trpím s trpícími, raduju se s radujícími...”*

Paní C.: *„No když už člověk neustojí, tak to je naprdlajs, ale stejně je život krásnej. Já to беру tak, že já si vážím všeho a to, co si člověk sám zapříčiní...”*

„Já tu životní filosofii беру, pán bůh mě na svět poslal, dožila jsem se v té době pětapedesáti let, když mě brali na tu operaci. Dcera ta už byla dospělá, už měla rodinu. A tak jsem si říkala, proč bych si měla dělat zbytečný starosti, manžel by to se synem už nějak jako dožil. Já si nepřipouštím nikdy takový...”

Paní R.: *„Tak je život, člověk musí brát život, tak jak je, a je to koloběh života. Říká se, kdo se narodí, ten musí i zemřít. Takže to tak nějak člověk musí spojit a žít dál. Nejdřív mně odejde manžel, potom dcera, ale mám kolem sebe tady ty (ukazuje na fotky dcery a vnoučat).”*

9.2.4 Způsoby prožívání

Prožívání vnímáme jako velmi podstatný element v lidském životě a není tomu jinak ani u našich respondentů. Co však stojí zde za zmínku, je specifický způsob jejich prožívání, ve kterém jsme našli jistý podobný vzorec. Ten podle nás stojí na dvou hlavních pilířích,

kterými jsou jednak schopnost žít, být a prožívat „*ted' a tady*“, a také schopnost radovat se a těšit z maličkostí. Nejedná se zde podle nás o nijak zaměřenou snahu o tento typ prožitků, nicméně o přirozenou součást jejich přístupu k životu a schopnost žít naplno nehledě na okolnosti, ve kterých se nacházejí.

„Ted' a tady”

„*Ted' a tady*” je specifický prožitek spojený s uvědoměním, který všeobecně můžeme říci vede k vnitřní harmonii a klidu. Tento přístup uvědomění zaměřeného na přítomný okamžik využívá například gestalt psychoterapie (Vybíral, 2010) a můžeme v něm tak vidět velký potenciál pro cestu ke spokojenému životu.

To je něco, co naši respondenti využívají zcela přirozeně, aniž by se záměrně snažili, protože by si uvědomovali plně jeho přínosy. Otázkou zde může být, zda je to něco, co je provází celým jejich životem nebo co si během života osvojili a nebo přišlo společně s touto životní etapou.

Například u paní C. můžeme pozorovat, že její schopnost žít v přítomném okamžiku je s velkou pravděpodobností něco, co je její součástí. V následující citaci, kdy mluví o situaci, kdy byla těžce nemocná a čekala v nemocnici na operaci, můžeme pozorovat, že její prožívání je plně orientované na přítomný okamžik.

Paní C.: „*A ona si vám sedla vedle mě a tam byl blbej výhled do baráků, to jste viděla takovou škaredou stěnu a ted' ona si sedla vedle mě a řekla mě, tak co říkáte, že umřete? Tak jsem na ni vyvalila oči, že jak já umřu? Já neumřu! Jo a až potom jsem se zvedla a šla jsem do pokoje a až potom mě došlo, že jak to můžeš vědět?*”

V další ukázce vidíme odpověď pana K. na otázku, jaké je pro něj vzpomínat na svůj život, v níž se přesně promítá orientace na aktuálně prožívaný okamžik. A stejně tak i ve druhé odpovědi, která se váže k otázce, co pro něj bylo v životě důležité. I přes směřování otázky do minulosti nám odpovídá přítomností.

Pan K.: „*Tak já to říkám, jak to cítím.*”

„Tento okamžik. Že jsem tady a že jste tady vy.“

Umění radosti

Toto podtéma jsme nazvali umění radosti a víc než cokoliv jiného jde o umění prožívání radosti i z maličkostí nebo také schopnost oceňovat a užívat si věci, které mnoho lidí považuje za samozřejmé. Je úzce spojeno i s předešlým prožitkem „*ted' a tady*“, díky kterému jsou také schopni tyto drobnosti vnímat a plně prožívat. Vnímat krásu v každodennosti a umět ji prožít navzdory všemu je pro všechny naše respondenty vysloveně charakteristické.

Paní C.: „Já se těším na to, když pán bůh dá a probudím se a podívám se z okna a uvidím ty ptáčky zpívat, tak to je něco krásnýho a potom po snídani, zasednu k práci a dělám.“

Velice obdobná radost ze života, přírody a doslova každého dalšího dne je velice silně patrná i u paní R., která přes své upoutání na lůžko dokáže vnímat krásu svého výhledu z okna a těšit se z ní. Stejně tak je patrná její upřímná radost, když mluví o kytici, kterou jí přivezl vnuk, když ji navštívil.

Paní R.: „Vždycky říkám večer, Maruško, pěkně se vyspíme, ráno nás probudí sluníčko, a tady kukačka kuká. No a je tady život, je tady příroda, takže já vidím krásně do toho lesa a su tak spokojená.“

„Byli tady včera s vnukem, a tak mě přivezl krásnou kytici a já jsem ji dala do kaple, protože tady je teplo hrozný a ony tulipány nevydrží vůbec.“

Schopnost radovat se z maličkostí je zcela jistě propojena i s dalším tématem, které následuje po tomto, a je jím *skromnost*. Zde se nám nabízí otázka, zda může být tato schopnost radovat se z maličkostí, které spousta lidí považuje zejména v dnešní době či v mladším věku za samozřejmost, spojena právě s touto generací nebo s tímto vývojovým obdobím.

V následující ukázce například můžeme vnímat to, že paní C. oceňuje klid a pohodu, kterých se jí dostává v domově a má radost z toho, že může jít na mši. Otázku, kterou bychom si tedy zde mohli klást je to, zda by z této skutečnosti měla takovou radost, kdyby v jejím životě nikdy nenastal moment, kdy jí to nebylo umožněno.

Paní C.: *„Já jsem předtím nemohla chodit do kostela, protože jsme měli pětadesát schodů a to dolů bych se dostala, ale horší bylo nahoru. Tak vám můžu říct, to byly první Vánoce, kdy jsem úplně jásala. Já jsem nemusela nic chystat, já jsem úplně v klidu a pohodě celý den čekala, až půjdu na mši, to jako člověk si teprve uvědomí, až ten klid a pohoda nastane.“*

Vnímání krásy je jednoznačně subjektivně determinováno a může nám o lidech mnohé prozrazovat. Krása může být definována tím, že v lidech vyvolává silné, převážně libé, emoční reakce (Zuska, 2001). Za krásné je považováno to, co přitahuje pozornost a přináší člověku jedinečný prožitek. Prožitky krásy jsou povznášející a umět je plně prožít můžeme považovat v jistém smyslu za umění, obzvláště pokud dokážeme tuto krásu vidět a prožívat ve své každodennosti, jako například pan K., který byl celoživotně okouzlen krásou systematickosti chemie či svým obrazem.

Pan K.: *„Já jsem byl nadšený tím, že jsem ho u něj viděl, jak je krásný.“*
„Chodil jsem na chemii no a tu jsem si zamiloval. Ta byla krásná.“

9.2.5 Skromnost

Toto téma, které jsme identifikovali během analýzy, jsme již zmínili v rámci předešlého tématu, protože s ním úzce souvisí. Stejně tak ale souvisí i s dalšími tématy, jako je například spiritualita, či již výše v rámci integrity zmíněná pokora. Skromnost v životě našich respondentů tak šla ruku v ruce s mnoha dalšími kvalitami, které jsme tu zmínili a je pravděpodobně něčím, co se projevovalo v jejich životech dlouhodobě, což vidíme například v tom, jak paní C. mluví o tom, jak se jako celá rodina dokázali uskromnit a vzdát se pohodlí

svého domu se zahradou a nastěhovat se do malého bytu z důvodu, aby se starali o nemocnou matku.

Paní C.: *„Jeden pokoj jsem nechala matce a my všichni jsme se tiskli v jednom pokoji.“*

Jednoznačně tak skromností máme na mysli skromnost ve všech možných aspektech života, ať už jde tedy o skromnost věcnou, zaměřenou na majetek či zdroje, tak skromnost jakožto schopnost spokojit se s tím, co mám k dispozici ve všeobecném pojetí. Skromnost ve spojitosti s pokorou se tak například projevují v těchto dvou úryvcích rozhovoru.

Paní C.: *„Já to беру tak, že já si vážím všeho a to, co si člověk sám zapřičiní...“*

Paní R.: *„Takže to byl můj takovej jednoduchej život jenom.“*

Každý z našich respondentů potřebuje ke svému životu, respektive spokojenosti, něco jiného a podrobněji se tomu budeme věnovat dále v rámci témat, která je specificky vystihují, a která jsme se dále rozhodli zpracovat. Nicméně obecně to můžeme shrnout tak, že se jedná o aspekty, ke kterým máme všichni přístup a je tak na nás, zda je v sobě budeme kultivovat. Nejedná se tak o žádné nedosažitelné statky, skutečnosti či cíle. Například panu K. stačí ke spokojenosti fakt, že je někde pořádek a ačkoliv by si jistě přál, kdyby byl pořádek a funkční systém v celém světě, docela dobře si vystačí s tím, že má pořádek ve svém bezprostředním okolí. Paní R., pro níž vždy byla nejdůležitější rodina, ačkoliv jí už nemůže být stále nablízku, je pro ni stále velkým zdrojem radosti a chuti do života.

Pan K.: *„No to je čistý ústav, je tady pořádek. Všechno to, co já mám rád.“*

Paní R.: *„Takže já mám hodnou rodinu a je jich taky dost už taky zase od těch vnoučat pravnoučata, takže žiju ráda.“*

Pravděpodobně je také skromnost do jisté míry spojena s jejich aktuální situací a věkem, na druhou stranu je však také něčím, co jim umožňuje právě v jejich věku a situaci mít radost z každého dalšího dne a oceňovat právě výše zmíněné maličkosti. Jistě tak můžeme považovat za skromnost, když má člověk upřímnou radost z toho, že svítí slunce a

těší ho zpěv ptáků. Také bychom v této chvíli mohli konstatovat, že samotný život je pro naše respondenty natolik důležitou hodnotou, že sám o sobě je činí spokojenými. A co jiného je větší skromností než to, když vám ke spokojenému životu stačí fakt, že jste naživu?

Paní C.: „*Ale můžu říct, že doopravdy nic jinýho vod toho života už nežádám, než dožít takhle v klidu až k té smrti a doopravdy odejít jako klidná a spokojená a já věřím v to, že ono to se těžko vysvětluje, ale doopravdy ten život, i když někdo říká, že je po něm pendrek, tak já říkám, je, ale člověk si ho sám tak dělá.*”

9.2.6 Vztahová orientace

Vztahová orientace, potřeba blízkosti, afiliace jsou všechno pojmy, kterými bychom mohli toto téma uvést. Jak už bylo řečeno, i tohle téma je propojeno s mnohými dalšími, o kterých tu pojednáváme. Jedná se jistě o téma aktivity, specificky zejména péče, dále způsobů prožívání, skromnosti či spirituality.

Za pomoci analýzy jsme zjistili, že interpersonální vztahy jakožto všeobecně významná součást lidského života, i zde hrají zásadní roli. Dokonce bychom mohli říci, že u některých našich respondentů zcela klíčovou, jako například u paní R., pro kterou jsou vztahy s jejími blízkými i přes to, že je nemá ve své blízkosti, důležitým hnacím motorem, který jí dává sílu překonávat všechny těžké chvíle.

Paní R.: „*Tak to, že ta rodina člověka podrží. Oni říkají, co potřebuješ, všechno ti pomůžeme. Nejdeš na to sama.*”

„*Tak zavolá, mami kde seš a co děláš a už si denně popovídáme. Člověk je hned takovej jakoby načerpanej té síly další do života.*”

„*Takže já mám hodnou rodinu a je jich taky dost už taky zase od těch vnoučat pravnoučata, takže žiju ráda.*”

O to těžší pro ni pak byly chvíle, kdy o své milované přišla. Avšak právě její rodinná síť ji pomohla tyto chvíle ustát a postupem času se s nimi vyrovnat tak, aby neztratila chuť žít dál svůj život s určitou radostí. Paní C. zase uvádí, že nemá v životě strach o sebe tak,

jako o své blízké, v tomto případě o svého manžela, se kterým žijí společně v domově a jsou si vzájemně velkou oporou.

Paní R.: *„Tak je život, člověk musí brát život, tak jak je, a je to koloběh života. Říká se, kdo se narodí, ten musí i zemřít. Takže to tak nějak člověk musí spojit a žít dál. Nejdřív mně odejde manžel, potom dcera, ale mám kolem sebe tady ty (ukazuje na fotky dcery a vnoučat).”*

Paní C.: *„Já spíš mám strach, aby manžel na sebe víc dbal, protože mám strach jako o něho.”*

Pro pana K. i přes to, že v jeho případě nemůžeme mluvit o jednoznačné orientaci na vztahy, samozřejmě také sehrály a sehrávají důležitou roli. Na základě dat, která nám pan K. v rozhovoru poskytl, se můžeme domnívat, že ačkoliv vztahy a rodina nehrály primární roli v jeho životě, zcela jistě byla minimálně v určitých chvílích nebo ohledech jeho životní rozhodnutí a priority ovlivněny jeho blízkými. Je tak vysoce pravděpodobně, že díky nim a nebo také kvůli nim, žil svůj život právě tak, jak ho žil.

Pan K.: *„Nechtěl jsem škodit svým sourozencům, protože ti by ztratili místa.”*

„Řekl jsem mu, že se ještě musím poradit s maminou a tatínkem a pak jsem za dva dny přišel a řekl mu, že teda budu jeho asistent.”

„Ne jako vládu, ale zodpovědnost za rodinu, pomocníka maminky. Takže my dva jsme drželi tu rodinu, takže co já jsem vydělal, jsem nosil mamince. To bylo dobrý.”

Důležitým aspektem v rámci tohoto tématu, který nemůžeme opomenout, je určitě mateřství a mateřská láska, které se objevily u obou žen, se kterými jsme prováděli rozhovor. A jak říká paní C., život bez dětí považuje za smutný a zážitek mateřství je pro ni zcela nenahraditelný.

Paní C.: *„To je vlastně nejšťastnější okamžik, když tam máte to malý. To je vlastně, já jsem říkala, ten život bez dětí je takovej smutnej... Ale doopravdy to, když máte to mimino, tak to je něco nádhernýho.”*

Paní R.: „Až jsem byla provdaná, tak potom jsem byla s tím děťátkem doma na mateřské, no a pak jsem měla ještě druhou holčičku, takže celkem jsem byla osm roků doma.“

Všeobecně sociální kontakt, potřeba blízkosti a sounáležitosti se ukazuje jako velmi důležitý element, který v životě našich respondentů a zejména potom paní R., jak už jsme uvedli, hrál vždy poměrně klíčovou roli. Z následujících úryvků je však patrné, že i v současné chvíli, a možná zvláště v ní, je pro ni kontakt s rodinou velmi důležitý.

Paní R.: „Takže jednu dceru mám tady za Brnem v Bílovicích nad Svitavou. No tak s těma jsme tady pořád. Ona sem jezdí každý týden. Byli tady včera s vnukem, a tak mě přivezl krásnou kytici a já jsem ji dala do kaple, protože tady je teplo hrozný a ony tulipány nevydrží vůbec. Tak zase jednou jede vnučka z Dolních Louček, oni se střídají.“

Nejedná se však pouze o její rodinu, pro paní R. je důležité vytvářet kvalitní vztahy s kýmkoliv, koho má ve svém okolí. A jak sama říká, bylo pro ni vždy důležité, aby se ti, kdo se nacházejí v jejím okolí, s ní cítili dobře. Jak sama říká, svůj život žila a můžeme říci, že stále žije, hlavně pro svoji rodinu a své blízké.

Paní R.: „Velice dobře si rozumíme, pěkně se večer rozloučíme, večer se tady pomodlíme. Sousedka večer přijde sem, protože ta bydlí sama, ta večer přijde sem a my se ve třech pomodlíme a až na to, že včera jsem přijela z dialýzy a byla jsem tak unavená, že ona večer přišla chudák sama a já jsem spala. Tak mě ani nevzbudily a pomodlily se potichu a nechaly mě spát. Máme spolu hezký vztahy.“

„Já si myslím, že jsem žila životem plným a takovým, jak bych řekla, smysluplným. No prostě, pro koho jsem potřebovala žít? No pro tu rodinu. A vždycky bylo moje takový prvotřídní, abych byla s tím okolím jako sžitá dobře a aby se dobře cítil vedle mě ten, kdo musí být vedle mě.“

Sílu, která je skrytá v soužití v kvalitních a autentických vztazích, tak paní R. označuje dokonce za něco, co ji překonává a díky čemuž dokáže snáze čelit svému těžkému zdravotnímu stavu.

Paní R.: *„No tady to okolí moje. To mi dává takovou sílu, protože si říkám, kolik je lidí, kteří jsou taky staří, nemocní, ale jsou opuštění. Tady já, když mě přiveze sanitář z té dialýzy, tak už na chodbě sestřičky všechny křičí jedna na druhou, paní R. už je tady a objímají mě na chodbě. Jsou takový, je to krásný spolužití. To mě překonává tady. Ty dost těžkosti životní.“*

9.2.7 Spiritualita

Téma spirituality jsme identifikovali u dvou z našich respondentů a bylo v těchto rozhovorech natolik významné a dominantní, že jsme ho nemohli opomenout. Udávalo tak zcela zásadním způsobem jejich přístup k životu, okolí a také ovlivňovalo jejich prožívání. V případě obou respondentek se bavíme o aktivním praktikování křesťanské víry jimi i jejich rodinami, a to již od jejich dětství.

Obě ženy se pravidelně modlí za sebe, ale především za svoje blízké, jak můžeme vidět v následujícím úryvku. Je také důležité poukázat na to, že víra nehraje pouze příležitostnou roli v jejich životech a není oslabována ani případným nepřijímajícím okolím, jak můžeme vidět v druhém úryvku.

Paní C.: *„Chybí nám tady vnoučata, to jo. Ale oni se maj dobře, i tchán a tchýně, to jsou hodný lidi. No a tak se tady za ně modlím, i za tu našu Hanu, ona už má skoro třicet, tak by měla mít rozum.“*

„A největší legrace byla, já jsem se chodila modlit růženec do té společenské místnosti tam a ženskéjm to vadilo, já nevím proč. Já jsem vždycky říkala, nemluvím, tak vám po tom může být prd.“

Paní C. v tomto kontextu také uvádí, že víra jí pomohla unést těžké životní situace, zejména chvíli, kdy pohřešovali svoji dceru. Díky své víře tuto situaci nesla snáz a sama

říká, že bez ní by to těžko unesla. Víra tak v tomto případě je i vírou v dobrý konec a jistou formou důvěry, o níž jsme pojednávali výše.

Paní C.: *„Já vám nevím, já si myslím, že to byla víra. Víte, protože doopravdy bez víry člověk tady toto těžko unese. Můžu vám říct, ona chyběla nám půl roku. A to už já jsem sama měla strach, jestli ju vůbec ještě živou uvidím. Já jsem se za ňou, jak jsem předtím nadávala, tak pak jsem se za ňou modlila a prosila pána, aby ji ochránil. No a najednou nám přišel dopis z Holandska a dcera nám psala, abychom jí poslali pas. Tak jsem se na to dívala a já jsem nevěřila vlastním očím.“*

Téma spirituality může být také vnímáno svým způsobem jako součást tématu vztahového, protože i zde se jedná o budování či potřebu vztahu, v tomto případě vztahu s Bohem. Když nám tak paní R. popisuje své vztahy s rodinou a líčí nám, jak je rodina ochotná jí ve všem pomáhat, tak si vydechuje a dodává:

„Jenomže v té nemoci vám nepomůže nikdo, no to se nedá nic dělat.“

V této chvíli je tak pro ni největší oporou její vztah k Bohu, který jí pomáhá unést její těžký zdravotní stav. Tento vztah tak ve svém nitru opečovává s minimálně stejnou laskavostí jako vztahy se svými blízkými. Je tak zřejmé, že vědomí toho, že tento vztah nemohou žádné vnější okolnosti ovlivnit, jí dodává velkou životní sílu.

Paní R.: *„Nebojím, nebojím. Já říkám, to co mám, to je můj kříž. A ten si nesu (pláč). Tady mám panenku Marii a k té se modlím, pana Ježíše mám naproti a tak vždycky, když lezu do té sanitky, tak říkám, já vím, že seš bože tady, jinak bych to nezvládla. Takže ta víra taková hodně, ta mě drží. Jinak já nevím, no. Každý si musí to svoje odtrpět. Někdo má ten kříž.“*

Spirituální založení se zejména u paní C. projevuje částečně v jejím fatalistickém vnímání některých aspektů života. Možná bychom mohli říci, že se v určitém smyslu jedná o smíření či odevzdanost, kterou jsme již rozebrali v předcházející kapitole. V zásadě nám paní C. říká, že si uvědomuje, že svoji smrt nemůže ovlivnit, nemá toto rozhodnutí ve svých rukou, a tak se rozhodla o sebe nestrachovat, protože jí to stejně nepomůže. Pokud si

dovolíme jít dále v interpretaci, tak bychom mohli říci, že jde v zásadě o poměrně racionální volbu či rozhodnutí, k jejímuž převedení do prožitkové roviny paní C. dopomáhá právě víra.

Paní C.: *„Já tu životní filosofii beru, pán bůh mě na svět poslal, dožila jsem se v té době pětapedesáti let, když mě brali na tu operaci.“*

„Ale o sebe já nevím, já si říkám, je to tak jak pán bůh dá, rožne vám takovou svíčku a teď záleží, kdy ju sfoukne. Zase si říkám, prožívat to s nějakajma depresema, víte?“

Jedním z důležitých aspektů, který je s velkou pravděpodobností spojen právě se spirituálním založením a o kterém jsme již psali, je právě vděk, pokora či skromnost, které jsou u obou žen velmi patrné. Projevují se ve velké úctě k samotnému životu, ale i všemu, co je v životě potkalo. Svě stáří přijímají jako součást života, se kterou nebojují ani nad ní nehořekují, ale v rámci svých možností ho prožívají s radostí a respektem.

Paní C.: *„No ale člověk to bere tak, já děkuju pánubohu, že mám kde žít, hladem neumíráme, je nám tady dobře, žijeme spokojeně, takže člověk nemá na co naříkat.“*

Paní R.: *„Žiju ráda, večer pánbůh zaplat' poděkuju za všechno, co mně život ten den dal a poprosím za příští den a takhle to jde denodenně, je to už takový koloběh, ale co se dá dělat. Tak to je stáří. Mládí bylo jinak.“*

9.2.8 Systém, pravidla, pořádek

Systém, pravidla a pořádek jsou kvality, které jsme v rámci analýzy identifikovali jako důležité elementy specifické pro život pana K. Tyto pojmy jsou si významově velmi blízké, avšak každý z nich představuje mírně odlišný aspekt. Z toho důvodu jsme se pro název tohoto tématu neuchýlili k jejich redukci do jednoho termínu, protože máme dojem, že takto dohromady fungují významově přesněji.

Potřeba pořádku, držení se pravidel či obliba systému jsou témata, která jsme v rozhovoru s panem K. mohli identifikovat hned několikrát. V první řadě samozřejmě již v tom, jakým způsobem pan K. svůj životní příběh vypráví. Už ve chvíli, kdy ho uvozuje větou: *„Tak já vám to řeknu no, (ukazuje na fotky) tam je maminka, tam je tatínek a tam*

jsem já, jako prvorozený syn ze šesti dětí.”, je patrné, že má potřebu začít vyprávění s určitou potřebou zachovat logický a chronologický princip. Jeho vyprávění, pokud mu do něj nevstoupíme otázkou, se odvíjí systematicky se zachováním chronologie. Současně s tím je velká část jeho vyprávění poměrně věcná a popisná.

Aspekt dodržování pravidel se potom manifestuje výrazně v rámci morální integrity, kterou jsme již u pana K. podrobně rozebrali v rámci tohoto tématu v dřívější kapitole. V tomto bodě považujeme za podstatné pouze zmínit fakt, že právě ona tendence k dodržování pravidel významným způsobem ovlivnila způsob, jakým se pan K. vztahoval ke svému okolí a jistě přispěla k faktu, že u pana K. můžeme mluvit o silné integritě.

System a systematicčnost bychom u pana K. mohli považovat svým způsobem za objekt, ke kterému se vztahuje s velkou mírou obdivu. Sám říká, že studium medicíny si vybral kvůli své lásce k chemii, která mu přišla krásná právě tím, jak je systematická.

Pan K.: *„Chodil jsem na chemii no a tu jsem si zamiloval. Ta byla krásná.”*
„Jak je systematická.”

O pořádku hovoří pan K. zejména v kontextu se svým povoláním, kde pro něj byl pořádek důležitý a sám se aktivně velmi podílel na jeho udržování. Současně i dnes je pro něj pořádek něčím podstatným a oceňuje místa, kde pořádek je a naopak vnímá situace a místa, kde chybí. Pořádek je tak jeho měrnou hodnotou pro posuzování svého okolí a světa a dalo by se říci, že pojmy dobré a špatné pro něj mohou být snadno zaměnitelné za „v pořádku” a „v nepořádku”.

Pan K.: *„No to je čistý ústav, je tady pořádek. Všechno to, co já mám rád.”*
„Když já jsem byl primářem na dětském oddělení, tak tam taky byl pořádek, protože jsem si ho tam držel.”
„No to já nesnáším. Co to je za pořádek, to není žádný pořádek!”

9.2.9 Humor, legrace a pozitivní přístup

Téma humoru je kategorií, ke které jsme se doposud v rámci rozboru příliš nedostali, protože se nijak významně neprotíná s žádným výše rozebíraným tématem. Humor je považován za jednu z copingových strategií, která člověku pomáhá zvládat ohrožující, těžké a stresové situace a také strach ze smrti (Yovetich at al.,1990 in Thorová, 2015). Zcela dominantně se humor projevil u paní C. a zhodnotili jsme, že v jejím životě má natolik výsadní postavení, že jsme ho v rozboru nemohli opomenout. Neznamená to, že by se neprojevil u ostatních respondentů, nicméně v rámci našich dat jsme ho u nich neidentifikovali ani z části takto významně, jako to bylo právě u paní C.

Tento přístup se u paní C. projevuje už na verbální úrovni, když využívá obratu: „*A největší legrace byla...*“, a to i ve chvílích, kdy se na první pohled nejedná o žádnou vtipnou historku. Nicméně již z tohoto obratu je patrné, že paní C. si svým způsobem umí udělat legraci i z vážných věcí a možná právě hlavně z nich. Humor a smích tak u ní funguje jako terapeutický proces, díky kterému se snadněji vyrovnává zejména se strachem. To můžeme pozorovat ve chvíli, kdy mluví o svých těžkých nemocech. Říká nám, že znovu by je prožívat nechtěla, protože to bylo skutečně náročné a popisuje nám svůj prožitek z nemocnice před operací a jak probíhal rozhovor s lékařem. Ve chvíli, kdy to vypráví, usmívá se od ucha k uchu.

Paní C.: „*Protože já jsem si říkala, no když, tak se budu koukat z vrchu. Já jsem to řekla i tomu doktorovi. Já říkám: „Když to dobře dopadne, tak přijdete za mnou k posteli, a když ne, tak se na vás budu koukat z vrchu a budu takhle houpat nohama.“ On se na mě tak díval a říkal mi: „No nezlobte se, ale to je vážnej případ.“ Tak říkám: „No a když vám tady začnu dělat scény, pomůžu si? Vás akorát naštvu a já myslím, to je zbytečný.“*”

Na otázku, kde se v ní bere tolik pozitivního přístupu, nám potom odpovídá takto:

Paní C.: „*Já jsem se s tím asi narodila, ale můžu vám říct, že mě to taky dělá problémy, protože já třeba když jdu a říkám, že mě něco bolí, tak se furt směju. Vždycky mi říkaj, paní C. jak máme vědět, kdy vás to bolí. To je moje no. To už mě musí být jo zle, že su na chvíli vážná.“*”

K tomu ještě dodává, že její zkušenost je taková, že tento optimismus a humor okolí často mate. A není se čemu divit, protože dohromady se jedná o poměrně absurdní propojení, které je však právě na základě tohoto paradoxu paní C. nápomocné při odbourávání negativních prožitků, které jsou možná mnohdy až bolestivé, a to jak fyzicky, tak psychicky. Optimismus u paní C. tak můžeme považovat za formu relaxace.

Paní C.: *„Každý se diví, co tady dělám, ale přitom já na tu levou stranu su jako postižená.“*

Její smysl pro humor a legraci se neprojevuje jen v subjektivně náročných chvílích, ale také všeobecně v jejím přístupu ke světu a jejímu okolí. Zdá se nám, že si umí udělat legraci téměř ze všeho. Avšak opět se tu projevuje onen paradoxní princip, tedy že humor jde ruku v ruce se strachem. V jedné větě nám paní C. říká, že má *„strašnou hrůzu a strach“* a v následující již žertuje a směje se tomu.

Paní C.: *„A děkuju pánu bohu, že si mě už brzo vezme, protože kdybych měla tady vidět nějaký hrůzy, tak já mám strašnou hrůzu a strach. Já když jsem slyšela toho Okamury, jak si pozval ty fašoury, tak to nám ještě scházelo. No, on říká, že je Moravák, no viděla jste někdy šikmookýho Morávaka? No já ne! Já doufám, že lidi přijdou k rozumu.“*

9.2.10 Bezpodmínečná „mateřská“ láska

Tématu mateřství jsme se již dotkli v rámci předešlého tématu vztahové orientace, a proto zde pojednáme především o jeho specifčnosti pro paní R., u které jsme ho identifikovali jako jedno z těch stěžejních.

Paní R. na nás již na první pohled působí jako laskavá, přijímající a milující stařenka, která skutečně svůj život zasvětila lásce ke svým bližním a zejména své rodině. Když se opět zaměříme na její verbální projev, můžeme si povšimnout, že i v rozhovoru se vztahuje s tímto mateřským postojem a tónem. Například to můžeme vnímat v těchto slovech, kde se vztahuje vysloveně mateřsky: *„Tak já jsem, zlatíčko, žila s tou jednou ledvinou třicet roků a ona nebyla úplně zdravá...“*.

Když mluvíme o tom, že zasvětila svůj život mateřství a lásce, tak myslíme nejen na její dcery, ale také vnoučata, se kterými měla a stále má možnost tyto mateřské pocity prožívat znovu. Doslova říká, že rodina dala jejímu životu smysl a naplnění.

Paní R.: *„Já si myslím, že jsem žila životem plným a takovým, jak bych řekla, smysluplným. No prostě, pro koho jsem potřebovala žít? No pro tu rodinu. A všechny bylo moje takový prvotřídní, abych byla s tím okolím jako sžitá dobře a aby se dobře cítil vedle mě ten, kdo musí být vedle mě.“*

Rodina, jak už jsme uvedli, je pro paní R. také tím, co jí pomáhá překonat těžké chvíle a hodnota jejich vztahů je pro ni nedocenitelná. Přináší jí chuť a sílu do života a načerpává ji energií. Současně s tím jsou pro ni tyto laskavostí naplněné vztahy důležité i v jejím bezprostředním okolí a vzhledem k tomu, jak se k ní její okolí vztahuje, můžeme předpokládat, že fungují oboustranně.

Paní R.: *„Jsou takový, je to krásný spolužití. To mě překonává tady. Ty dost těžkosti životní.“*

Posledním, avšak neméně důležitým projevem tohoto životního zaměření paní R., je jistě i její vnímání okolí. Když vzpomeneme na pana K., který v domově oceňuje čistotu a pořádek, tak právě ve slovech paní R. můžeme vidět zcela odlišný způsob vnímání. Její, nebojíme se říci až bezpodmínečnou lásku, kterou si v sobě nese, dokáže tak vnímat i ve svém okolí. To, že v domově oceňuje právě tuto, jak říká „maminkovskou lásku“, jistě není náhoda. V těchto odpovědích našich respondentů tak můžeme krásně pozorovat jejich specifickou a zejména neopakovatelnou jedinečnost.

Paní R.: *„Ale jsem tady spokojená, protože tady je taková maminkovská láska, to není jenom ta, že oni si odvedou tu práci. Kdyby neměli cit pro ty lidi, tak by to nemohli dělat, protože to jsou vlastně pětadesátiletý mimina.“*

III. DISKUZE

Náš výzkum byl zaměřený na zkoumání integrity u osob ve stáří, u kterých jsme se snažili prostřednictvím rozhovoru poznat jejich životní zkušenost. Následně jsme pomocí IPA tuto jejich jedinečnou námi zaznamenanou zkušenost podrobili analýze a podařilo se nám identifikovat několik témat. Některá byla všem respondentům společná a některá byla naopak jedinečná, všechna však považujeme za důležitá a vypovídající o zkoumaném fenoménu. Data, která jsme během naší práce získali, považujeme za velmi hodnotná svojí výpovědí o prožívání stáří se všemi jeho aspekty. Vnímáme je jako velkou inspiraci, a to jak na poli výzkumném, tak jistě i osobním. Během naší práce jsme k nim přistupovali se vší úctou a respektem a za jednotlivými větami jsme viděli skutečné osoby se svými jedinečnými prožitky a zkušenostmi. Tyto rozhovory jsou pro nás zkoncentrované životní esence a je v nich skryta nekonečná životní energie a moudrost. Vzhledem k charakteru výzkumu není naším cílem výsledky zobecnit na širší část populace, ale budeme je zde diskutovat v kontextu již existujících teorií či výzkumů. Rádi bychom zde také pojednali o některých zjištěních, které z naší práce vyplývají a zaměřili se na ta, u kterých můžeme předpokládat všeobecnou platnost. Během naší analýzy jsme identifikovali celkem deset témat, sedm z nich se projevilo u všech nebo minimálně dvou respondentů a tři jsme se rozhodli přidat jakožto jedinečná témata, která charakterizují velmi významným způsobem jednotlivé individuality.

Prvním tématem, které bylo významné pro všechny respondenty, byla aktivita, která byla a stále je podstatným základem jejich života. Tu jsme ještě rozdělili na dvě podkategorie práce a péče, jakožto specifické dominantní oblasti v rámci tohoto tématu. Podle teorie činnosti (activity theory) je aktivní život důležitou součástí úspěšného a šťastného stárnutí (Havighurst, 1961 in Thororová, 2015) a podle teorie kontinuity (continuity theory) je stáří pokračujícím stadiem vývoje jedince, který si zachovává svůj životní styl, aktivity, chování, vztahy atd. a chová se obdobně jako v mladším věku s přizpůsobením k jeho aktuálním možnostem (Maddox, 1968; Atchley, 1971 in Thorová, 2015). Na základě obou těchto teorií můžeme předpokládat, že aktivita hraje podstatnou úlohu v úspěšnosti stárnutí, a to ať už si zachovává jakoukoliv podobu. Stejně tak u našich respondentů byl způsob jejich aktivit

zastoupen podobným způsobem, jako během jejich života. Tedy tyto aktivity měly společný základ, ale lišily se ve svém způsobu a provedení dle aktuálních možností každého jedince. Podle výzkumu zaměřeného na pomáhající chování a fyzické aktivity a jejich vlivu na náladu a depresivní symptomy u seniorů se ukázalo, že chování zaměřené na pomoc ostatním je pozitivně spojeno s veselostí a vitalitou a naopak negativně s depresivními symptomy (Gruss, 2009). Dalo by se i na základě tohoto zjištění odvodit, že právě péče může být něčím, co našim respondentům pomáhalo udržovat jejich vitalitu a dobrou náladu a teď ačkoliv je aktuálně pečováno spíše o ně, čerpají z těchto vzpomínek stále mnoho sil. Péče a starostlivost a plodnost v rovině idejí, potomků či věcí jsou podle Eriksona (1963) základem integrity ega a současně také jedním z jejich předpokladů. Z čehož nám tak vyplývá, že celoživotní práce a péče jsou důležitými předpoklady pro vybudování této integrity. Všeobecně aktivní život a to ať už se jedná o jakoukoliv aktivitu, pracovní zapojení atd. je považován za cestu k lepšímu duševnímu i fyzickému zdraví a je jedním z faktorů podílejících se na dlouhověkosti a zejména úspěšném stárnutí. Aktivita je tak vnímána jako univerzální stav, který je ve stáří žádoucí pro všechny (Katz, 2000), což může být však i poněkud limitující koncept. Jedinci, kteří z nějakého důvodu být aktivní nemohou, jako například někteří naši respondenti ve svém aktuálním zdravotním stavu, by tak podle tohoto pojetí měli žít méně kvalitní život. Je zajímavé, že ač zcela jistě o tuto kvalitu přicházejí a uvědomují si to, na jejich celkovém přístupu k životu se to nijak neprojevuje. Aktivní život byl pro ně důležitý ve chvíli, kdy ho byli schopni a s následnou ztrátou sil se dokázali vyrovnat tak, aby neztratili svoji integritu. Práce a péče, jakožto námi definované složky aktivního života, tak jsou dle našich zjištění v souladu s Eriksonovým pojetím, podílejí se tedy na utváření integrity jedince a jsou jejím zdrojem, ale není nezbytné, aby byly současně s tím také aktuálně přítomné v čase.

Další oblastí, která se nám v analýze objevila, byla oblast morálního jednání a uvažování, která by se dala jednotně zařadit pojmem morální integrita. Tuto kategorii jsme ještě rozdělili na dvě podkategorie, a to morální vědomí a křesťanská morálka. Učinili jsme tak z toho důvodu, že u dvou respondentů měla tato morální integrita jasnou zakořeněnost v jejich spiritualitě, což podle nás neznamená, že by jedno bez druhého nemohlo fungovat,

nicméně již na první pohled byla patrná jejich souvislost a těžko bychom hledali přesné hranice těchto dvou témat.

Koncept integrity je poměrně komplexní a obecně nemá jasně definované hranice a jedním z jeho možných výkladů je jeho pojetí jakožto morální integrity, jehož vymezení jsme se již věnovali v empirické části naší práce. Zde si tedy klademe otázku, jak morální integrita souvisí s integritou ega? Peterson a Seligman (2004) definují integritu jakožto silnou charakterovou stránku osobnosti a dávají ji do souvislosti s autenticitou a upřímností. Uvádějí že: „*integrita znamená, když je člověk upřímný a opravdový sám k sobě*” (Peterson, Seligman, 2004 in Brázdová, 2017). V kombinaci s pojetím morální integrity by to pak znamenalo navíc i to, že je člověk takový i ke svému okolí, což je na základě naší analýzy určitě i něčím, co jsme u našich respondentů identifikovali. Podle Eriksona (1963), aby člověk dosáhl integrity, musí být schopen akceptovat sám sebe a tedy přijmout například i svá selhání, což pokud člověk žije v souladu ve svými vnitřními hodnotami, můžeme se domnívat, usnadňuje tento proces vlastní akceptace.

Integrita bývá definována také jako závazek k určitým morálním principům (Schlenker, 2008; Schlenker et al., 2009, in Schlenker and Miller, 2011) a stejně tak můžeme říci, že i spiritualita či religiozita jsou určitými závazky k morálním principům (Smith, 2013), z čehož plyne, že můžeme uvažovat o určitém vztahu mezi nimi. Křesťanské založení našich respondentů se tak jistě velkou měrou podílelo na formování jejich integrity, a to jak v kontextu integrity morální, tak i integrity ega.

Téma, které jsme nazvali poměrně komplikovaně důvěra, odevzdanost a přijetí vnímáme jako takový malý model, který v sobě nese všechny tyto kvality. Důvěra je podle Eriksona (1963) první z hodnot ega a jak můžeme vidět v jeho následující citaci: „*Zdá se, že lze dále parafrázovat vztah dospělé integrity a infantilní důvěry asi tak, že zdravé dítě se nebude bát života, pokud bude jeho pečovatel natolik integrovaný, aby se nebál smrti.*“ (Erikson 1963 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019), důvěra v život je zde dáována do kontrastu se strachem ze smrti.

Pro odevzdanost v našem pojetí, tak jak jsme ji identifikovali při analýze, jsme nenašli v literatuře dostatečnou oporu, avšak je zde nutné podotknout, že by jistě neměla být zaměňována za rezignaci, která je v zásadě vnímána jako opak integrity. Odevzdanost je zde

určitou mírou pokory a tolerance a současně velkou měrou se podle nás uplatňuje jak v kvalitě důvěry, tak i přijetí. Je zde něčím, co našim respondentům pomohlo vyrovnat se se svojí konečností a podporuje prožívání sebe sama v celistvosti a smysluplnosti, tak jak je podle Eriksona (1963) pro integritu podstatné.

Přijetí minulosti je podle výzkumu, který provedli Santor a Zuroff (1994) jedním z fenoménů integrity a silně s ní koreluje, což naše výzkumná zjištění jednoznačně podporují. Naši respondenti svoji minulost i přes mnoho negativních zkušeností přijímají a současně s tím se zdá, že na ní neulpívají více, než bychom u lidí v jejich věku mohli předpokládat. Krize tohoto životního období, která spočívá v konfliktu mezi integritou a zoufalstvím ega, má být podle Eriksona (1963) řešena reflexí a jakousi rekonstrukcí vlastního života, kdy člověk bilancuje a má za úkol postavit se bolestivé realitě a přijmout sám sebe. Akceptace života se všemi jeho aspekty a přijetí vlastní jedinečnosti je tak podle něj procesem, který má v tomto konfliktu nastat, aby člověk integrity ega dosáhl. V tomto ohledu je proces, který se manifestuje u našich respondentů, zcela v souladu s tímto pojetím. Nakonec adaptace na vlastní životní vrcholy, pády a turbulence a chápání minulých dějů, epizod a událostí v životě jako jedinečných a nezrušitelných přijetí vlastní jedinečnosti a jedinečného životního cyklu jako něčeho, co muselo a nutně nemůže být jinak, jsou podle Eriksona jedněmi ze čtyř předpokladů a současně zdrojů integrity (Erikson, 1963 in Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019).

Tématem, které se nám dále v analýze objevilo, byly zůsoby prožívání, které se u našich respondentů uplatňují. Prvním z nich bylo prožívání zaměřené na prožitek „*ted' a tady*“, který spojuje se stářím například sociálně-emoční teorie selektivity, která poukazuje na to, že lidé se ve stáří více soustředí na bytí v přítomnosti a zaměřují se na emočně pozitivní prožitky (Castel, 2019). Bytí v přítomném okamžiku a současně i naše další téma, kterým je umění radosti, jsou něčím, co se u našich respondentů přirozeně v jejich životech aktuálně objevuje a potvrzuje tak uvedenou teorii. Tedy tezi, že kratší časový horizont, který před sebou mají starší lidé, podporuje orientaci na přítomnost a současně motivuje v zaměření pozornosti a energie k věcem, na kterých opravdu záleží a které přinášejí člověku pozitivní prožitky se současnou minimalizací těch negativních (Castel, 2019).

Někde na pomezí tématu schopnosti upřímně se radovat z každodennosti či drobností a tématu skromnosti, tedy schopnosti těšit se z toho, co mám k dispozici a naopak neprožívat nelibě to, co nemám či mít nemohu, bychom jistě mohli najít již zmíněnou psychologickou teorii relativity, jakožto jednu ze silných stránek stáří (Gruss, 2009). O této teorii jsme se již zmínili v teoretické části naší práce a zde bychom jen rádi podpořili její platnost v rámci naší analýzy. U našich respondentů se skutečně projevil mechanismus uzpůsobování reality, se kterou srovnávají svůj život a i přes jejich objektivně těžký zdravotní stav svůj život prožívají spokojeně a dokáží nacházet a následně oceňovat a vyzdvihovat drobné radosti. Srovnávají se tak skutečně s těmi, kterým se vede hůře nebo dokonce zemřeli a vedle toho pak jejich život může být největší každodenní radostí a úspěchem.

Z analýzy vyplývá, že se u respondentů se v jejich životě významně projevuje jejich skromnost a zde se zaměříme na to, v jakých aspektech je tato skromnost ovlivňuje. Baltes prováděl průzkum, kdy v rámci svého výzkumu zjišťoval, jaká míry positivity nebo naopak negativity je všeobecně připisována stáří a zjistil, že lidé se domnívají, že se jejich život ve stáří zlepšil minimálně z 50% a dokonce, čím starší lidé odpovídali, tím se konečné číslo zvyšovalo (Gruss, 2009). Samotné vnímání stáří tak jistě ovlivňuje i jeho prožívání a zdá se, že proces stárnutí s sebou také nese i větší toleranci při jeho hodnocení a lidé tak s přibývajícím věkem nabývají právě i skromnosti. Vzhledem k tomu, že stáří je objektivně spojováno s úbytkem sil, zhoršováním zdravotního stavu, ztrátou sociálních kontaktů, finančních prostředků, strachem ze smrti a mnohými dalšími negativními aspekty, je velmi pravděpodobné, že výše popsaný fenomén je projevem právě rostoucí skromnosti. U našich respondentů se však můžeme domnívat, že jistá míra skromnosti byla přítomna i v dřívějších obdobích jejich života a není tak čistě tímto fenoménem.

Dalším tématem, které jsme při analýze identifikovali, je vztahová orientace. V této oblasti se hovoří o tom, že je klíčové subjektivní prožívání, což znamená, že sociální izolace byt' je všeobecně negativním aspektem pro osoby ve stáří, tak svědčí těm, kteří se pro ni dobrovolně rozhodli (Gubrium, 1975 in Thorová, 2015). Pro naše respondenty, kteří byli vztahově orientováni po celý život, je velmi důležitá vybudovaná sociální síť, kterou mají jak ve svých rodinách, tak v komunitním soužití v rámci domova. Jak jsme již uvedli a

ukázalo se v mnoha výzkumech, ve stáří se projevuje větší míra selektivity než v mladším věku, což jistě předurčuje i podobu sociálního života, kdy by se lidé podle tohoto principu měli zaměřovat na funkční vztahy, které jim přinášejí radost a primárně pozitivní prožitky. Zde se můžeme ptát, zda tato dovednost kvalitně selektovat souvisí s integritou a případně jakým způsobem? Může integrita souviset se schopností správně si vybrat, které vztahy jsou pro nás nepostradatelné a přinášejí nám více pozitivního nebo právě odselektovat ty, které by nás mohly uvrhovat do zoufalství a beznaděje? Z naší analýzy se nám zdá pravděpodobné, že určitá souvislost zde skutečně může existovat, protože z odpovědí našich respondentů vyplývá, že z popisovaných vztahů čerpají mnoho energie a životní síly a naopak ty, které takové nebyly, se nesnaží aktivně udržovat a spíše se s touto skutečností vyrovnali. Moudrost stáří tak možná můžeme mimo jiné považovat i za schopnost si dobře vybrat to skutečně důležité.

Spiritualita je důležitým tématem, které jsme během naší analýzy identifikovali a hraje zde velmi zásadní roli a její souvislost s integritou je často diskutována. Používáme primárně pojem spiritualita, protože zde hovoříme o dimenzi přesahující lidskou existenci, která má individuální projevy a dále ji nedefinujeme. Mnoho autorů ve svých konceptech považují spiritualitu za jednu ze složek optimální struktury osobnosti, jsou jimi například Seligman s Petersonem (2004), Coan (1999) či Maslow (2014). Současně s tím existuje celá řada studií, které dokládají kladný vztah mezi spiritualitou a celkovým fyzickým i psychickým stavem člověka (Preiss, Příhodová, Babinčák, Příhodová, 2015). Uvádí se, že mnoho seniorů prohlubuje svoji víru a nevěřící si k ní nacházejí cestu, protože spiritualita a náboženská přesvědčení mohou pomoci seniorům čelit strachu ze smrti a snáze se vyrovnat se zoufalstvím (Poláčková Šolcová, Chrz, Dubovská, Šolcová, 2019). Spiritualita může lidem dodávat odvahu, útěchu či oporu a poskytnout jim rámec, ve kterém se snáze vyrovnávají se svojí smrtelností, což se nepochybně projevuje i u našich respondentů. Erikson (1963) uvádí, že prožitek integrity je to, když jedinec sám sebe vnímá jako součást lidstva jakožto celku, zahrnuje do svého života sounáležitost, toleranci i respekt a je naplněn bezpodmínečnou vírou v lidství a láskou k životu. Když se zamyslíme nad touto definicí integrity a přečteme si některé odpovědi našich respondentů, můžeme s jistotou tvrdit, že tento prožitek je v nich možné nalézt. Otázkou nám však zůstává, zda je tento prožitek

skutečně prožitkem integrity a ne právě spirituality. Jednoznačné však je, že v případech našich respondentů, u kterých jsme spiritualitu identifikovali, z ní integrity jednoznačně vychází. U našich respondentů se současně ukázalo i to, že víra je spojena s budováním vnitřního vztahu, o který nemohou přijít, a to jim dodává cennou oporu, protože tím pádem životu a potažmo smrti nebudou čelit nikdy úplně sami. Důležité je zde zmínit, že tento vztah skutečně budovali po celý svůj život a nejedná se o uchýlení se k víře v pozdním věku, jakožto funkčnímu mechanismu, jak uniknout nepříjemným pocitům. Autentická spiritualita se zde tak skutečně stává nástrojem, jak se vyrovnat se zoufalstvím a dosáhnout integrity.

Prvním z jedinečných, avšak silně dominantním tématem, bylo téma, pro jehož pojmenování jsme použili termíny systém, pravidla a pořádek. Všechna tato slova hrála roli v rozhovoru s respondentem a nenašli jsme pro ně žádný dostatečně vhodný zastřešující pojem. Jedním z pojmů, nad kterým by se však dalo v tomto kontextu uvažovat, je pojem svědomitost. Tento aspekt byl současně ve výzkumu dlouhověkosti Friedmanem a Martinem prokázán jako jeden z jejich významných prediktorů (2011). Svědomitého člověka bychom mohli označit za spolehlivého, pracovitého, přesného, zodpovědného, pečlivého nebo pořádkumilovného (Hřebíčková, 2011), což je typ osobnosti, který je lépe disponován pro vytváření prostředí a návyků, které vedou k dobrému zdraví a potažmo právě dlouhověkosti (Thorová, 2015). Tento vztah je pro nás zajímavý také z toho hlediska, že dimenze svědomitosti v pětifaktorovém modelu osobnosti je mnohdy dávána dohromady právě s integritou. Například Ones uvádí, že na základě meta-analýzy zjistil vysokou míru korelace mezi testy integrity a osobnostními dimenzemi Big Five, z čehož nejvyšší je právě u dimenze svědomitosti a vyvozuje z toho, že tato dimenze je něčím, co testy integrity měří (Ones, Viswesvaran, Schmidt, 2003). Ačkoliv se názory na to, zda je dimenze svědomitosti a integrity synonymem nebo něčím, co ji přesahuje, existuje mezi nimi jasná souvislost (Brázdová, 2017). To ostatně potvrzují i naše výzkumná zjištění. Společně v jediném příběhu se nám významně objevují ruku v ruce tyto fenomény: dlouhověkost, svědomitost a integrity.

Humor jako takový je známou strategií, jak se vyrovnávat se stresem, negativními prožitky či situacemi nebo strachem. Potvrdila to například švýcarská studie u seniorů, která

prokázala, že humor může být velmi funkční strategií, jak se vyrovnávat s těžkými životními situacemi a také všeobecně přispívá k optimistickému přístupu k životu (Ruch et al., 2009 in Thorová, 2015). Humor také může být využíván jako psychotherapeutická technika v práci s emocemi týkajícími se smrti a všeobecně při vyrovnávání se s procesem stárnutí, jak uvádí se své studii Richman (2007). Humor tak působí svojí paradoxní existencí jako uvolňující faktor a ventil negativních a mnohdy právě těžko uchopených a zpracovatelných emocí, což se v našich zjištěních potvrzuje. Humor je v příběhu respondentky spojen zejména s její těžkou nemocí a bolestí a objevuje se zejména v těch chvílích, kdy mluví o nejtěžších tématech a prožitcích. Je také známé, že smích způsobuje fyziologické změny, které mají na organismus relaxační účinky (Mahony at al., 2002; Dillon at al., 1985 in Thorová 2015) a zcela jistě můžeme říct, že i tento mechanismus se u naší respondentky uplatňuje a smích má zde s určitostí funkci relaxace a uvolnění. Otázkou v tuto chvíli však zůstává, co nám to říká o její integritě, potažmo moudrosti? V teoretické části jsme definovali, jakým způsobem Erikson ve své teorii popisuje projevy moudrosti u starého člověka a jedním z nich je právě vyjádření humoru, které dokonce považuje za klíčové (Erikson, 1997). Uplatňování humoru, jakožto strategie, tak na základě těchto informací považujeme za funkční mechanismus, který je s pojetím integrity v souladu.

Posledním tématem, o kterém zde budeme diskutovat, je téma bezpodmínečné či mateřské lásky, která je v jistém smyslu základem lidského života. Společně má velkou měrou jistě i s tématem péče, o kterém jsme zde již diskutovali. Lásky a péče jsou cnoti, které v Eriksonově pojetí životního cyklu (2015) předcházejí dosažení moudrosti a současně s tím jsou dosažení intimity a generativity dospělými etapami zrání člověka. Erikson (1963) ve své práci také uvádí, že pro integritu je důležité dosažení těchto předchozích ctností, které se právě v ní poté propojují. Podle studie, kterou provedli James a Zarrett (2005), kteří zkoumali ego integritu u žen, prokázali pozitivní korelaci s kvalitním a úzkým vztahem matek s jejich dospělými dětmi. Podle nich také integrita pozitivně korelovala se sebepřijetím, osobním růstem, mezilidskými vztahy a matky, které podle studie dosahovaly ego integrity, více přijímaly život, takový jaký je a projevovaly mezilidskou citlivost (James & Zarrett, 2005). Ve světle těchto zjištění, a částečně můžeme nalézt oporu i v těch našich, se můžeme domnívat, že dosažení integrity nemusí být vždy natolik individualistický model,

jaký nám předkládá Erikson. Naopak zde můžeme vnímat velmi patrný základ v sounáležitosti až odevzdání se a čerpání životní síly a vitality v tomto silném mateřském poutu. Bezpodmínečná víra v lidství a láska k životu se zde manifestuje v bezpodmínečné lásce a mateřskosti, které se v tomto případě stávají jedním ze zdrojů integrity.

Závěr

Tato diplomová práce byla zaměřena na zkoumání integrity, jejích aspektů, podob a zdrojů u tří seniorů, které jsme na základě stanovených kritérií označili za osoby s vysokou mírou integrity.

Jejím cílem bylo pomocí polostrukturovaných rozhovorů zachytit jedinečnou životní zkušenost respondentů - pana K., paní C., paní R., a následně prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy zjistit, jaké fenomény jsou v těchto případech s integritou spojené.

Výsledky, které nám analýza přinesla, zde prezentujeme ze dvou perspektiv. První z nich je vytvoření „*portrétu*“ pro každého respondenta, v němž reflektujeme hlavní témata rozhovoru a doplňujeme jej o citace. Tím je utvářena perspektiva respondentova pohledu a je tím přiblížena jeho jedinečná a specifická kvalita integrity. Druhá perspektiva je naplněna tématy, která se během analýzy vynořila u všech nebo většiny respondentů a můžeme se tak domnívat, že jsou pro téma integrity významná. Jako tato společná témata jsme identifikovali témata: Aktivita, Morální integrita, Důvěra - přijetí - odevzdanost, Způsoby prožívání, Skromnost, Vztahová orientace a Spiritualita. Dále jsme zde vytvořili kategorii, ve které jsme tyto perspektivy propojili a vyčlenili zde další tři témata, jakožto jedinečné kvality, které se objevily u jednotlivých respondentů, avšak velmi významnou měrou. Jedná se o témata: Systém, pravidla, pořádek, Humor, legrace a pozitivní přístup, Bezpodmínečná „*mateřská*“ láska.

Seznam použitých informačních zdrojů

- Barnard, A., Schurink, W., De Beer, M. (2008): A conceptual framework of integrity. *Empirical Research*, 34(2), 40-49.
- Beebe, J. (1992). Integrity in depth. College Station, Texas A&M University Press.
- Blatný, M. (2010). Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy. Praha: Grada Publishing as.
- Brázdová, M. (2017). Měření integrity u pachatelů trestného činu (Bakalářská práce). Praha: PedF UK.
- Capps, D. (2002). Life cycle theory and pastoral care. Eugene, OR: Wipf & Stock.
- Carter, S.L. (1996): Integrity. New York: Basic Books.
- Castel, A. D. (2019). Better with age: The Psychology of Successful Aging. New York: Oxford University Press.
- Coan, R. W. (1999). Optimální osobnost a duševní zdraví: hrdina, umělec, mudrc nebo světec? Praha: Grada Publishing as.
- Connelly, B. S., Schmeelk, K. M. & Lilienfeld, S. O. (2006). Integrity tests and morality: Associations with ego development, moral reasoning, and psychopathic personality. *International Journal of Selection and Assessment*, 14(1), 82-86.
- Cribb, A. (2011). Integrity at work: managing routine moral stress in professional roles. *Nursing Philosophy*, 12, 119–127.
- Čevela, R., Kalvach, Z., Čeledová, L. (2012). Sociální gerontologie: Úvod do problematiky. Praha: Grada Publishing as.
- Erikson, E. H. (1963). Childhood and society. New York: WW Norton & Company.
- Erikson, E. (1997). The life cycle completed. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Erikson, E. H. (2015). Životní cyklus rozšířený a dokončený: Devět věků člověka. Praha: Portál.

Ferjenčík, J. (2000). Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši. Praha: Portál.

Friedman, H. S., & Martin, L. R. (2011). The longevity project: Surprising discoveries for health and long life from the landmark eight-decade study. Hudson Street Press/Penguin Group USA.

Gostick, A. R., & Telford, D. (2003). The integrity advantage. Layton: Gibbs Smith.

Gruss, P. (2009). Perspektivy stárnutí: Z pohledu psychologie celoživotního vývoje. Praha: Portál.

Haškovcová, H. (2010). Fenomén stáří. Praha: Havlíček Brain Team.

Hegyí, L. (2001). Klinické a sociálne aspekty ošetrovania starších ľudí. Bratislava: Slovak Academic Press.

Heller, D., Sedláková, M. & Vodičková, L. (1999). Kvantitativní a kvalitativní výzkum v psychologii. Praha: Psychologický ústav AV ČR.

Hooijberg, R., Lane, N. (2010): Leader effectiveness and integrity: wishful thinking? *International Journal of Organizational Analysis*, 18(1), 59-75.

Hřebíčková, M. (2011). Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: Přístupy, diagnostika, uplatnění. Praha: Grada Publishing as.

James, J. B., & Zarrett, N. (2005). Ego integrity in the lives of older women: A follow-up of mothers from the Sears, Maccoby, and Levin (1951) patterns of child rearing study. *Journal of Adult Development*, 12(4), 155-167.

Kaiser, R. B., Hogan, R. (2010): How to (and how not to) assess the integrity of managers. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 62(4), 216-234.

- Katz, S. (2000). Busy bodies: Activity, aging, and the management of everyday life. *Journal of Aging Studies, 14*(2), 135-152.
- Kierkegaard, S. (2018). *Choroba na smrť*. Bratislava: Premedia.
- Lee, S. U. (2017). Humor as Wisdom for Reframing Life. *Journal of Religion & Health, 57*, 551–560.
- Loevinger, J. (1976). *Ego development: Conceptions and theories*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Malý, J. (1877). *Vlastenský slovník historický*. Praha: Rohlíček & Sievers.
- Maslow, A. H. (2014). *O psychologii bytí*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing as.
- Montaigne, M. D. (2007). *Eseje*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Ones, D. S., Viswesvaran, C.H., Schmidt, F.L. (1993). Comprehensive meta-analysis of integrity test validities: findings and implications for personnel selection and theories of job performance. *Journal of Applied Psychology, 78*(4), 679-703.
- Ones, D. S., Viswesvaran, C. (2001). Integrity tests and other criterion focused occupational personality scales (COPS) used in personnel selection. *International Journal of Selection and Assessment, 9*, 31-39.
- Ones, D. S., Viswesvaran, C., & Schmidt, F. L. (2003). Personality and absenteeism: a meta-analysis of integrity tests. *European Journal of Personality, 17*(S1).
- Peterson, CH. & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: a handbook and classification*. Washington, DC: American Psychological Association.

Pinckaers, S. (2018). *Prameny křesťanské morálky: Její metoda, obsah, dějiny*. Praha: Krystal OP.

Pinel, E. C. (1999). Stigma consciousness: The psychological legacy of social stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 114-128.

Poláčková Šolcová I., Chrz V., Dubovká E., Šolcová I. (2009). Integrita a zoufalství ega v Eriksonově koncepci stáří. *Československá psychologie*, 58(4), 369-385.

Preiss, M., Krámský, D., Příhodová, T. (2014). Morální usuzování a jednání jako součást integrity osobnosti. *E-psychologie*, 8(1), 11-28.

Preiss, M., Příhodová, T., Babinčák, P., Příhodová, K. (2015). Dotazník intenzity náboženské víry – psychometrické výsledky u českých a slovenských vysokoškolských studentů. *E-psychologie*, 9(2), 36-50.

Richman, J. (2006). The role of psychotherapy and humor for death anxiety, death wishes, and aging. *Baywood Publishing Co.*, 54(1) 41-51.

Říčan, P. (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing as.

Řiháček, T. & Čermák, I. & Hytych, R. a kol. (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*, kap: Kostínková, J., Čermák, I., *Interpretativní fenomenologická analýza*, Brno: MUNI Press.

Santor, D. A. & Zuroff, D. C. (1994). Depressive symptoms: Effects of negative affectivity and falling to accept the past. *Journal of Personality Assessment*, 63(2), 294-312.

Sarid, O., Melzer I., Kurzl., Shahar, D. R. & Ruch, W. (2010). The Effect of Helping Behavior and Physical Activity on Mood States and Depressive Symptoms of Elderly People. *Clinical Gerontologist*, 33(4), 270-282.

Schlenker, B. R. & Miller, M. L. (2011). Integrity and Identity: Moral Identity Differences and Preferred Interpersonal Reactions. *European Journal of Personality*, 25, 2–15.

Smith, D. (2013). Investigatory Study into the relationship between Religiosity, Spirituality, Prosocial Behaviour and Honesty. Dublin Business School.

Smith, J. A., Flowers, P., Larkin, M. (2009). Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research. London: Sage Publications.

Smitka, V. (1997). Archeologie lidských životů: Koláž kazuistických příběhů a úvah z gerontologie. Rychnov nad Kněžnou: Nakladatelství Ježek.

Thorová, K. (2015). Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí do smrti. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (2000). Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál.

Vybíral, Z., & Roubal, J. (Eds.) (2010). Současná psychoterapie. Praha: Portál.

Zuska, V. (2001). Estetika : úvod do současnosti tradiční disciplíny. Praha: Triton.

Seznam příloh

Rozhovor 1 – Pan K.

Rozhovor 2 – Paní C.

Rozhovor 3 – Paní R.

Seznam obrázků

Schéma 1 - Pan K.

Schéma 2 - Paní C.

Schéma 3 - Paní R.

Schéma 4 - Propojení téma

Seznam tabulek

Tabulka 1

Tabulka 2

Rozhovor 1 - Pan K.

věk: 91

Já se vás zeptám na váš životní příběh. Jak byste ho popsal?

Tak já vám to řeknu no, *(ukazuje na fotky)* tam je maminka, tam je tatínek a tam jsem já, jako prvorozený syn ze šesti dětí. Tatínek s maminkou se poznali na Moravě okolo Znojma... Dlouhý příběh o seznámení maminky s tatínkem, který uzavírá slovy: „*Tak to je můj prvopočátek!*”

Já jsem chodil na gymnázium sedm roků, potom jsem tam maturoval, pak jsem přemýšlel, co se mnou, a tak jsem šel na vysokou školu na medicínu. To byla ta Masarykova Univerzita, no a tam jsem byl šest roků. To jsem takhle absolvoval a potom jsem získal tamten diplom. To je diplom z lékařské fakulty. Takže to jsem tam získal a ten diplom jsem si potom přinesl domů na oslavu mé promoce. A přišel tam taky můj strýc od toho Znojma mi blahopřát, a jeho děti a tak dál, jak je ten zvyk. A tam mi připomněl, že když jsem byl na návštěvě u něho, že jsem velice obdivoval tento obraz. A to není fotka, to je mědí rytina, to je normálně do měděného plátu, tím malířem... *(popis toho, jak byl zhotoven obraz, této části není panu K. dobře rozumět)*. Je tam obraz Roberta Kocha, toho slavného bakteriologa, který objevil bacil tuberkulózy. Takže on jako lékař byl dětským lékařem a tam vidíte děcko, které je nemocné, má vysoké horečky a nad tím stojí tatínek celý zoufalý. Ten obraz je takový slavný, dokonce je na americké známce, no a tak jsem rád, že ho mám. No a on mi tam řekl, že když to udělám, tak je tvůj. Tak já jsem měl důvod se snažit. No a pak když přišel do toho Brna, tak poprosil syna, aby to přinesl, byl zabalený a zašněrovaný a on mi ho dal.

Co to pro vás znamenalo, že vám strýc ten obraz daroval?

Já jsem byl nadšený tím, že jsem ho u něj viděl, jak je krásný. A on mi řekl, že mi ho dá, když to udělám a on dodržel slovo. V každém bytě, kde jsem byl, jsem ho měl, vždycky na důstojném místě. Teď je pro mě důstojné místo Žernůvka, a tak ho mám tady. Když jsem byl v Ostravě na chirurgii, tak v rámci toho kolečka po odděleních jsem se stěhoval no a měl

jsem ten obraz nachystaný na posteli a ten kolega, co se tam stěhoval si, jak byl takový roztržitý, si do něj sednul (*smích*). Takže takovou má historii.

A jak jste se rozhodl, že budete studovat medicínu?

Na základě své životní zkušenosti. No víte, já jsem zkoušel různé věci a podle toho. Chodil jsem na chemii no a tu jsem si zamiloval. Ta byla krásná.

Co vám na ní přišlo krásné?

Jak je systematická. Zatímco architektura, ta mě nebavila, to kreslení a to, na to já jsem nebyl. Matematika ta mi výborně šla, ale to ostatní, to nebylo pro mě.

Já jsem byl hodně pilný. Hodně pilně a poctivě jsem se připravoval. Anatomii jsem uměl, všichni se jí báli. Byl tam takový přísný pan profesor. Já jsem se to ale naučil a všechno jsem věděl, a to se mě už neptal na normální otázky, ale tahal z kapes kdeco, kosti a tak a já jsem to věděl. Nabídl mi, abych se stal jeho asistentem a já měl ve zvyku na všechno říkat ano. Řekl jsem mu, že se ještě musím poradit s maminou a tatínkem a pak jsem za dva dny přišel a řekl mu, že teda budu jeho asistent. Dostal jsem šedý plášť, studenti měli bílý a já šedý.

No a jednou si mě profesor zavolaal, na popravu, že budu dělat pitvu. A tak jsem byl v té pitevně a čekal, co mi pan profesor řekne, že mám pitvat. Řekl, že (*latinský název, kterému nebylo rozumět*), no a já to udělal. Nejdřív jsem odřezal tu kůži na hlavě, pak jsem musel pilkou, protože už tam byla kost, odklopil jsem to a byl tam mozek, tak jsem vyříznul ... a pinzetou vložil do formaldehydu. Když jsem pak odcházel z té pitevny, byla tam spousta lidí a jeden člověk mě zastavil a chtěl se mi představit. Řekl mi: „*Pane doktore, já jsem kat!*”.

A co jste dělal?

No byl jsem slušně vychovaný, tak jsem mu podal ruku a představil se.

Co pro vás bylo v životě důležité?

Tento okamžik. Že jsem tady a že jste tady vy. Jsem rád, že jsem se sem dostal, protože ten můj koloběh byl takový, že když jsem skončil s tou medicínou v Brně, tak mě

dali do Ostravy a to byla škaredá Ostrava. To bylo dva roky po válce, samí ti, co přišli z východního Slovenska a cikáni. A když jsem šel třeba z knihovny, tak to oni chtěli provokovat a chtěli abych je udeřil, aby se na mě pak vrhli. No tak nebylo to příjemný. Tak jsem tam přišel na kraj ke krajské kádrovničce a řekl jsem, že jsem lékař a máme dům rodinný na Slovensku a mám příkaz od svého otce, abych ho převzal, tak říkám:

„Dejte mě zpátky na Slovensko!“

A ona říká: *„Já nemůžu, to je takové přísné, že koho tam pošlou, ten tam musí zůstat a nebo ho musí vyměnit za někoho.“*

Tak říkám: *„Tak mě vyměňte!“*

Ona: *„Víte co, já mám nápad, V Bratislavě je jeden lékař, co chce jít z Bratislavy.“*

Tak slovo dalo slovo a já jsem šel, ale nejdřív do Brna za maminkou a tatínkem.

Já: *„Tatínku mám jít do Bratislavy?“*

A oni: *„Ano, jdi tam co nejrychleji!“*

Tak jsme jeli s maminkou do Bratislavy a zjistili jsme, že to byla mýlka. Že oni mysleli kraj Bratislavu a řekli mi, vyberte si, jestli Žilinu, Trnavu nebo Moravce.

Tak říkám: *„Nojo, to je dobrý!“*

A nakonec jsem skončil na Mijavě, je to u hranic, kousek do Brna. Tak to беру! To chcu!

A tam se vám líbilo?

Ano, přišel jsem tam a měl jsem tam krásnou nemocnici, úplně fungl novou. Tam byl velmi sympatický primář, a tak já jsem byl u něj, protože jsem chtěl být chirurgem. Ale on říkal, že chirurgů má, že by jimi mohl dláždit, a tak mě poslal k jinému a ten mi byl tak sympatický a říkal, ať zůstanu u něj. Byl to čerstvý absolvent z kliniky dětské z Bratislavy. No a nelitoval jsem toho. Byl jsem tam u něho tři roky. Bylo to krásné oddělení, krásné prostředí a bylo tam hrozně moc slivovice. Tak to jsem taky překonal, protože já jsem nepil alkohol, ale musel jsem se obětovat (*smích*). Po třech letech byla možnost zúčastnit se první atestace. Byl jsem poslán do Trenčína a to jsem taky udělal ty zkoušky všechny. No a tak už jsem byl plně hodnocený pediatr, jenže to už byl problém, protože přicházeli noví doktoři a nás bylo potřeba rozsívat po těch jednotlivých nemocnicích chtě nechtě. Říkalo se tomu chcačky nechcačky. Tak jsem najednou zase byl poslán do kraje Bratislava, tak jsem se dostal jako pediatr tam a dostal jsem půl okresu, asi jedenáct obvodů. Každý obvod byla

ambulance a potom dětské poradny. Tam jsem pracoval 5 roků a potom už toho bylo moc, moc jsem si toho nabral. Z počátku bylo málo dětských poraden a ambulancí a když jsem viděl, jak ty maminky trpí. Bylo to hrozné, bylo to vlastně o život. Nízký plat, moc práce. Protože já jsem tam do práce musel chodit, když jsem tam přišel, sanitkou. Ale když potom ti sanitkáři zjistili, že kvůli mě ztrácí zákazníky, tak mi řekli:

„Pan doktor, já už nabudúce neprídem”.

Tak jsem šel na naše ředitelství a oni mi přidělili bicykel, tak jsem jezdil z těch hor bicyklem. Na začátku jsem to dokázal, ale než jsem přišel do poradny, tak jsem byl zpocený, pak mi byla zima. No nebylo to nic moc. Tak potom jednou na schůzi lékařů se řeklo, že ministerstvo hledá, aby nastoupili lékaři na Maltu nebo do Libye nebo do Alžíru a nebo Tunisu. A tak se zeptali, kdo má zájem. A všichni hlavu dolů, báli se, protože neznali řeči. A já jsem znal a já jsem řekl, že já bych měl zájem. Ani ne proto, že bych měl zájem, ale proto, abych unikl z těch poraden a z toho všeho. Tak napsal mě, že tam mám nastoupit. Potom jsem měl nastoupit tedy na tu Maltu, to bylo senzační, páč Malta byla taková výkladní skříň anglických lékařů, kteří se na Maltu chodili školit a pak se vrátili zpátky. Tak to bylo senzační. Byl jsem tam pět roků. Angličtina, divadlo, všechno možný, no krása. Pak jsem se ale musel vrátit zpátky, protože kdybych se nevrátil, tak bych byl ne zavřený, ale prostě bych porušil slib a to by nebylo dobré. Nechtěl jsem škodit svým sourozencům, protože ti by ztratili místa. Protože po těch dvou se mi narodili další tři, takže nás bylo šest. No a potom, když jsem se vrátil, tak jsem se stal primářem na tom oddělení, kde jsem byl předtím, to byla 50. léta a bylo to nepřijemné a nechtěl jsem tam být, tak jsem šel zase na kraj. A ptal jsem se, zda by pro mě neměli ještě něco jiného. No a tím, že jsem se vrátil, tak jsem si vlastně pomohl, protože mě brali vážně. Ptala se mě: *„No a kam byste chtěl íst' soudruh doktor?”* Já jsem nevěděl kam a tak jsem řekl: *„Burunda Burundi.”*

A ona: *„Co?”*

A tak jsem řekl další: *„Mozambik.”*

Tak řekla: *„Chod'te do Libye, lebo tam je dobre. Chod'te tam!”*

A tak mě tam dala.

A jak jste tam byl dlouho?

Pět roků. Pak už byla revoluce a pak už to bylo takové, že se člověk zase snažil dostat domů, protože tam už se taky děla jejich revoluce. Chudáci Libyjci. Tak jsem se vrátil zpátky a to už jsem byl důchodce.

Když se nad tím takhle zamyslíte, tak která doba byla pro vás nejt'astnější?

Tak já myslím, že ta Malta. Ta byla dobrá, ta byla nejt'astnější. Tak Malta byla vynikající, poněvadž tam znali ty anglické mravy a doktor tam cosi znamenal, ten lid byl takový skromnější, plat jsem měl vysoký, tak jsem měl, co jsem chtěl.

A jak se vám na to vzpomíná? Jaké to pro vás je, vzpomínat?

Tak já to říkám, jak to cítím.

Vrátil byste se?

Tak na Maltu okamžitě. Člověk stárne, když už jsem měl za sebou pět roků v nemocnici, pět roků tam, pět roků tam, to už máte patnáct roků. Mezitím byly takové dva roky, takže tak dvacet. Na důchod jsem měl 65, ale já vlastně nešel do důchodu, furt jsem to prodlužoval, protože když jsem měl jít do důchodu, já jsem měl pořád plno sil.

A v kolika jste tedy šel do důchodu?

Až skoro v 80-ti. Protože když jsem byl tady, tak jsem šel do nemocnice, jestli ještě nemají něco pro mě. Hledali dětského lékaře, já už měl atestaci druhého stupně. Tak tam jsem měl ambulanci, tam už to bylo takové klidné, chodil jsem tam čtyři roky.

Když se nad tím vším, co jste mi tu vyprávěl zamyslíte, jaký vám to dává smysl?

Dává, to jo, protože já jsem chtěl hlavně pracovat. Totiž když jsem si uvědomil, že já su nejstarší syn, otec má šedesát roků a už se chystá umřít, takže já potom převezmu vládu v rodině. Ne jako vládu, ale zodpovědnost za rodinu, pomocníka maminky. Takže my dva jsme drželi tu rodinu, takže co já jsem vydělal, jsem nosil mamince. To bylo dobrý.

Připadáte si po tom všem, co jste prožil, moudřejší než dříve?

Já jsem si vybral vždycky šťastně. Neříkám, že jsem prožil úplně šťastný život, ale život plný práce. Takže já nevím.

Je teď něco, na co se těšíte?

Já se spíš děším. Děším se, že už nebudu moct chodit. Po všech těch mých úrazech, jak jsem byl přepracovaný, tak já jsem pořád padal a třeba jsem si zlomil nohu tady dole na křížovém, tak to trvalo dlouho, jak se to zahojilo. No a jak jsem se málo hýbal, tak jsem ztratil návyky. Takže já se teď musím naučit chodit. Se sestřičkami tady se učím, ale nešlo mi to, dokonce pojišťovna se mnou byla nespokojená. No a synové se o mě nemůžou starat, protože mají ženy, které taky chodí do práce a tak mi podle pravidla, že rodiče se starají o děti a děti o rodiče dávají příspěvek, abych mohl být tady. Jeden syn přišel a řekl mi: „Tati v Žernůvce je jeden dobrý ústav, tak my tě tam dostaneme”.

A jak jste tady spokojený?

No to je čistý ústav, je tady pořádek. Všechno to, co já mám rád.

Takže ten pořádek vám dělá radost?

No jasně! Když já jsem byl primářem na dětském oddělení, tak tam taky byl pořádek, protože jsem si ho tam držel.

Máte pocit, že se svět okolo vás nějak změnil?

Svět je untermund.

Jak to myslíte?

Například není možné, abychom žili v takových podmínkách, že svět po volbách je rozdělen na dvě poloviny. Vy to nevidíte? Oni se nemůžou v té vládě dohonout a tak nic nedělají. No to já nesnáším. Co to je za pořádek, to není žádný pořádek!

Už po několikáte zmiňujete pořádek, připadá mi, že je pro vás opravdu důležitý. Zdá se vám tedy, že ve světě není pořádek?

No není, Zeman se snažil udělat ten pořádek, ale vidíte, jakmile něco navrhne, tak ti, co nic nedělají ho přehlasují. Tak to taky není dobře.

Tohle naše povídání mě vede k otázce, zda máte nějakou životní filosofii nebo něco, co vám v životě pomáhalo?

Být vždycky takový, že..
Já nikdy nepil, nekouřil, já pracoval. Žil jsem proto, protože co bych jinýho dělal. Den co den jsem ráno vstal, šel do knihovny a do desíti do večera jsem tam seděl a učil se.

No, víte, vystoupil jsem ze strany, protože se mi nelíbilo, co dělají. Začal to být útlak a to já nesnáším. Takže když jsem to viděl, tak jsem si řekl, že to k ničemu není. Tak jsem vystoupil. No, mohl jsem dělat kariéru, ale nechtěl jsem, nelíbilo se mi to. Chtěl jsem žít tak nějak správně, nedělat zlé věci.

A to jsem si zachoval doposavad'. Nejsm v žádné straně, pracuju, nikomu neškodím, tady mám svoje obrázky ze světa, kde jsem působil (*ukazuje na zed' na fotografie a usmívá se*).

Máte z něčeho strach, bojíte se něčeho?

Mám 91 roků. Já bych si přál ještě.. Jsme poslední dva z naší třídy. Té stovky bych se chtěl dožít. Mám tady smlouvu, pobyt natrvalo. Čili do umřetí.

Moc vám děkuji za příjemý rozhovor!

Víte, já, trpím s trpícími, raduju se s radujícími, takže to bych vám přece nemohl udělat, abyste kvůli mě trpěla. Takže není zač.

Rozhovor 2 - Paní C.

věk: 75

Já se vás zeptám, jaký byl váš život? Jak byste ho popsala?

Můžu říct, že špatně jsme si nežili. Manžel byl Ostravák, takže my jsme se stěhovali do Ostravy na dědinu, což bylo jediný štěstí, protože já bych mu jinak utekla. To město bylo hrozný. No a tam byla krásná zahrada, rodinný domek. Dá se říct, že tam se nám žilo dobře. Já jsem tam věčně zavařovala a takovýty věci, který jsem jako doma nedělala. Tak rodiče, ty měli strach, jak to dopadne. No a můžu říct, že otec byl sám překvapenej, jaksi mě to všecko jde. No a tak první, my jsme se vzali a vlastně v únoru se nám narodila Hanka a to jsme, dá se říct... To je vlastně nejšťastnější okamžik, když tam máte to malý. To je vlastně, já jsem říkala, ten život bez dětí je takovej smutnej. Je fakt, že někdo třeba nemůže mít děti a tak si to nahradí něčím, třeba někdo pejskama, druhej já nevím, čím... Ale doopravdy to, když máte to mimino, tak to je něco nádhernýho. No a potom to jsme se ještě starali o manželovi rodiče, kolem osmdesáti let měli a dá se říct, že jsme tam žili v klidu a pokoji. Já sice, mě ze začátku hrozně vadilo, jako holka z města, že tam se o vás každéj zajímá, že vám prostě koukaj do talíře, no to bylo hrozný. Manžel mi ale řekl, že si musím zvyknout, že jsem na dědině.

Můžu říct, že jsme byli spokojení. Jako práce jak na kostele, jako žili jsme v klidu a pokoji, jenže po čtyřech letech se nám narodil syn no a to jsem proležela celej ten čas od sedmýho do devátýho měsíce ve špitále. No a nejhorší, co se stalo bylo, když Markovi bylo dva a půl roku, když mě ranila mrtvica. Takže vlastně manžel zbyl na všechno sám, než moje matka dostala volno z práce, aby přišla jako nám pomoci. A můžu vám říct, že rok jsem čekala, než mě poslali na rehabilitaci a už vickrát bych tam nejela. Bylo to takový divný, řvali tam po mě, žádný slušný zacházení. Ale pomohli mě. Každéj se diví, co tady dělám, ale přitom já na tu levou stranu su jako postižená. No a to sme potom řešili, protože mě zemřel otec. Oni se k nám měli přestěhovat, ale jak on umřel, tak mamka obrátila a už k nám do Ostravy nechtěla. Tak manžel mně říkal, slíbila jsi tátovi, že se o matku postaráš, tak se musíme nastěhovat do Brna. No musím vám říct, že bych z toho byla nějak nadšená, to teda ne, protože tam jsme měli velkej barák a my jsme se stěhovali do dvoupokojovýho bytu,

takže si dovedete představit... Jeden pokoj jsem nechala matce a my všichni jsme se tiskli v jednom pokoji. No a tak vlastně začaly problémy s dcerou, protože začala nám chodit za školu. Chtěla, abych jí psala omluvenky. Já jsem jí řekla, že to dělat nebudu, že nebudu lhát tak, jako ona. Byla to katastrofa, do školy jsme ji nemohli dostat. Já normálně přemýšlela, že půjdeme na sociálku, jak to bylo hrozný, ale bylo mi jí líto.

Potom doktoři přišli na to, že mám rakovinu. No tak to víte no, člověk do toho špitálu šel. Doktoři mi říkali, že jdu v hodině dvanácté, že mi nemůžou slíbit, jak to dopadne. Ale nejhorší bylo, že mě to nedocházelo, mě to jako jaksi bylo jedno. Ale pak až bylo po všem, to trvalo půl roku, protože tu chemoterapii a to... Tak jsem se vrátila dom a byla jsem doma myslím dva měsíce a že se bude vdávat. Já jsem myslela, že mě trefí šlak. Já jsem říkala, no to snad není možný. Tenkrát manžel na tom byl špatně a měli jsme štěstí, že jsme se dostali sem do domova. Takže my jsme sem šli a můžu vám říct, já jsem jí říkala, klidně si ho vem, ale já bych ho nechtěla, i kdyby mi k tomu přidávali milion (*smích*). On nebyl vůbec pro rodinu, lakotnej byl.

Jak se změnil váš život po tom, co jste se odstěhovali sem na Žernůvku?

Nádherně. Můžu vám říct, že v ten moment ty nervy se uklidnily, byl klid, pohoda. Jezdil za náma syn, my jsme tady měli kostel. Já jsem předtím nemohla chodit do kostela, protože jsme měli pět a osmdesát schodů a to dolů bych se dostala, ale horší bylo nahoru. Tak vám můžu říct, to byly první Vánoce, kdy jsem úplně jásala. Já jsem nemusela nic chystat, já jsem úplně v klidu a pohodě celej den čekala až půjdu na mši, to jako člověk si teprve uvědomí, až ten klid a pohoda nastane. Že nemáte furt starosti, jestli je tamto koupený, protože na ně se nedalo spolehnout. A tady jste se nemusela o nic starat. Marek za náma jezdí jednou za měsíc a on byl u řeholníků. A nám tady bylo vždycky dobře. Můžu vám říct, že kdyby mě někdo, jakože třeba musím jít bydlet k dceři nebo i synovi, nešla bych. Protože syn je velice hodnej, snacha je taky velice hodná, to na ně nemůžu říct ani slovo, ale přece jenom ten klid, kterej máte tady. Chybí nám tady vnoučata, to jo. Ale oni se maj dobře, i tchán a tchýně, to jsou hodný lidi. No a tak se tady za ně modlím, i za tu našu Hanu, ona už má skoro třicet, tak by měla mít rozum.

Když se nad tím teď takhle zamyslíte, čím vším těžkým jste si v životě prošla, jak se na to teď díváte, jak si to vysvětlujete?

No ze začátku jsem se ptala, kde jsem udělala chybu? Jenomže víte, ono ta chyba se těžko hledá. Protože já jsem na děcka byla jako, ne přísná, ale zkrátka když jsem něco řekla, tak to platilo. Když jsem řekla, to nesmíš, tak to nesměli. Takže jako jsem si říkala jako... ale já si myslím jakože... Syn chodil na základní školu, dostával stejný kapesný jak Hana a teď si představte, že on pro všechny koupil dárky. A já jsem říkala, čoveče, kdes na to vzal? Protože mě koupil tři cédéčka od Donutila, tátovi a mamce, už nevím co. A tak jsem byla našťvaná, protože dcera, to ju nezajímalo. Protože ona, když chodila s klukem, tak mě doneska vařečku za tři koruny a jemu kosmetiku za dva tisíce, no dovedete si to představit? A mě to ani tak nevadilo, protože kosmetiku nepoužívám, ale urazilo mě to, jakým způsobem jako to ještě jak za náma přišla... no.. Ona tak jako nějak neuvažovala. Já můžu říct, že mě to z té hlavy nejde. Já jsem jí odpustila, já se snažím. Zkrátka když přišly ty vnoučata, tak já jsem je ani nepoznala. Já byla ráda, když přišli, objala jsem je, byla jsem šťastná, že je vidím. Ale nevím, no, je to takový... Něco v ní je, já nevím co. Buď by to asi chtělo psychologa nebo... Já jí nikdy neubližovala, o manželovi se to nedá říct vůbec, babička, když Hanička si vzpomněla, tak ona s ní letěla kamkoliv. Babička nadřžovala oboum dvoum. Ale jenomže víte, no ještě jsem se toho nedobrala, abych vám řekla. Člověk si vždycky říká, jak je to možný, že holka dokáže být horší než kluk. Jako když já jsem synovi nabízela, abych mu napsala omluvenku, aby zůstal doma, protože chodil na brigády, tak on ne, on byl šprt. Ale dcera ne. A to jsem vám ještě něřekla, ona nám utekla do Německa a dovedete si představit. Teda první den jsem říkala, že jestli přijde domů, tak ju přizabiju. Když to už bylo týden, tak už jsem jako polevovala, protože jsem měla strach aji o manžela, protože manžel chodil a prolízal ty baráky, co byly nachystaný na zbourání, protože on už ju viděl mrtvou. Já jsem mu vždycky říkala, potvory mají štěstí, doufám, že jsem moc nehřešila. No a můžu vám říct, že nakonec manžel šel jako na Leninku a tam s tím nic nechtěli dělat, protože už byla plnoletá. No...

Co vám pomáhalo takovéto situace zvládnout?

Já vám nevím, já si myslím, že to byla víra. Víte, protože doopravdy bez víry člověk tady toto těžko unese. Můžu vám říct, ona chyběla nám půl roku. A to už já jsem sama měla

strach, jestli ju vůbec ještě živou uvidím. Já jsem se za ňou, jak jsem předtím nadávala, tak pak jsem se za ňou modlila a prosila pána, aby ji ochránil. No a najednou nám přišel dopis z Holandska a dcera nám psala, abychom jí poslali pas. Tak jsem se na to dívala a já jsem nevěřila vlastním očím. Já jsem říkala, buď je tak praštěná, tak tady ju hledají policajti a já jí mám dát do obálky pas. A tak manžel, protože jak jsem ho otevřela, tak on už byl propadlej. Takže on nešel. Tak já jsem jako na ňu spojení takhle neměla, já jsem jí psala dopis, dopis nedostala. Asi se musel dostat do ruk jako jinejch. Ten kapitán Zajíček, nebo jak se jmenoval, tak ten tatovi zakázal, že nesmí volat na ministerstvo zahraničí a vyhledávat s ňou, že ona byla asi unesená. Tak já říkala, no prdlá je, ale že by se nechala zrovna teda unést. Tak jsem tatovi říkala, co budem dělat? Budem čekat? Jo? Tak on říkal: „*Já na to ministerstvo zavolám. Ať klidně přijde a seřve mě nebo mě zavře, já chci vědět, jestli se v tom dá něco dělat.*”

Tak volal do toho Haagu a ta, co tam byla na tom velvyslanectví, tak mu říká, prosim vás a jakej je to problém? Tak jsme jí museli říct pravdu, že policajti tady to chtěli předat těm, no co vyhledávají po cizině, že ona byla asi unesená a nechtěj abychom s ní navazovali kontakt, že bude asi střežená. No a tak ona mě říká, tak víte co, já tam pošlu holandskou policii, ať se tam podívají a uvidíme. Bylo to za hodinu a najednou zvoní telefon, tam se mnou mluvil nějakej chlap německy, já jsem na to čuměla, německy neumím. No a najednou slyším Hanu, jak se mnou mluvila a že ju dají jako ti uprchlíci a od tam, jak dojdou peníze, poletí domů.

No ale co bylo pro mě nejhorší, že máti z toho dostala infarkt. Protože ono to není příjemný, já jsem seděla doma, ale manžel s mamkou museli vycházet ven a od všech sousedů jsme museli poslouchat: „*No ta se vám odvděčila!*”. No a to furt jste slyšela a přitom třeba doma měli něco podobnýho. Tak mamku odvezli s infarktem a až se Hanička vrátila a já se dívala z okna, tak ona šla jak z dovolené. Já jsem musela zalézt, když ona vešla dovnitř, ona se ke mě hrnula, ale já jsem musela zalízt do pokoje a tam se zavřela, tak jsem slyšela jako máti, jak jí říká, nech mamku, ať to vydejechá. No a můžu vám říct, že mě teda krmila potom svojí statečností, jak jeli autobusem a potom šli pěšky přes tu oranou část, kde je výstraha, že se bez vyzvání střílí. Já jsem jí říkala, co mě tím chceš dokázat. To už mě šlo na nervy. Já jsem jí říkala, že je vidět, že si podělala celý svoje mládí. Druhej chodí do školy, jde si třeba taky sednout do kavárny, ale něco pro sebe dělá, tys pro sebe nedělala nic.

Když se zamyslíte nad vším, co jste prožila, chtěla byste si to zopakovat?

Víte, já strašně ráda na to vzpomínám a víte, že to jsme všem vykládali, že kdyby to šlo vrátit, ale je zajímavý, že třeba tu Hanu jaksi člověk jako...říkala jsem si bylo to tele, svoje si prožila taky, má to tak být. Nejhorší ale, já vždycky říkám, znovu ty nemoce bych prožívat nechtěla. Já když jsem byla mladá, tak jsme si myslela, že nejlepší je mrtvica. To určitě jste v klidu, nic vás nebolí. Až mě ranila, to jste měla vidět, to člověka bolí. Tu ruku když máte, to je najednou, jako kdyby vám nohu vtahoval někdo do země. No a s tou rakovinou jaksi jsem to přečkala. Já nevím, já doopravdy asi jsem se odevzdala pánu bohu. Protože já jsem si říkala, no když, tak se budu koukat z vrchu. Já jsem to řekla i tomu doktorovi.

Já říkám:

„Když to dobře dopadne, tak přijdete za mnou k posteli za mnou a když ne, tak se na vás budu koukat z vrchu a budu takhle houpat nohama.“

On se na mě tak díval a říkal mi: *„No nezlobte se, ale to je vážnej případ.“*

Tak říkám:

„No a když vám tady začnu dělat scény, pomůžu si? Vás akorát naštvu a já myslím, to je zbytečný.“

No a potom, jak mě odoperovali, tak jako ale to mě neřekli, že mám metastáze. Jenomže naša paní doktorka, ona byla tak důkladná, že ona chtěla vědět, jestli nemám metastáze i ve střevech, no poslala mě na vyšetření, tak jsem musela jet. Já jsem četla ten lístek, že jsou tam ty metastáze, tak já jsem vám byla na mrtvicu, protože když tam jsou ty metastáze, tak to je většinou už jako to. Tak jsme dojeli na to vyšetření, to dopadlo dobře.

Zdáte se mi být velice vitální, pozitivní a plná energie, zajímalo by mě, jak to přes to všechno, co jste si prožila, děláte?

Já jsem se s tím asi narodila, ale můžu vám říct, že mě to taky dělá problémy, protože já třeba když jdu a říkám, že mě něco bolí, tak se furt směju. Vždycky mi říkaj, paní ... jak máme vědět, kdy vás to bolí. To je moje no. To už mě musí být jo zle, že su na chvíli vážná. Já tu životní filosofii беру, pán bůh mě na svět poslal, dožila jsem se v té době pětapadesáti let, když mě brali na tu operaci. Dcera ta už byla dospělá, už měla rodinu. A tak jsem si říkala, proč bych si měla dělat zbytečný starosti, manžel by to se synem už nějak jako dožil.

Já si nepřipouštím nikdy takový.. Já spíš mám strach, aby manžel na sebe víc dbal, protože mám strach jako o něho. Ale o sebe já nevím, já si říkám, je to tak jak pán bůh dá, rožne vám takovou svíčku a teď záleží, kdy ju sfoukne. Zase si říkám, prožívat to s nějakýma depresema, víte? Já jsem to zažila v nemocnici, kde tam byla paní, která furt chtěla operovat a oni neměli co operovat a furt jí to vysvětlovali, že tam nic není a ona furt mermomocí chtěla na operaci a šla na nervy doktorům, šla na nervy rodině. A největší legrace byla, já jsem se chodila modlit růženec do té společenské místnosti tam a ženskejm to vadilo, já nevím proč. Já jsem vždycky říkala, nemluvím, tak vám to může být prd. A ona si vám sedla vedle mě a tam byl blbej výhled do baráků, to jste viděla takovou škaredou stěnu a teď ona si sedla vedle mě a řekla mě, tak co říkáte, že umřete? Tak jsem na ni vyvalila oči, že jak já umřu? Já neumřu! Jo a až potom jsem se zvedla a šla jsem do pokoje a až potom mě došlo, že jak to můžeš vědět?

Na co se těšíte?

Víte na co já se těším? Já se těším na to, když pán bůh dá a probudím se a podívám se z okna a uvidím ty ptáčky zpívat, tak to je něco krásnýho a potom po snídani, zasednu k práci a dělám. A já vám řeknu, že to je pro mě takový povzbuzení, protože když nemáte do čeho píchnout, tak ten čas se vám táhne. Já jsem byla nemocná a měla jsem pocit, že ležím tři týdny a oni to byly jen dva. A můžu vám říct, že já nerada, já chvíli vydržím, ale jak mě už je líp, tak já jsem byla zvyklá doma hned vstát, sednout na vozejk. Ale můžu říct, že doopravdy nic jinýho vod toho života už nežádám, než dožít takhle v klidu až k té smrti a doopravdy odejít jako klidná a spokojená a já věřím v to, že ono to se těžko vysvětluje (*slzy*), ale doopravdy ten život, i když někdo říká, že je po něm pendrek, tak já říkám, je, ale člověk si ho sám tak dělá. Lidi čekají, že všechno se jim bude hrnout do náruče, že budou fabriky, kde budou vydělávat statisíce a já nevím co a nám začíná chybět ta skromnost a pokora chybí lidem. Já jsem říkala, vždyť my jsme se s manželem špatně neměli. Žili jsme jak dlouho jenom z jeho platu, ale člověk... Já vím, že otec nás vždycky vedl ke skromnosti. To všechno nepotřebujete k životu. Když já jsem se učila, můj sen byl magnetofon a táta, ano, až si něj vyděláš a pak si ho koupíš.

Moc vám děkuji za rozhovor, bylo to velice zajímavé a příjemné si s vámi povídat.

Víte ono je to, já jsem říkala nebo oni říkají, to nese ta doba, ale já vám řeknu, když se podíváte, ta morálka lidí strašně upadá. A ono, když ti mladí to vidí u těch starších, tak proč by to nedělali taky. Já jsem říkala, ať se nám vyhne válka, ať děcka netrpí hladem, protože člověk, když je už dospělejší nebo ve věku jak my, tak se spokojí s málem, ale dítěti musíte dát najest. Hlavně mám strach, vždycky si říkám, když malej tady je a začne vyvádět a říkám si, chlapče, co tě tady ještě čeká. A děkuju pánubohu, že si mě už brzo vezme, protože kdybych měla tady vidět nějaký hrůzy, tak já mám strašnou hrůzu a strach. Já když jsem slyšela toho Okamury, jak si pozval ty fašoury, tak to nám ještě scházelo. No, on říká, že je Moravák, no viděla jste někdy šikmookýho Morávaka? No já ne! Já doufám, že lidi přijdou k rozumu.

No ale člověk to bere tak, já děkuju pánubohu, že mám kde žít, hladem neumíráme, je nám tady dobře, žijeme spokojeně, takže člověk nemá na co naříkat. Ale víte, bála bych se třeba, kdybych musela jít bydlet znovu do bytu, to už nevím jestli bych zvládla. No když už člověk neustojí, tak to je naprdlajs, ale stejně je život krásnej. Já to beru tak, že já si vážím všeho a to, co si člověk sám zapříčiní, víte, ono já vím, jak děcka, když byli malí, jak mi říkali, kdyby to chtěl pánbůh, tak by to udělal, ale on to asi nechtěl. A já říkala, jak to víš? Ty to nechceš udělat, tak se bráníš tím, že to pánbůh nechce.

Rozhovor 3 - Paní R.

věk: 83

Mě by zajímal váš životní příběh. Kdybyste ho mohla shrnout, popsat. Jak to teď vnímáte, jaký byl ten váš život?

Tak ono se to dá říct do několika etap, to není jenom jedna ta etapa. Ta první to je člověk ještě mladej. Tak například mě bylo deset roků, když skončila 2. světová válka, takže mě bylo 10 roků no a potom bylo to takhle, že ty školy se zavíraly, vysoké školy a vůbec nebyly žádný nějaký možnosti, kde by se ti mladí lidé uplatnili. Takže to bylo dost takový náročný. No ale potom, potom se mně naskytl takový, tady v Židlochovicích, že tam bude konkurz na nějaká místa a bez prostě nějakých průprav nebo, jenom na nějaký takový diktáty a otázky a takhle. Tak jsem jela na ten konkurz, bylo to na buďto sekretářku na okresním národním výboře a nebo byl okresní plnomocník ministerstva vnitřního obchodu. A tak já jsem ten konkurz vyhrála. Na to druhé místo. Takže tam jsem pracovala. Tam jsem pracovala v kanceláři až než jsem se provdala. Až jsem byla provdaná, tak potom jsem byla s tím děťátkem doma na mateřské, no a pak jsem měla ještě druhou holčičku, takže celkem jsem byla osm roků doma. A potom jsem našla zaměstnání zase ve Velkém Meziříčí a tam jsem pracovala. To bylo Kablo VM a byla jsem tam na osobním oddělení. No a pracovala jsem tam až tak dlouho, až ten podnik se úplně zrušil. Takže no a to už jsem šla rovnou do důchodu. Takže to byl můj takovej jednoduchej život jenom. Dojížděla jsem denně, bylo to 36 kilometrů, takže to bylo docela dost náročný. Jak psychicky, tak fyzicky. Stálo to dost peněz ty jízdenky, no a na náročnost to bylo hodně. Tehdy jezdilo hroznejch lidí, my jsme jeli jak sardinky v autobusech slisování. Takže takhle jinak no. Šla jsem do důchodu a pak to už jsem byla takhle doma. Měli jsme zahradu velikou a byly vnučata od těch dcer, takže takhle jsem se zabavovala. A tady ta dcera, to je ta starší, tak teď to bude sedm roků v červnu, ta nám zemřela. Takže jednu dceru mám tady za Brnem v Bílovicích nad Svitavou. No tak s těma jsme tady pořád. Ona sem jezdí každý týden. Byli tady včera s vnukem a tak mě přivezl krásnou kytici a já jsem ji dala do kaple, protože tady je teplo hrozný a ony tulipány nevydrží vůbec. Tak zase jednou jede vnučka z Dolních Louček, oni se střídají.

Které okamžiky pro vás v životě byly důležité?

Nejdůležitější byl ten bod, kdy jsem onemocněla. Já jsem onemocněla s ledvinama a byla jsem na operaci, měla jsem těžké onemocnění. Takové, no ono se tomu říká cysty, ale jsou to totiž nádory, že. Takže to jsem měla na těch ledvinách a na střevech a na všem prostě, ale povrchově. Tak oni mě operovali, co se dalo, tak odoperovali. A to mě náš závodní lékař, když jsem přijela z té nemocnice, tak říkal:

„Víte, takhle vám obírali střeva“.

Takže to by šok, ale že mě vyndali jednu ledvinu, to jsem ani nevěděla. Já bych tam byla ani nejela, on mě to doktor ani neřekl, ale potom jednou mě říká ten pan doktor: *„A už jste se byla podívat v Novém městě?“*

Tam jsem byla na té operaci. A já říkám:

„Nebyla, mě jako žádná pozvánka na kontrolu nepřišla, takže jsem nebyla.“

A on říká:

„Ale víte, to byla tak strašně závažná operace, že tu budou číst medicí ještě desítky a desítky roků.“

Byl to doopravdy moc závažný případ. No a tak říkám, že když je to takhle, já jsem to nevěděla, tak já půjdu. A on totiž říká, vy totiž máte jednu ledvinu. A teď já jsem přišla ven a manžel čekal u auta. A já mu říkám, no vy jste pěkní, vy jste mi ani neřekli, že mám ledvinu jednu. Tu jednu, že museli vyndat, že ta se nedala už zachránit. A on říká, víš co, já mám jet s autem na technickou kontrolu, tak pojedeme zároveň, já tě zavezu do nemocnice. Já si vyřídím svoje a potom se sejdeme. Takže jsem jela do té nemocnice. Tak já jsem, zlatíčko, žila s tou jednou ledvinou 30 roků a ona nebyla úplně zdravá. A s tou teď už, já nevím, co je tam za zbytek, to už nevím, ani nechci vědět, jen nějaký kousek ledviny špatné. Tak s tou teď musím jezdit na dialýzu dvakrát týdně do Blanska. Takže to je dost takový náročný. No a to byl ten zlom takovýho života nejkrutšího, protože oni mě řekli v té nemocnici, že nesmím, já jsem bydlela v jednopokojovém bytečku sama, že tam nesmím už být sama, že musím pobývat jedině tam, kde bude o mě péče. Takže, co teď?

Shodou okolností paní doktorka tady z toho domu byla moje obvodní lékařka, tady v Dolních Loučkách. A ona mě říkala jednou:

„Nechtěla byste si dát žádost tady?“

A já jsem říkala, že žádost tam můžu mít. Přesně tak, žádost nemusíte potřebovat, ale nikdy nikdo neví. Takže jsem měla šest roků tady tu žádost. Tak dcera hned, ta starší už nežila, se šla tady na to hned podívat a přeptávat co a jak, a oni mě sem vzali a od té doby jsem tady.

Co vám pomohlo to všechno zvládnout?

Tak to, že ta rodina člověka podrží. Oni říkají, co potřebuješ, všechno ti pomůžeme. Neješ na to sama. Jenomže v té nemoci vám nepomůže nikdo, no to se nedá nic dělat. Ale jsem tady spokojená, protože tady je taková maminkovská láska, to není jenom ta, že oni si odvedou tu práci. Kdyby neměli cit pro ty lidi, tak by to nemohli dělat, protože to jsou vlastně pětáosumdesátiletý mimina. No a péče, je to doopravdy stoprocentní péče, jak tady v tom všem ošetřování, léky, všechno to nám pomáhají ty sestřičky zvládnout. Jídlo, čistota, všechno. Čist'oukky jsme, všechno prádlo voní. Prostě všestranná péče. Tak proto su spokojená.

Ted' se zeptám na vaše prožívání. Zajímá mě, jestli se nějak změnilo? Jestli když jste byla mladší, tak jste prožvala některé věci jinak než je prožíváte ted'? A jestli je pro vás ted' důležitého něco jiného než dřívě?

Já nevím, jak bych vám na to odpověděla. Popravdě nevím. Je to hodně velkej zlom v tom životě. Doma jsem měla velkou posilu. Dcera byla blízko, ted' je to jiný.

Jaký vám dává smysl všechno, co jste doposud prožila, když se nad tím ted' zamyslíte?

Já si myslím, že jsem žila životem plným a takovým, jak bych řekla, smysluplným. No prostě, pro koho jsem potřebovala žít? No pro tu rodinu. A vždycky bylo moje takový prvotřídní, abych byla s tím okolím jako sžitá dobře a aby se dobře cítil vedle mě ten, kdo musí být vedle mě.

Máte to tak pořád?

Mám to tak pořád, protože my jsme tady dvě spolu jenom. Velice dobře si rozumíme, pěkně se večer rozloučíme, večer se tady pomodlíme. Sousedka večer přijde sem, protože ta bydlí sama, ta večer přijde sem a my se ve třech pomodlíme a až na to, že včera jsem přijela

z dialýzy a byla jsem tak unavená, že ona večer přišla chudák sama a já jsem spala. Tak mě ani nevzbudily a pomodlily se potichu a nechaly mě spát. Máme spolu hezký vztahy.

Těšíte se na něco?

Těšila bych se, no ale já málo chodím. Měla jsem teď velký problémy s nohama, takže mám problém se vůbec dostat na nohou. Takže to kdyby se zlepšilo, tak bych byla moc ráda, ale už je to lepší. Mívala jsem hrozný bolesti a to už nemám. Oni mě dávají místo prášků nálepky, ty náplasti, protože už jsem těch prášků měla tolik, protože zase žaludek tím trpí, takže takhle bych se trochu ráda, postavila na ty nohy. No. Děcka říkají, babi, ty budeš mít narozeniny, my jsme se tak těšili, že tě dáme do vozička a pojedeme dolů. Bohužel, nejde to.

Co je pro vás teď nejtěžší?

Ty nemoci. Ta dialýza, tak to je docela taková zátěž fyzická.

Bojíte se něčeho?

Nebojím, nebojím. Já říkám, to co mám, to je můj kříž. A ten si nesu (*pláč*). Tady mám panenku Marii a k té se modlím, pana Ježíše mám naproti a tak vždycky, když lezu do té sanitky, tak říkám, já vím, že seš bože tady, jinak bych to nezvládla. Takže ta víra taková hodně, ta mě drží. Jinak já nevím, no. Každý si musí to svoje odtrpět. Někdo má ten kříž. Máme si toho cenit, že máme v týhle době alespoň ty vymoženosti. Mobily a člověk si může zavolat, kdykoliv by mu bylo smutno. Tak zavolá, mami kde seš a co děláš a už si denně popovídáme. Člověk je hned takovej jakoby načerpanej té síly další do života.

Máte pocit, že se svět nějak změnil, co jste na světě?

No to určitě, to se určitě změnil hodně. Hodně k lepšímu a hodně k horšímu. Já bych řekla, že je to tak napůl. Nejsou mladí lidi špatní, to ne. Jak se všeobecně říká, že dneska jsou ty mladí lidi zlí, to ne, nejsou špatní. Nejsou zlí, ale doba je taková. Doba je taková, která hodně přispívá, pro to zlo, který by ani nemuselo být. Tak takhle to je. Jak se taky ty rodiny věnují těm dětem, jak je vychovávají, jak je odmalička vedou ty děcka. Třeba já mám toho syna, tu vnučku tady v těch Loučkách a měli dvě malý děti a ten vnuččin manžel v

neděli, prostě neexistovalo odmlouvat, v zimě, když mrzlo a sněžilo, ti malí capartíci, mají to daleko do kostela, do kopce a oni žadonili, tati, pojedeme dnes autem a on ne, jde se, oblíkejte se a jdeme. A šli do kostela.

Takže takovej člověk má určitě v té dušičce něco dobrýho. Tak to je mýma očima.

Máte nějakou životní filosofii? Něco, co vám pomáhalo všechny situace těžké překonávat?

No tady to okolí moje. To mi dává takovou sílu, protože si říkám, kolik je lidí, kteří jsou taky staří, nemocní, ale jsou opuštění. Tady já, když mě přiveze sanitářák z té dialýzy, tak už na chodbě sestřičky všechny křičí jedna na druhou, paní ... už je tady a objímají mě na chodbě. Jsou takový, je to krásný spolužití. To mě překonává tady. Ty dost těžkosti životní.

Připadáte si ve vašem krásném věku moudřejší než jste byla dřív?

V něčem určitě. Jenom si vždycky říkám, mám takový ty pravnoučata v těch čtrnácti, patnácti letech, tak říkám, dyť vy vůbec nevíte, jaký vy máte možnosti proti nám. My jsme neměli vůbec žádný a jak jsme po tom toužili hrozně, po té vědě, něco se naučit a oni brumlou, že zase to a to musí.

Takže tak to je v tom životě. Je pravda, jsou někdy ty dny takový tesknější a to zase, no tak. Vždycky říkám večer, Maruško, pěkně se vyspíme, ráno nás probudí sluníčko, a tady kukačka kuká. No a je tady život, je tady příroda, takže já vidím krásně do toho lesa a su tak spokojená.

Děkuji Vám za rozhovor, bylo to s vámi krásné.

Tak je život, člověk musí brát život, tak jak je, a je to koloběh života. Říká se, kdo se narodí, ten musí i zemřít. Takže to tak nějak člověk musí spojit a žít dál. Nejdřív mě odejde manžel, potom dcera, ale mám kolem sebe tady ty (*ukazuje na fotky*). Však sestřičky říkaly, ten vnuk včera, já jsme se do něho hned zamilovala. Vy máte tak krásného vnuka. Já říkám, on už má osmiletou holčičku, tak je mu třicetdevět roků. To není možný. Ale to mě i sestřička v nemocnici řekla, vy máte krásnýho syna. Já říkám, za prvé, krásná je jenom panenka Marie, to mě učila maminka moje už jako děčko. Nikdy ničemu neříkej, že je krásný, krásná je jenom panenka Marie. A tak a přivezl mě kytici, tak byly z toho úplně...

Takže já mám hodnou rodinu a je jich taky dost už zase od těch vnoučat pravnoučata, takže žiju ráda. Žiju ráda, večer pánbůh zaplat' poděkuju za všechno, co mě život ten den dal a poprosím za příští den a takhle to jde denodenně, je to už takový koloběh, ale co se dá dělat. Tak to je stáří. Mládí bylo jinak, já jsem to mládí neměla moc, protože říkám, byla ta válka, že, takže jsme si prošli bídou a všema strasma možnejma, to je zase na úplně jiný povídání.